الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه
سنہ ۱۳۰۱
مقالات الصوفیہ

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد حمد خدائی که از نوع بشر انبیا را برگزیده و اولیا را متابع ایشان گردانید و پس از نعت رسولی که بکمال محبوبیت بدرجهٔ خاتم النبوت رسید و در دنیا و عقبی هادی مضلان و شفیع عاصیان گردید میگوید فقیر راهی بندهٔ درگاه باعلی تراب علی ولد حضرت قدوة العارفین و الکاملین زبدة المحققین و الموحدین کالشیخ الاکبر الملقب بالغیب بصاحب الستر شاه محمد کاظم قلندر العلوی قدس الله سره الاکبر که این مختصر است مشتمل بر اقوال بزرگان دین و کلام اولیای پیشین مستنبط از کتاب تذکرة الاولیا و نفحات و رشحات وغیره که اکثر از آن در ابتدای حال حضرت قبله گاهی و کعبه گاهی موصوف از تذکرة الاولیا برای تعلیم مریدان و تلقین طالبان بر چیده بودند چنانچه از اول کتاب تا آخر قول منصور حلاج بعینه و بتمامها نسبت و از قول ابو الحسن خرقانی تا آخر کتاب استخراج کردهٔ این خاکپای درویشان است که بعد وفات حضرت والد مرحوم اتفاق افتاد و بمقالات الصوفیه نام نهاد امید از خوانندگان که فائده یابندگان آن

بجناب حضرت صاحب را قدس سرہ بفاتحہ یاد آرند بعدہٗ بنام فقیر دوست و جابر اند

تا فیضیاب و داخل ثواب شوند ؎

حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ

اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ مالک دینار رحمۃ اللہ علیہ
محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ حبیب عجمی رحمۃ اللہ علیہ ابو حازم مکی رحمۃ اللہ علیہ
عتبہ بن الغلام رحمۃ اللہ علیہ رابعہ بصری رحمۃ اللہ علیہا فضیل بن عیاض رحمۃ اللہ علیہ
ابراہیم ادہم رحمۃ اللہ علیہ بشر حافی رحمۃ اللہ علیہ ذوالنون مصری رحمۃ اللہ علیہ
بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ شقیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ
احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ داؤد طائی رحمۃ اللہ علیہ حارث محاسبی رحمۃ اللہ علیہ
ابوسلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ حاتم اصم رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ تستری رحمۃ اللہ علیہ
معروف کرخی رحمۃ اللہ علیہ سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ
احمد حواری رحمۃ اللہ علیہ احمد خضرویہ رحمۃ اللہ علیہ ابو تراب نخشبی رحمۃ اللہ علیہ
یحییٰ معاذ رازی رحمۃ اللہ علیہ شاہ شجاع کرمانی رحمۃ اللہ علیہ یوسف ابن الحسین رحمۃ اللہ علیہ
ابو حفص حداد رحمۃ اللہ علیہ حمدون قصار رحمۃ اللہ علیہ منصور عمار رحمۃ اللہ علیہ احمد عاصم انطاکی رحمۃ اللہ علیہ
عبدالرحمٰن حسین رحمۃ اللہ علیہ جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ عمرو ابن عثمان مکی رحمۃ اللہ علیہ
ابوسعید خراز رحمۃ اللہ علیہ ابوالحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ
ابو محمد رویم رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابن عطا رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ بن جلا رحمۃ اللہ علیہ
ابراہیم بن داؤد رقی رحمۃ اللہ علیہ یوسف اسباط رحمۃ اللہ علیہ ابو یعقوب نہر جوری رحمۃ اللہ علیہ
سمنون محب رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد مرتعش رحمۃ اللہ علیہ ابو عبداللہ محمد بن الفضل رحمۃ اللہ علیہ

ابو الحسین بوشنجی رحمۃ اللہ علیہ محمد بن علی حکیم ترمذی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو بکر وراق رحمۃ اللہ علیہ

عبداللہ منازل رحمۃ اللہ علیہ ابو علی سہل اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ ابو الخیر نساج رحمۃ اللہ علیہ

ابو الخیر اقطع رحمۃ اللہ علیہ ابو حمزہ خراسانی رحمۃ اللہ علیہ احمد بن مسروق رحمۃ اللہ علیہ

عبداللہ بردعی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ مغربی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ

ابو بکر کتانی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو محمد جریری رحمۃ اللہ علیہ حسین منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ عبداللہ مبارک رحمۃ اللہ علیہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ محمد سماک رحمۃ اللہ علیہ

ابو الحسن خرقانی رحمۃ اللہ علیہ ابو سعید ابو الخیر رحمۃ اللہ علیہ ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ

ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ ابو بکر طمستانی رحمۃ اللہ علیہ ابو حمزہ بغدادی رحمۃ اللہ علیہ

ابو عمر نجیب رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ممشاد دینوری رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن الصائغ رحمۃ اللہ علیہ

ابو بکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ ابو بکر شبلی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی ثقفی رحمۃ اللہ علیہ

ابو جعفر خالدی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی رودباری رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن حصری رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ اسحٰق کازرونی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو عثمان سیاری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ

ابو القاسم نصیر آبادی رحمۃ اللہ علیہ ابو العباس نہاوندی رحمۃ اللہ علیہ ابو نصر سراج رحمۃ اللہ علیہ

ابو القاسم قصار رحمۃ اللہ علیہ ابو الفضل حسن رحمۃ اللہ علیہ ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ

ابو عبداللہ المصری رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد الراسبی رحمۃ اللہ علیہ ابو القاسم مصری رحمۃ اللہ علیہ

ابو الحسین شیروانی صغیر رحمۃ اللہ علیہ ابو عبداللہ مختار ہروی رحمۃ اللہ علیہ ابو بکر بن عبداللہ الطوسی نساج

حجۃ الاسلام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ شیخ احمد غزالی برادر حجۃ الاسلام رح خواجہ عبد الخالق غجدوانی

خواجہ علی رامیتنی قدس اللہ سرہ خواجہ بہاؤ الدین نقشبند قدس اللہ سرہ خواجہ محمد پارسا قدس سرہ

مولانا عارف ریوگری رحمۃ اللہ علیہ خواجہ علاؤ الدین عطار رحمۃ اللہ علیہ خواجہ حسن عطار رحمۃ اللہ علیہ

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم والصلوة علی رسوله محمد وآله واصحابه اجمعین کلماتی چند
از سخنان اهل طریقت که در کتاب تذکرة الاولیا مذکور بود بر قلم نشستم شاید اگر توفیق موافق شود
و بر یک سخن آن عمل نشست دهد بسند است یار او در دنیا و آخرت امام جعفر صادق رضی الله عنه
فرمود که هر که گوید خدای تعالی بر چیزیست یا در چیزیست یا از چیزیست او کافر گردد و گفت معصیتی
که بنده را بحق نزدیک گرداند اول آن ترس بود و آخر آن عذر و هر طاعتی که اول آن امن بود
و آخر آن عجب بود آن طاعت بنده را از خدای تعالی دور گرداند زیرا که مطیع با عجب عاصی بود
و عاصی با عذر مطیع پرسیدند درویش صابر فاضلتر یا توانگر شاکر گفت درویش صابر که توانگر را
دل بکیسه بود و درویش را با خدا و در معنی آیه یختص برحمته من یشاء فرمود خاصه گرداند
برحمت خود هر که را خواهد و واسطه و علل از میان برداشته تا دانند که عطای محض است و فرمود
مومن آنست که ایستاده است با نفس خویش و عارف آنست که ایستاده است با خداوند خویش
و الهام از اوصاف مقبولانست و باستدلال شناختن که نه الهام بود علامت راندگانست

وگفت مکر خدا در بنده پنهان تر است از رفتن مورچه بر سنگ سیاه در شب تاریک
و عشق صفات الهی است نه نه سوم است نه محمود و سر معائنه ما را آنگاه مسلم بعشق شد
که رقم دیوانگی بر ما کشیدند و گفت از صحبت پنج کس حذر کنید یکی از دروغ گوی که
همیشه با وی در غرور باشی دوم احمق که آنوقت که سود تو خواهد زیان تو بود و نداند
سوم بخیل که بهترین وقت از تو ببرد چهارم بد دل که وقت حاجت ترا ضایع گرداند پنجم
فاسق که بیک لقمه بفروشد و بکمترین از یک لقمه گفتند کمتر از لقمه چیست گفت طمع و گفت
حقتعالی را در دنیا بهشت است و دوزخ بهشت عافیت است و دوزخ بلا و عافیت آنست
که کار خود بخدا باز گذارد و بلا آنکه کار خدا بنفس خود گذارد اویس قرنی رحمة الله علیه
فرمود علیک بقلبک یعنی بر تو باد که دل حاضر داری تا غیر در و نیاید و گفت سه چیز است
هر که دوست دارد دوزخ بدو نزدیکی طعام خوش خوردن و دوم لباس نیکو پوشیدن
سوم با توانگران نشستن و گفت خضوع در نماز نیست که اگر تیر در پهلویش زنند او را
خبر نباشد هرم بن حیان از وی وصیت خواست فرمود مرگ را زیر بالین دار و چون
بخسپی و پیش چشم دار و چون برخیزی و در خوردی گناه منگر بزرگی او نگر که در وی عاصی
میشوی و راه اهل صلاح پیش گیر و چون برقوم رسی ایشان را پند دهی و صحبت از خلق
باز گیر فاروق از وی وصیت خواست فرمود خدا را می شناسی گفت می شناسم گفت
بجز خدا دیگر را نشناسی ترا به گفت زیادت کن گفت خدا ترا میداند گفت و گفت
اگر بجز خدا کسی دیگر نداند ترا به حسن البصری رحمة الله علیه از وی پرسیدند که مسلمانی
چیست و مسلمان کیست گفت مسلمانی در کتابها و مسلمانان در گور اشارت بگور
صحابه را کرد رضی الله عنهم سوال کردند که اصل دین چیست گفت ورع گفتند

آنکه ورع را تباه کند چیست گفت طمع گفتند کسی میگوید که خلق را دعوت مکنید
تا خود را اول پاک نکنید گفت شیطان در آرزوی بیش نیست مگر این کلمه در دل کند
تا در امر معروف و نهی منکر بسته آید وقتی ابوسعید جبیر را نصیحت کرد که سه کار مکن۔
یکی قدم بر بساط سلاطین منه اگرچه محض شفقت باشد بر خلق دوم با هیچ زن بخلوت
منشین اگرچه رابعه عدویه باشد و تو او را کتاب خدا آموزی سوم آنکه گوش خود را
عاریت مده مر امیرانرا اگرچه درجه مردان مرد داری مالک دینار گفت پرسیدم
که عقوبت عالم چه باشد گفت مردن دل گفتم مردن دل چه بود گفت حب دنیا
اعرابی آمد و از صبر سوال کرد فرمود که صبر بر دو نوع است یکی بر بلا دوم بر آنچه که
نهی کرده است حق سبحانه تعالی چنانچه حق صبر بود بیان کرد اعرابی گفت ندیدم
از تو صابرتر و زاهدتر فرمود ای اعرابی صبر من جمله جزع است و زهد من همه
میل است گفت معنی این سخن بگو که اعتقادم مشوش کردی فرمود صبر در بلا یا در طاعت
ناطق است بر ترسیدن از آتش دوزخ این عین جزع بود و زهد من در دنیا رغبت
بآخرت این عین نصیب طلب است صبر آنکس قویست که نصیب خود از میان بردارد
تا صبرش همه حق را بود نه بهر خلاصی از دوزخ و زهدش همه حق را نه برای بهشت و این علامت
اخلاص بود و گفت مرد را علمی باید نافع و عمل کامل و اخلاص با وی و قناعتی مشبع
و صبری با وی و چون این هر سه آمد از آن پس ندانم تا با وی چه کنند و گفت گوسفند
از آدمی آگاه‌تر است که بانگ شبان او را از چرا کردن باز میدارد و آدمی را
سخن خدا از مراد خوردن باز ندارد و گفت همنشینی با بدان مرد را بدگمان کند
به نیکان گفت اگر کسی مرا بخوردن خواند دوست دارم که بطلب دنیا خواند گفت

معرفت آنست که یک ذره خصومت در خود نیابی گفت فکرت آئینه ایست که حسنات و سیئات تو بتو
نماید گفت هر سخن که نه از سر حکمت بود عین آفت است و هر خاموشی که نه از فکرت است عین غفلت و سهو است
و هر نظر که نه از عبرت است عین لهو و زلت است گفت در توریت است که قناعت کرد بی نیاز شد چون عزلت گرفت
از خلق سلامت یافت و چون شهوت را زیر پای آورد آزاد شد و چون از حسد دست بداشت
و مروت ظاهر شد و چون روزی چند صبر کرد برخورداری جاوید یافت و گفت
اهل دل سخن بخاموشی معاودت کنند تا وقتیکه دلهای ایشان در نطق آید بعده بزبان سرایت کند
و گفت ورع را سه مقام است یکی آنکه بنده سخن نگوید مگر بحق خواه در خشم باشد خواه در رضا
دوم آنکه اعضای خویش نگاه دارد از هر چه خشم خدا بود در آن سوم آنکه قصد او در چیزی
باشد که خدای تعالی بدان راضی بود و گفت ذره از ورع به از هزار نماز و روزه و فاضلترین
اعمال فکرتست و ورع و گفت اگر بدانستمی که در من نفاقی نیست خود را دوست تر
داشتمی از هر چه در روی زمین است گفت اختلاف ظاهر و باطن و دل و زبان
از نفاق است و هیچ مومن نبوده از گذشتگان و نخواهد بود از آیندگان الا بر خود
همی لرزد که نباید که منافق باشم و مومن آهسته و ساکن بود و حاطب اللیل نبود که هرچه
تواند بکند و هرچه بر زبان آید بگوید و گفت کس را غیبت نبود و صاحب هوا را و فاسق معلن را
و ظالم را و در کفارت غیبت بسند بود این استغفار استغفر الله الذی لا اله الا هو
الغفور اگر چه بحلی نخواهد و گفت مسکین آدمی راضی است بسرای که حلال آن حساب بود
و حرام آن عذاب زیرک آنست که دنیا را خراب کرده آخرت را بنا نهد و نه دنیا را
و حق تعالی بیامرزد قومی را که دنیا نزد ایشان ودیعت بود و هر که خدا را شناخت
او را دوست دارد و هر که دنیا را شناخت او را دشمن دارد و گفت کسانیکه پیش از شما بودند

قرآن نامه حق است شما تأمل میکنید و به و نه بدان کار میکنید و شما
درس میکنید و اعراب و حروف را درست میکنید و گفت سخت است هر که زر و دینار را عزیز کرد
خوار شد و گفت هرچه کسی را خواهی فرمود باید که اول فرمانبردار باش و گفت نیک
ما برادران عزیزتر اند از فرزندان که برادران یار دین اند و فرزندان خصم دین و هرچه
بنده نفقه کند بر خود و بر مادر و پدر آنرا حساب بود مگر طعامی که پیش مهمان نهد و گفت
هر نمازیکه دل دران حاضر نبود بعقوبت نزدیکتر است یکی پرسید که چگونه گفت چگونه
باشد حال کسی که در دریا باشد و کشتی شکسته روز عید بر جماعتی گذشت که میخندیدند
گفت عجب دارم از کسانیکه میخندند و از حقیقت حال خبر ندارند روزی در گورستان
گذشت یکی را دید که نان میخورد گفت او منافق است هر کرا پیش مردگان این شهوت
بجنبد گوئی بآخرت و مرگ ایمان ندارد مالک دینار رحمة الله علیه فرمود
تا خلق را بشناختم هیچ باک ندارم از آنکه مرا احمد گویند یا ذم از آنکه ندیدم ستاینده الا
مفرط و نکوهنده الا مفرط و دوستی اهل زمانه را چون پالوده اهل بازار یافتم رنگ
نیکو و طعم ناخوش گفت پرهیز از این سجاده یعنی دنیا که دلهای علما مسخر کرده است
هر برادری و یاری که ترا فائده دینی نرساند صحبت او را پس پشت انداز و گفت هر که
حدیث گفتن با مردمان دوستتر دارد از خلوت و با خدای مناجات کردن علم
وی اندک است و دلش نابینا و عمر وی ضایع گفت و درستترین اعمال اخلاص است
گفت در بعضی کتب است که حق تعالی فرمود هر عالمی که دنیا را دوست دارد کمترین
کاریکه با وی کنم آن بود که حلاوت ذکر خویش از دل وی ببرم و گفت هر که بر وی شهوت
غالب آید دیو از طلب او فارغ بود یکی وصیت خواست گفت راضی باش در همه اوقات

بکار سازی که کار ترا او می سازد و تا بر هی گفت اگر منادی کنند که بدترین شما کیست
هیچکس نگوید مگر من روزی زنی گفت ای مرائی جواب داد که بیست سال است که
هیچکس مرا بنام خود نخوانده الا تو نیک دانستی که من کیستم گویند سالها شده بود که
مالک نان خشک خوردی و در وزه بدان افطار کردی وقتی آرزوی گوشت آمد
بخرید و کناره شد و ساعتی بار بوئید و آنرا بدرویشان داد و گفت ای نفس بیش ازین
بتو نرسد گفت ندانم که چه معنی است گویند که هر که چهل روز گوشت نخورد عقل او زائل شود
من بیست سال نخورده ام و عقل من هر روز زیاده است محمد واسع رحمة الله علیه
گفت خنک کسیکه بامداد گرسنه خیزد و شب گرسنه خسپد و بدان حال از خدا راضی بود
روزی مالک دینار را گفت نگاهداشتن زبان بر خلق سخت تر است از نگاهداشتن
درهم و دینار یکروز جامه صوف پوشیده بود بزرگی پرسید چرا صوف پوشیدی
خاموش شد گفت چرا جواب ندهی گفت اگر گویم از زهد خود ثنا گفته باشم و اگر گویم
از درویشی از خدای تعالی بر خود گله کرده باشم یکی پرسید چگونه گفت چگونه باشد کسیکه
عمرش میکاهد و گناهش می افزاید و در معرفت چنان بود که گفت ما رأیت شیئا
الا رأیت الله فیه گفتند خدا را می شناسی خاموش شد و سر بیفگند پس گفت
هر که او را بشناخت سخنش اندک شد و تحیرش دائم گفت صادق نبود هرگز کسیکه
امید و بیم وی برابر نبود یعنی خوف و رجایش برابر بود تا مؤمن حقیقی بود حبیب عجمی
رحمة الله علیه گفت الهی هر که را با تو خوش نیست هرگز سر خوش مباد و هر که را چشم بتو
روشن نیست هرگز چشم روشن مباد و هر که را با تو انس نیست با هیچکس انس مباد و
پرسیدند که رضا در چیست گفت در دلی که در وی غبار نفاق نبود ابو حازم مکی

رحمة الله علیه گفت در دنیا هیچ چیز نیست که بدان شاد شوی که نه در زیر آن
چیزی هست که بدان غمگین شوی که شادی در دنیا نیافریده است و آنکه دنیا ترا
مشغول کند از بسیار آخرت گفت همه در دو چیز یافتم یکی مراست و دوم دیگری راست
آنکه مراست اگر بگریزم بسوی من آید و آنکه مرا نیست بجهد من بمن نرسد یکی گفت
مال تو چیست گفت رضای خداوند گفت تو در روزگاری افتاده که بقول از فعل
راضی شده و بعلم از عمل خورسند پس در میان بدترین مردمان مانده عتبة ابن الغلام
رحمة الله علیه در هفته یکبار خوردی و گفتی از کراماً کاتبین شرم میدارم که در هفته زیاده
از یکبار بمتوضا باید شد گفت در ابتدا جمعی مهمان من آمده بودند ماهی برای ایشان
پخته بودم از دیوار همسایه کلوخی باز کردم تا دست بدان شویند هر وقت که اینجا
رسم از ندامت چندین عرق میچکد که بیک پیراهن در هوای سرد ایستاده ام
اگرچه چندبار بحل خواستم رابعه بصری رحمة الله علیها پرسیدند که حضرت عزت را دوست
داری گفت دارم گفتند شیطان را دشمن داری گفت از دوستی رحمان با عداوت
شیطان چه کار لیکن رسول را علیه السلام بخواب دیدم گفت ای رابعه مرا دوست داری
گفتم یا رسول الله که باشد که ترا دوست ندارد اما محبت حق چنان فرو گرفته است که
دوستی و دشمنی غیر او در دلم نمانده گفتند بنده کی راضی شود گفت آنگاه که از محنت شاکر
بود چنانچه از نعمت گفت استغفار بزبان کار دروغ زنان ست اگر ما توبه کنیم توبهٔ دیگر
محتاج باشیم فضیل عیاض رحمة الله علیه گفت اگر توانید جای ساکن شوید
که کسی شما را نه بیند و سنت اعظم از کسی قبول کنم که بگذرد و بمن سلام نکند و چون
بیمار شوم بعیادت من نیاید و گفت هر کرا از تنهایی وحشت بود و بخلق انس گرد

از بلا است دور بود و هر که سخن از عمل خود گوید عملش اندک شود مگر آنچه او را
بکار آید و چون حق تعالی بنده را دوست دارد اندوهش بسیار دهد و چون دشمن دارد
دنیا بر وی فراخ کند و گفت هر چیزی را زکوة است و زکوة عقل اندوه طویل است و
هر که از حقتعالی بترسد زبان وی گنگ بود و نیز همه چیز از وی بترسد و هر که نترسد
از همه چیز بترسد و خوف بقدر علم بود و چنانکه عجب است که در بهشت بگریند عجب آنکه
در دنیا بخندند و گفت چنانچه شما از مردار ننگ دارید اگر همه دنیا حلال و بی حساب
دهند ننگ دارم و گفت هر که خود را قیمتی داند او را از لذت تواضع نصیبی نیست و هر که
با برادر خود دوستی ظاهر کند بزبان و در دل دشمنی دارد خدا او را لعنت کند و کور و کر
گرداند و گفت اصل زهد راضی بودن است از حق تعالی بهر چه کند و گفت فتوت درگذشتن
است از برادران و توکل آنست که بغیر خدای امید و بیم ندارد و متوکل آن بود که
خدا را در هر چه کند متهم ندارد و شکایت نکند و گفت هر که بستوری لعنت کند ستور گوید
آمین از من و تو هر که در خدای عز و جل عاصی تر است لعنت بر وی باد و گفت دو خصلت
دل را فاسد میکند بسیار خوردن و بسیار خفتن و گفت شرمم گرفت از بس که بسیر رفتم
و در سه روز یکبار بیش نمیرفتم پرسیدند که اصل دین چیست گفت عقل و اصل عقل حلم
و اصل حلم صبر و گفت هر که ریاست جست خواری جست و بشر حافی پرسید که زهد بهتر است
یا رضا گفت رضا گفت روزی عبدالله مبارک را دیدم که پیش من می آمد گفتم باز گرد
می آئی که سخن بر من نمائی و من بر تو نمایم گفت روزی فرزند را در کنار گرفتم گفت
ای پدر مرا دوست داری گفتم دارم گفت خدا را دوست داری گفتم دارم گفت
چند دل داری گفتم یک گفت در یکدل هر دو دوستی در نگنجد دانستم که سخن از کجاست

کودک را ببیند ختم و بسبق مشغول شدم هارون رشید از وی وصیت خواست گفت پیر از را بجای پدر خود و جوانان را بجای برادران و کودکان را بجای فرزندان و زنان را بجای مادر خود دان گفت زیادت کن گفت بترس از خدا و جواب او را هوشیار باش که در روز قیامت از یک یک مسلمان باز پرسد هارون از گریه بیهوش شد ابراهیم بن ادهم رحمة الله علیه فرمود هر که دل خود در سه موضع حاضر نیابد نشان نیست که در بر وی بسته اند یکی در وقت خواندن قرآن دویم در وقت نماز سوم در وقت ذکر و علامت عارف آنست که بیشتر خاطر او در تفکر باشد و در عبرت و در شطرنج هیچ چیز سخت تر بار از مفارقت کتاب نبود که فرمود که مطالعه مکن و گفت هر که بنواخت خلق فریفته شد حقیر همت هست بشر حافی رحمة الله علیه گفت سخت ترین کار ها سه چیز بوقت تنگی سخاوت و ورع در خلوت و سخن گفتن پیش کسیکه از و بترسی و گفت سلام با بنا ر دنیا مکنید و گفت هرگاه که دست بطعام شبینه دراز میکردم انگشت بین ایستاد و میان لقمه کردن نمیتوانستم و گفت هر که عمل برای خدا کند او را وحشتی پیش آید از خلق ذوالنون مصری رحمة الله علیه فرمود حکمت در معده که پر از طعام است قرار نگیرد و گفت دوستی کن با کسیکه بتغیر تو متغیر نگردد و گفت علامت محبت خدا آنست که تابع حبیب خدا باشی در اخلاق و افعال و امر و سنن و گفت صحبت مدار با خدا جز بموافقت و با خلق جز بمناصحت و با نفس جز بمخالفت و گفت حقتعالی عزیز نکند بنده را بعزی عزیزتر از آنکه بوی نماید خواری نفس و ذلیل نکند ذلیل تر از آنکه محجوب کند او را تا ذل نفس ببیند و گفت اگر با خلق انس اری طمع مدار که با خدا انس بود و گفت زنهار که بمعرفت مدعی نباشی کذاب باشی

صفت عارفان از و پرسیدند گفت عارف بیننده بود بی علم و بی یقین و بی خبر
و بی مشاهده و بی کشف و بی حجاب ایشان ایشان نباشند گردش ایشان بگردانیدن
حق بود و گفت علامت محبت آنست که ترک کند هر چه او را از خدا مشغول ست تا او را
مشغول خدا بس و علامت دل بیمار چهار چیز ست یکی آنکه از طاعت حلاوت نیابد دوم از خدا
ترسناک نبود سوم آنکه در چیزها بعبرت ننگرد و چهارم آنکه فهم نکند از علم آنچه شنود
و گفت توبه عوام از گناه بود و توبه خواص از غفلت و توبه دو قسم ست توبه انابت
و توبه اجابت توبه انابت آنکه از خوف عقوبت بود و توبه اجابت آنکه از شرم خدا بود
و هر عضوی را توبه ست توبه دل نیت کردن ست بر ترک شهوات حرام و توبه چشم
از محارم چشم بر هم نهادن و گوش از شنیدن باطل و زبان از گفتن فضول و دست
بترک گرفتن مناهی و پای نا رفتن بمناهی و شکم دور بودن از خوردن حرام و فرج
دور بودن از فواحش و گفت شرم هیبت بود در دل با وحشت آنچه بر تو رفت
از ناکردنیها و گفت دوستی در سخن آرد و شرم در خاموشی و گفت توکل ترک تدبیر نفس بود
و بیرون آمدن از حیلت و قوت خود و مفتاح عبادت فکر بود و رضا شاد بودن دل
در تلخی قضا و ترک اختیار ست پیش قضا و سه علامت اخلاص ست یکی آنکه مدح و ذم
پیش او یکسان بود و در دیدن اعمال فراموش کند و ثواب واجب ندارد در آخرت و گفت
یقین دعوت کند بکوتاهی امل و کوتاهی امل دعوت کند بزهد و زهد بحکمت و حکمت بنگریستن
در عواقب امور بار آرد و گفت که هر مدعی بدعوت خویش محجوب ست از شهود حق
و از سخن حق و آنرا که حق حاضر ست بدعوی محتاج نیست که دعوی نشان محجوبانست
و گفت هر که مراقبه کند خدای را در خطرات بزرگ کند خدای تعالی او را در حرکات پرسیدند

بنده مفوض کی بود گفت چون مایوس شود از نفس و فعل خویش و بنده خدا بود در همه
احوال گفتند از مردمان که با صابت تر گفت آنکه زبان خود را نگاه دارد و پرسیدند
علامت خوف چیست گفت آنکه ایمن گرداند او را از همه خوفها گفتند عزلت کی درست آید
گفت وقتیکه از نفس خود عزلت گیرد گفتند دنیا چیست گفت آنچه از حق باز دارد گفتند سفله
کیست گفت آنکه بخدا راه نداند یکی وصیت خواست گفت هیچکس را حقیر مدار اگرچه کافر باشد
دیگری وصیت خواست گفت همت خود و پیش و پس مقر ساختن یعنی از گذشته و آینده یاد مکن و
نقد وقت را باش یکی گفت دلالت کن مرا بحق گفت اگر خدا را می شناسی ترا خدا بس و الّا
طلب کسی کن که او را می شناسد و گفت اول درجه عارف تحیر است بعده افتقار بعده اتصال بعده تحیر
پرسیدند از عمل عارف گفت آنکه ناظر حق باشد در کل احوال گفتند صوفی کیست گفت دوست که
خدا را بر همه چیز گزیند و گفت کمال معرفت گمان بدبردن است بنفس و گفت دور از خدا کسی است که
ظاهر اشارت او بیشتر بود گفتند اندوه کرا بیشتر گفت بد خوترین مردم را بایزید بسطامی رحمة الله علیه
از وی پرسیدند که مرد درین راه چه بهتر گفت دولت مادرزاد گفتند اگر نبود گفت تنی توانا گفتند اگر
نبود گفت چشمی بینا گفتند اگر نبود گفت گوشی شنوا گفتند اگر نبود گفت دلی دانا گفتند اگر نبود
گفت مرگ مفاجات و فرمود که نهایت مجاهده وندگان که بتوحید رفتند بدایت میدان
بایزید است روزی در راه کاسه سر یافت بروی نبشته صم بکم عمی فهم لا یعقلون نعره بزد و بوسه داد
و گفت سر صوفی بیماند که در حق محو شده گوش ندارد که خطاب لم یزل شنود و نه چشم دارد که
جمال لایزال بیند و نه زبان دارد که کلمه از معرفت او بگوید و نه عقل و دانش دارد که
ذره از معرفت او بداند این آیه در شان اوست و گفت دوازده سال آهنگر نفس خود
بودم و او را در کوره ریاضت می نهادم و بآتش مجاهده میتافتم و بر سندان مذمت

قی نهادم و بپتک ملامت میزدم تا از خود آئینه ساختم و پنج سال آئینهٔ خود بودم بانواع
طاعات و عبادات آن آئینه را میزدودم پس یکسال نظر اعتبار کردم در میان خود
از غرور و اعتماد و طاعات زناری دیدم پنجسال دیگر جهد کردم تا آن زنار بریده شد
و اسلام تازه آوردم نگه کردم همه خلائق را مرده دیدم چهار تکبیر در کار ایشان کردم
و از جنازه همه بازگشتم و بی زحمت خلق بمدد حق بحق رسیدم و گفت چندین سال دیدبان
دل بودم چون نگه کردم زنار مشرکی بر میان خود دیدم و شرکش آن بود که جز حق التفات
کردمی و سی سال خدای را می طلبیدم نگه کردم او طالب بود و من مطلوب و در
نفس را بدرگاه میبردم و میگریستم چون بحق رسید او مرا میبرد و میخندید یحیی معاذ گوید
که روزی بامداد دیدم که شیخ بر سر دو انگشت پای ایستاده بود در حالی عجب دانستم
گوش کردم همه شب در کار بود و در گفتگوی او دست برنهادم و سلام کردم و از وقایع
شبانه پرسیدم گفت بیست مقام بر من عرضه میکردند گفتم از هیچ یک نخواهم که
همه حجابست گفتم چرا معرفت نخواستی نعره بزد و گفت خاموش ای یحیی مرا
بخود غیرت می آید که او را بدانم که او را جز او نداند گفتم بعزت الله از فتوحی که ترا دوش
بوده است مرا نصیبی کن فرمود که اگر صفوت آدم و قدس جبرئیل و خلت ابراهیم
و شوق موسی و طهارت عیسی و محبت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بتو دهند زنهار
راضی نباشی و ورای آن طلبی که ورای آن کارهاست صاحب همت باش
پیش هیچ سر فرو میار که بهرچه فرو د آئی بدان محجوب شوی گفت همه قدم براه او نهادم
تا بقدم دل براه او رفتم راه نداد و سی سال بود تا میگفتم چنین کن و چنان خواهم
چون بمعرفت رسیدم گفتم الهی تو مرا باش و هرچه خواهی آن کن و گفت سی سال یاد

حیرا

او میکردم چون خاموش شدم نگرستم حجاب من همین ذکر بود و گفت بدرگاه عزت
شدم هیچ زحمت نبود اهل دنیا بدنیا محجوب و اهل آخرت به آخرت و مدعیان به دعوی
و ارباب طریقت بتصوف قومی باکل و شرب و گریه و قومی بسماع و رقص و آنها که
منتهیان راهند در بادیه حیرت گم شده بودند و در دریای عجز غرق و گفت پیدا
حلاوت طاعت دهند چون بدان خرم گردد و شادی او حجاب قرب او شود و
گفت کمترین درجه عارف آنست که صفات حق در وی بود و گفت توبه از معصیت
یکی است و از طاعت هزار یعنی عجب در طاعت بدتر از گناه است و کمال درجه عارف
سوزش او بود نه صحبت و گفت یک ذره حلاوت در دل به از هزار قصر در فردوس اعلی
و گفت یگانگی اولیا مردان مرد را عاجز کند و بسی عاجزان را بمردی رساند
اگر قوت شیر با صدق و صفا اول بار رویت تا بدین حالت رسید و اگر نه همه صلاح و زهد
وبال است و گفت گناه چنان زیان ندارد که بحیثی کردن برادر مسلمان و گفت
عبادت اهل معرفت پاس انفاس است و علامت شناختن حق گریختن از خلق است
و خاموشی در معرفت او و فردا اهل بهشت بزیارت روند چون بازگردند صورتها
برایشان عرض کنند هر که صورت اختیار کرد دیگر بزیارت راه ندهند و گفت
بنده را هیچ به ازین نباشد که هیچ نباشد نه زهد دارد و نه علم و نه عمل چون همه شد
با همه شد و گفت این قصه را الم باید نه قلم که از قلم هیچ نیاید و عارف چنان از معرفت
نگوید که بعبارت نیاید و گفت دنیا چه قدر دارد که کسی گذاشتن آن کاری پندارد محبت آنست
که کسی او را شناسد دوست ندارد و معرفت با محبت قدر ندارد و کمترین چیزی که عارف را
در محبت است آنست که از مال و ملک تبرا کند و حق آنست که اگر هر دو جهان ازو ستانی او را کمی

نسخه پیشقدمان / متقیان

نسخه شورش

نسخه بیهیچ

نسخه نماند

هیچ باشد و اگر از عرش تا ثری صد هزار آدم باشد و صد هزار فرشته چون جبرئیل و
میکائیل قدم از عدم در زاویهٔ دل عارف نهد او در جنب وجود معرفت حق ایشان را وجود
نه پندارد و خبر ندارد و او آن مدعی بود نه عارف و گفت عارف معروف بیند و عالم با عالم نشیند عالم
گوید من چکنم و عارف گوید او چه کند و گفت حق بر دل اولیای خویش مطلع است بعضی را
که بار معرفت نتوانست کشید بعبادت مشغول کرد و گفت کاملی خلق بشناخت خود تواند
که معرفت خود ایشان را در شناخت حق تمام بود و گفت جهد کن تا یکدم بدست آری که اندر
در زمین و آسمان غیر حق نه بینی تا بدان دم همه عمر تو رستی و گفت هر کرا حق دوست دارد
سه خصلت وی دهد سخاوت چون سخاوت دریا و شفقت چون شفقت آفتاب و تواضع
چون تواضع زمین و هر کرا برگزیند دعوی بر وگمارد تا او را می رنجاند و گفت این همه گفتگو و
مشغله و بانگ و حرکت و آرزو بیرون پرده است و درون پرده آرام و خاموشی و سکون است
و گفت همه کارها و مجاهده باید کرد آنگاه فضل خدا دیدن بکار خود و هر که بحق عارف است
جاهل است و زاهد بسیار است و عارف حق سست و نفاق عارفان فاضلتر از اخلاص مریدان و
گفت اگر همه بید ولیکن در راه تا ان افتد نومید مشوید و اگر همه دولتها و احوال انبیا افتد
در حواله مشوید که کار خدا کن فیکون بود و هر که خود فرد نکرد و عبادت خویش خالص بیند
و از صفاهای گشتن خود حسابی بر تواند گرفت و نفس خود را اخبث النفس بیند او را هیچ
حساب نیست و گفت هر کرا ثواب خدا اللقاء افتد خود امروز عبادت نکرده است
که ثواب هر نفسی از مجاهده در حال حاصل است و گفت علم غدر ست و معرفت مکر و
مشاهده حجاب پس کو خواهی یافت چیزی که میخواهی و گفت نفس صفتی است که روز و
جز بباطل نرود معرفت آنست که بشناسی که حرکات و سکنات خلق بخداست و محبت نیست آنست

بنهند
بعبادت
انسان را

که دنیا و آخرت را دوست نداری و بار خود اندک شمری و اندک حق بسیار داری
و هلاک جز در دو چیز نبود یکی خلق را حرمت نا داشتن دوم حق را سنت نا داشتن
گفتند فریضه و سنت چیست گفت فریضه صحبت مولی و سنت ترک دنیا و گفت تا مرا
تهمتی نیست من سه روز زاهد بودم اول روز در دنیا دوم در عقبی سوم در آنچه
غیر خدا است و گفت کمال رضای من از و تا حدیست که اگر بنده را جاوید بعلیین برند
و مرا باسفل السافلین من راضی تر باشم از آن گفتند مرد کی بکمال میرسد گفت چون
عیب خود را بشناسد و تهمت از خلق بر دارد و پرسیدند راه بحق چگونه است گفت تو از راه
بگذر که بحق رسیدی گفتند بچه توان رسید بحق گفت بکوری و گنگی و کری گفتند این
طالبان از سیاحت نمی آسایند گفت آنچه مقصود است مقیم است نه مسافر مقیم را در سفر
طلبیدن محال بود یکی گفت چرا بشب نماز نمیکنی گفت فراغت نیست من گرد ملکوت
میگردم و گفت عارف آنست که در خواب جز خدا را نبیند و جز وی حقیقت معرفت
دقیقی رسد که فانی گردد و در تحت اطلاع حق و باقی بود در بساط حق بی نفس پس
او زنده است مرده و مرده است زنده گفتند سهل عبدالله در معرفت سخن میگوید
گفت سهل بر کناره دریا رفت و در گرداب افتاد گفتند آنکه در بحر غرق شود
حال او چون بود گفت من عرف الله کل لسانه گفتند مرد بحد ایشان کی رسد گفت ای
مسکین هرگز نرسد و گفت هر که متکبر بود معرفت نیابد و نشان نا متکبر آنست که در چندین
هزار عالم نفسی نه بیند خبیث تر از نفس خود و گفت دیگران ریاضت خود دیدند و من
عنایت حق و گفت پنج چیز بد تر از غضب ندیدم گفت اگر فردا گویند چرا نکردی
دوست تر از آن دارم که گویند چرا کردی یعنی هر چه کنم در دوستی و شرکت و شرک بدتر

از گناه نگر طاعتی بر من رود و من در میان نباشم گفت در خواب دیدم که زیادت
میخواستم از حق پس از توحید حق را بخواب دیدم گفت چه میخواهی گفتم آن میخواهم که تو
میخواهی فرمود که من ترا ام چنانچه تو مرا ای بیدار شدم گفتم یارب زیادتی میخواهم
بعد از توحید گفت مثل من دریاست که آنرا عمق پدید نیست و نه اول و آخر سخن پیداست
یکی سوال کرد که عرش چیست گفت نشنیدم گفت کرسی و لوح و قلم گفت نشنیدم گفتند خدا پیدا را
بندگانند ابراهیم و موسی و عیسی صلوة الله علیهم گفت نشنیدم گفتند خدا انبیا را
جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل صلوات الله علیهم گفت نشنیدم گفت خلق و اشتر
که من چون ایشان کسی ام اگر صفت من در عالم غیب بشنید همه هلاک شوند سفیان ثوری
رحمة الله علیه فرمود ملامت کردن مردمان از نادیدن قضای حق است و نادیدن قضا
کافریست و حسد کردن مردمان از نادیدن قسمت حق و آنهم از کافریست و مال جمع کردن
از حرام و شبهه از نادیدن شمار قیامت است و آنهم از کافریست و ایمن بودن از وعید حق
و امید ناداشتن بوعده حق از کافریست و گفت که بدترین هستند از آن ریاست و یکی
از بهر خداست و آن یک تخم را اگر یک قطره هم در سالی از چشم بیاید بسیار بود و گفت چون
درویش گرد توانگران گردد بدانکه مرائی است گفت زهد نه پلاس پوشیدن و نان جو
خوردن است بلکه دل در دنیا نابستن و امل کوتاه کردن و گفت اگر ترا گویند نیکمردی
این ترا خوش آید از آنکه گویند بد مردی بدانکه هنوز مرتدی پدید نه از یقین گفت
آنست که هر چه بتو رسد دانی که از حق است گفت حسن خلق آدمی خشم خدا را بنشاند
و گفت هرگز تواضع نکردم کسی را بیش از آنکه یکحرف از حکمت دیدم و گفت که این
روزگاریست که خاموشی بهتر و عزلت یکی گفت عزلت گیرم در کسب چگونی گفت

از خدا بترس که هیچ ترسنده کار را ندیدم که سبب محتاج بود و شقیق بلخی رحمة الله علیه
گفت راه خدا و چهار چیز است یکی امن در روزی دوم اخلاص در کار سوم عداوت
با شیطان چهارم ساختن با مرگ و گفت هر که در مصیبت جزع کند چنانست که نیزه
گرفته با خدا جنگ میکند گفت عبادت ده جزو است نه جزو گریختن از خلق و یکی خاموشی
احمد حنبل رحمة الله علیه فرمود که زهد سه چیز است زهد عام و آن ترک حرام است و
زهد خاص و آن ترک افزونی از حلال و زهد عارفان و آن ترک ما سوی الله است داؤد
طائی رحمة الله علیه یکی پیش او بود و در وی نگریست گفت ندانی که بسیار گفتن
کراهت است بسیار نگریستن نیز مکروه است مریدی را گفت اگر سلامت خواهی سلامی بر دنیا
بکن بوداع و اگر کرامت خواهی تکبیری بآخرت گوی یعنی ترک هر دو بگیر تا بحق برسی
یکبار فضیل پیش او رفت زیر سقف شکسته نشسته بود و گفت برخیز که سقف شکسته است
فرو خواهد افتاد گفت تا من درین صفه ام سقف را ندیده ام کانوا یکرهون فضول
النظر کما یکرهون فضول الکلام حارث محاسبی رحمة الله علیه گفت تفکر اسباب را
قائم بحق دیدنست و رضا آرام گرفتن است در تحت مجاری احکام و صبر نشانه تیر بلا شدنست
و تسلیم ثابت بودن است در وقت نزول بلا و حیا باز بودن است از خوی بد که خدا
بدان ناراضی است و مراقبه علم دلست در قرب حقتعالی و خوف آنست که یک حرکت
نکنی که گمان تو چنان بود که بدین ماخوذ خواهم بود و صادق آنست که او را باک نبود
اگرش نزد خلق هیچ مقدار نبود و گفت در همه کارها از سستی عزم بپرهیز که دشمن ظفر یابد
و هرگاه که فتور عظیم واقع شود پس خود را هیچ آرام مگیر و تجدید انابه جو و درویشی را
گفت کن لله و الا لا تکن یعنی خدا را باش و الا خود مباش ابو سلیمان دارانی

رحمة الله علیه یکی گفت که شبی در خلوت در نماز راحتی عظیم یافتم گفت ابلہ
مردی که ترا هنوز خلوت در پیش است تا در خلا دیگر گونه و در ملا دیگر گونه و در دو جهان
هیچ چیز نیست که بنده را از خدا باز دارد وگفت اصل همه خوف است از خدا و هر دلی که از
خوف خدا خالی شود ویران شود و ترک کار نور دل سیر خوردن است وگفت گرسنگی نزد خدا
خزانه ایست نه هر کسی الا که دوست دارد وگفت بر تو باد بر جوع که جوع نفس را
ذلیل کند و دل را رقیق و علم سماوی بر تو ریزد وگفت خنک آنکه در همه عمر او را یک
خطره با خلاص دست داد وگفت راضی بودن آنست که از خدا بهشت نخواهی و از
دوزخ پناه نطلبی و تواضع آنست که در عمل خود بهیچ عجب نباشد وگفت هرگز
تواضع نکند بنده تا وقتیکه نفس خود را نداند و هرگز زهد نکند تا نشناسد که دنیا
هیچ نیست و زهد آنست که ترک کنی هر چه ترا از حق باز دارد وگفت حصن حصین
نگاهداشت زبان است و مغز عبادت گرسنگی است و سر همه خطاها دوستی دنیاست و
گفت تفکر در دنیا حجاب آخرت و در آخرت ثمره حکمت وگفت عبادت کنید چشم را
بگریه و دل را بفکر وگفت اگر پند دهنده خواهی در اختلاف روز و شب نگر وگفت
هر که بنکاح و سفر و حدیث نوشتن مشغول است او روی بدنیا آورد وگفت حقتعالی
عارف را که بر بستر خفته باشد چیزی بگشاید که نگشاید بایستاده در نماز وگفت نزدیکترین
چیزی که بدان قرب جویند بخدا آنست که بدانی که خدا بر دل تو مطلع است که از دنیا
و آخرت هیچ چیزی نمیخواهی الا او را وگفت معرفت بخاموشی نزدیکتر است که بسخن
گفتن و چیزیکه در وی سیر شوی شکر است در نعمت و صبر است در بلا حاتم اصم رحمة الله علیه
فرمود هر که درین مذهب آید او را باید که مرگ بچشد موت الابیض و آن گرسنگی است

وموت الاسود وآن احتمال ست وموت الاحمر وآن مرقع داشتن ست وگفت هر که
مقدار یک سبع از قرآن حکایت پارسایان در شبانروز بر خود عرض نکند دین خود بسلامت
نگاه نتواند داشت وگفت در سه وقت تعهد نفس کنی چون عمل کنی یاد دار که
خدا ناظر ست و چون سخن گویی یاد دار که خدا می شنود و چون خاموش شوی
یاد دار که خدا میداند که چگونه خاموشی و شهوت سه قسم ست در خوردن و در گفتن
و در نگریستن در خوردن اعتماد بر خدا نگاهدار و در گفتن راستی و در نگریستن
عبرت وگفت در چهار موضع نفس را بازجوی در عمل صالح بی ریا و در گرفتن بطمع
و در دادن بمنت و در نگاهداشتن بی بخل وگفت از هر کس احتمال باید کرد مگر از نفس
عبدالله تستری رحمة الله علیه فرمود توبه جمله را فرض ست بر نفس خواه خاص
خواه عام مطیع یا عاصی مطیع را از طاعت توبه باید کرد و اولش چنان بود که روزی
در بستر بود و از کرده بود و پشت بدیوار نهاد وگفت سلونی عما شئتم و پیش ازین
انتها نکرده گفت تا استاد زنده بود شاگرد را با ادب باید بود و تاریخ نوشتند
استاد وفات کرده بود و استادش ذوالنون مصری بود وگفت ابلیس را دیدم
گفتم بر تو چه سخت تر گفت اشارت دلهای بندگان بخداوند جهان و نیز روزی
ابلیس را گفتم در توحید سخن گوی فصلی بگفت در توحید که عارفان وقت انگشت بدندان
گرفتی وگفت اگر شکم پر خمر شود به که از طعام حلال گفتند چرا گفت چون پر خمر شود عقل
بیارامد و آتش شهوت بمیرد و از طعام فضولی آرزو کند و شهوت قوی گردد و
گفت در شبانروزی یکبار خوردن خوردن صدیقان ست و دو بار خوردن مومنان
و سه بار خوردن ستوران و سر همه آفتها سیر خوردن ست و هر که گرسنگی کشد شیطان

گردد و نگردد بفرمان خدای تعالی و گفت اخلاص تبرا کردن است از ماسوی الله و گفت
جز مخلص واقف ریا نشود و گفت هر که خدای را بپرستد باختیار خلقش را باید پرستیدن
باضطرار و گفت حرام است بر دلی که در وی چیزی بود که خدا بدان راضی نبود که در آن
دل نوری راه یابد و هر وجدی که کتاب و سنت گواه آن نبود باطل بود و گفت
هر که چهل روز عبادت کند باخلاص زاهد گردد و او را کرامت پدید آید و اگر کرامت
پدید نیاید خلل از وی افتاده باشد در زهد و گفت اصول ما شش چیز است تمسک
بکتاب و سنت و خوردن حلال و باز داشتن دست از رنجانیدن خلق اگرچه
ترا برنجانند و دور بودن از مناهی و تعجیل بگزاردن حقوق و گفت اول این کار
توبه است و آن ندامت است و از شهوات دل برکندن و از مذمومه بمحامد نقل کردن
و گفت هیچ حجاب نیست غلیظتر از دعوی و هیچ راه نیست بخدا نزدیکتر از افتقار
بخدا و گفت مدعی مخالف نبود و هر که مخالف نبود امین نبود و هر که امین نبود او را
بر خزائن اطلاع نبود و گفت اول مقام عبودیت بدر داشتن از اختیار است و بیزار
بودن است از حول و قوت خود و آدمی را دو چیز هلاک کند طلب عز و خوف درویشی و گفت
صادق نیست هر که مداهنت کند با غیر خود و با خود و مداهنت با خود ریا بود و گفت خدای تعالی
خلق را بیافرید و گفت که با من راز بگوئید و اگر نگوئید بمن نگرید و اگر این هم نکنید حاجت خواهید
و گفت دل هرگز زنده نشود تا نفس نمیرد و اول خیانت صدیقان ساختن ایشان بود با نفس
و خدای را هیچ عبادت فاضلتر از مخالفت هوای نفس نیست و گفت غایت معرفت حیرت و دهشت
است و اول مقام آنست که بنده را یقین دهند در سر وی و جمله جوارح وی بدان یقین آرام
گیرد و اهل معرفت اصحاب اعراف اند همه را بنشان او بشناسند و صادق آن نیست

که خدا بر وی فرشته برگمارد که چون وقت نماز آید بنده را برگمارد و نماز کند
و اگر خفته باشد بیدار کند و گفت لا اِلٰهَ اِلّا الله لازم است خلق را اعتماد بدان بدل
و اعتراف بزبان و وفا بفعل صوفی آنست که صافی بود و از کدر دور شود و از فکر
و در قرب خدا منقطع شود و از بشر و یکسان شود در چشم او خاک و زر و تصوف اندک
خوردن است و با خدا آرام گرفتن و از خلق گریختن و اول مقام توکل آنست که
پیش قدرت چنان باشی که مرده پیش غسال و نشان توکل آنست که سوال نکند
و چون فتوح پدید آید نپذیرد و چون بپذیرفت نگذارد و نیز توکل آنست که خدایرا
متهم نداری و اگر چیزی بود یا نبود ساکن بود و گفت همه چیز را روی و قفاست
مگر توکل را همه روی است بی قفا چه زهد و تقوی اجتناب از دنیا بود و مجاهده در مخالفت
نفس و هوا بود و علم و معرفت در دیده و دانش اشیا بود و خوف و رجا از لطف
کبریا بود و تفویض و تسلیم در رنج و عنا بود و رضا بقضا و شکر بر نعما و صبر در بلا بود
و توکل بر خدا بود لاجرم روی بی قفا بود و گفت حیا بلندتر است از خوف که حیا
خاصان را بود و خوف علما را گفت عبودیت رضا دادن است بفعل خدا و در دلی که
کبر بود خوف و رجا قرار نگیرد و خوف دور بودن از مناهی و رجا شتافتن باداء
امر است و نواهی و بلندترین خوف آنست که بترسد که تا در علم خدا بتقدیر او چه
رفته و صبر انتظار فرج است از خدای تعالی و مکاشفه آنست که لو کشف الغطاء
لما ازددت یقینا و فتوت متابعت سنت است و گفت زهد در چهار چیز است یکی در
ملبوس که آخر آن بلاست دوم در طعام که آخر آن مزبلهاست سوم در برادران که
آخر آن فراق است چهارم در دنیا که آخر آن فناست و گفت نفس از سه صفت

خالی نیست یا کافرست یا منافق و یا مرائی و نفس را سریست یکے ازان فرعون
آشکارا کرد و گفت انس آنست که اندامها انس گیرد بعقل و عقل انس گیرد
بعلم و علم به بنده و بنده بخدا و گفت روغن بکار برید که عقل زیاده شود و خدا را هیچ
دلی ناقص عقل در نیافته باشد پرسیدند از ابتدا و انتها گفت ورع اول زهدست
و زهد اول توکل و توکل اول درجه عارف و معرفت اول قناعت است و قناعت
ترک شهوات و ترک شهوات اول رضاست و رضا اول موافقت است و از
اخلاص هیچ سخت تر نیست بنفس که نفس را از اخلاص هیچ نصیبی نیست و گفت
عاصیان را هیچ انس نبود و نه هر که اندیشه معصیت بکند گفتند بچه چیز بدان تو این رسد
که رضا دریابد گفت بدان که مخالفت در سر نکند گفتند مردی میگوید که من در یام
حرکت نکنم تا وقتیکه حرکت ندهند گفت نگوید مگر دو تن یا صدیقی یا زندیقی پرسیدند
از خوی نیکو گفت کمترین حال او بارکشی باشد و عدم مکافات بدی و او را آمرزش
خواستن و بر وی بخشودن گفتند توبه چیست گفت آنکه گناه فراموش کنی مردی گفت
توبه آنست که گناه را یاد داری فرمودند که ذکر جفا در ایام وفا جفا بود گفتند وصیتی
کن گفت رستگاری شما در چهار چیزست نان خوردنی و بیخوابی و تنهائی و خاموشی
یکی گفت خواهم که با تو باشم گفت چون از ما یکے نباشد باکه باشی اکنون با او
باش گفتند زیارت تو شیر می آید گفت سگی بر سگی می آید گفتند از خلقان باکه
صحبت داریم گفت با عارفان از جهت آنکه ایشان هیچ چیز را بسیار نشمرند و هر فعلی که
رود آن را نزد ایشان تاویلی است لاجرم در کل احوال معذور دارند معروف کرخی
رحمة الله تعالی علیه گفت علامت جوانمردی سه چیزست یکی وفا بی خلاف

دوم ستایش بی جود سوم عطای بی سؤال و گفت علامت دوستی خدا در حق بنده
آن بود که او را مشغول دارد در کاری که سعادت وی در آن بود و نگاه دارد از مشغولیکه
او را بکار نیاید و گفت علامت اولیا سه چیز است اندیشه ایشان از خدا بود
و قرار ایشان با خدا بود و شغل ایشان با خدا بود و گفت چون حق بنده را بخیری
خواهد در عمل بگشاید و در سخن ببندد و نیز بگشاید در عمل فرو بندد و در کسل و گفت
حقیقت وفا بهوش آمدن سر است از خواب غفلت و فارغ شدن اندیشه از
فضول آفت و گفت طلب بهشت بی عمل گناه است و انتظار شفاعت بی نگاه داشت
سنت نوعی است از غرور و امید داشتن برحمت در نافرمانبرداری جهل است
و حماقت گفتند تصوف چیست گفت گرفتن حقائق و گفتن بدقائق و نومید شدن
از آنچه هست در دست خلائق و گفت هر که عاشق ریاست است هرگز فلاح نیابد گفت
مرا راهی میباید گفت آنکه از کسی چیزی نخواهی و هیچ چیز نبود که کسی از تو خواهد و گفت
چشم فرو خوابانید اگر همه از پی ماده باشد گفت زبان از مدح نگاه دارید چنانکه
از ذم گفتند بچه چیز دست یابیم بر طاعت گفت بدان که دنیا از دل بیرون کنید
اگر اندک دنیا در دل شما باشد هر سجده که کنید آن چیز را باشد و گفت عارف را
اگر هیچ نعمتی نبود او خود در همه نعمت بود خواجه سری سقطی رحمة الله علیه گفت
سی سال است که استغفار میکنم از یک شکر کردن گفتند چگونه گفت بازار بغداد
بسوخت اما دکان من نسوخت مرا خبر دادند گفتم الحمد لله از شرم آنکه خود را
به از برادر مسلمان خواستم و دنیا را حمد گفتم از آن استغفار میکنم و گفت دور باشید
از همسایگان توانگر و قرایان بازار و عالمان امیران و گفت هر که خواهد که بسلامت

ماند دین او و براحت رسد دل او و تن او و اندک شود غم او و از خلق عزلت
کن و گفت دنیا همه فضول است مگر پنج چیز نانی که سد رمق باشد و آبی که تشنگی
ببرد و جامه که عورت بپوشد و خانه که در آن جا توانند بود و علمی که بدان کار کنی و گفت
هر معصیت که سبب شهوت بود امید توان داشت بآمرزش آن و هر معصیت از کبر بود
امید نتوان داشت بآمرزش آن زیرا که معصیت ابلیس از کبر بود و زلت آدم
از شهوت و گفت اگر در بوستانی که درختان بسیار باشند و بر هر درختی مرغی نشسته
بزبان فصیح گوید که اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا وَلِیَّ اللّٰهِ و اگر نترسد که آن مکر است و استدراج
بزی بباید ترسید و علامت استدراج کور گشتن است از عیوب نفس و مکر قولی است
بی عمل و گفت ادب ترجمان دل است و گفت قوی ترین قوت آنست که بر نفس
خود غالب آئی و هر که عاجز آید از ادب نفس خود از ادب غیر عاجز تر بود و گفت
حیا و انس بدر دل آیند اگر در آن دل ورع یابند فرود آیند و اگر نه باز گردند و گفت
در دلی که چیزی دیگر بود پنج چیز قرار نگیرد خوف از خدا و رجا بخدا و دوستی بخدا
و حیا از خدا و انس بخدا و گفت مقدار هر مرد در فهم خویشتن مقدار نزدیکی او بود
بخدا و گفت فهم کننده ترین خلائق آن بود که فهم کند اسرار قرآن و تدبر
کند در آن و صابر تر آن بود که بر حق صبر تواند کرد و گفت شوق برترین مقام
عارفان است و گفت عارف آنست که خوردن وی خوردن بیماران است و
خفتن وی خفتن مار گزیدگان و عیش وی عیش غرق شدگان و گفت علامت
زهد آرام گرفتن نفس است از طلب و قناعت کردن بدانچه گرسنگی ببرد و راضی بود
بدان که عورت بپوشد و نفور بودن نفس از فضول و بیرون کردن خلق

از دل وگفت عیش نباید خوش نبود که بخود مشغول بود و عیش عارف خوش است
که از خود مشغول است وگفت کارهای زهد همه بدست گرفتم هر چه خواستم از و یافتم
وگفت هر که بیاراید در چشم خلق آنچه در و نبود بیفتد از ذکر حق و بسیار آمیختن از خلق
از اندک صدق است وگفت حسن خلق آنست که خلق را از رنجانی و رنج ایشان بکشی
بی کینه و مکافات وگفت از هیچ برادر برید مشو بگمان وشک و دست
از صحبت او باز مدار وگفت ترک گناه از سه وجه است یکی از خوف دوزخ و یکی از
رغبت بهشت و یکی از ترس خدا جنید فرمود که وقت مرگ وصیت خواستم
گفت مشغول مشو بسبب صحبت خلق از حق گفتم اگر از پیش همگفتی با تو صحبت نداشتمی
فتح موصلی رحمة الله تعالی علیه فرمود با سی ابدال صحبت داشتم
همه گفتند پرهیز باید از صحبت خلق و کم خوردن فرمودند وگفت هر دل که
از وی علم و حکمت و سخن مشایخ باز گیری بمیرد وگفت از راهبی پرسیدم که راه بخدا
چگونه است گفت هر جا که روآری خدا آنجاست وگفت اهل معرفت آن قوم اند
که چون سخن گویند از خدا گویند و چون عمل کنند برای خدا کنند و چون طلب کنند از خدا طلب کنند
روزی از صدق سوال کردند دست در کوره آهنگر کرده و آهن تافته بیرون آورده
بر دست نهاد وگفت صدق این است وگفت هر که مداومت کند بذکر دل
آنجا شادی پدید آید احمد خوارزمی رحمة الله تعالی علیه فرمود بنده
تائب نبود تا پشیمان نشود بدل و استغفار نکند بزبان و از عهده مظالم بیرون
نیاید تا جهد نکند در عبادت چون چنین بود که گفتم از توبه ابتدا و صدق و زهد
پدید آید و از صدق توکل پدید آید و از استقامت معرفت پدید آید لذت

انس بود و بعد و سیاست از عمر یا بخوف بود و از مکر و استدراج و در جملہ این احوال
باید کہ از دل مفارقت نکند از خوف آنکہ مبادا کہ این احوال از دل وی برود و از
لقای حق باز ماند و گفت ہر کہ عاقل تر بود بخدا عارف تر بود و ہر کہ بخدا عارف تر
تر بود نزد و منزل رسد و گفت رجا قوت خائفان ست و فاضل تر گریستن بر فوت اوقاتی
کہ نہ در موافقت بودہ باشد و گفت ہر کہ بدنیا نظر کند نظر ارادت و دوستی حق
نور فقر و زہد از دل او ببرد و گفت ہر کہ نفس خود را نشناسد او در دین خود در غرور
بود و مبتلا نکند حق تعالے ہیچ بندہ را بچیزی سخت تر از غفلت و سخت دلی و گفت
انبیا مرگ را کراہت داشتہ اند کہ از ذکر حق باز می ماندہ و گفت دوستی خدا دوستی
طاعت اوست و ہیچ دلیل نیست بر شناختن خدا جز خدا و ہر کہ دوست دارد
کہ او را ہیچ چیزی بشناسد تا نیکوی او را یاد کند او مشرک است در عبادت احمد خضرویہ
رحمۃ اللہ علیہ گفت ہر کہ خدمت درویشان کند بسہ چیز مکرم شود تواضع
و حسن ادب و سخاوت و گفت حقیقت معرفت آنست کہ دوست داری او را
بدل و یاد کنی او را بزبان و ہمت برید گردانی از آنچہ کہ غیر اوست و گفت نزدیک ترین
کسی بخدا آنست کہ خلق او بیشتر است گفتند علامت محبت چیست گفت آنکہ عظیم نشود
ہیچ چیز از دو کون در دل او و ہیچ آرزو نکند او را مگر خدمت او و آنکہ نفس خود را
غریب بیند از جہت آنکہ ہیچ کس با آنچہ او در آنست موافق او نبود و گفت دلہا
جو یہاست ہر گاہ از حق پر شود پدید آورد زیادتی آن انوار بر جوارح و ہر گاہ کہ
از باطل پر شد پدید آورد زیادتی ظلمات آن بر جوارح و گفت ہیچ خوابی نیست
گران تر از خواب غفلت و تمام بندگی در آزادی است و در تحقیق بندگی آزادی

تمام است یکی ازو سوال کرد که کدام عمل فاضلتر است گفت نگاه داشتن اسرار
و التفات ناکردن بغیر الله ابو تراب نخشبی رحمة الله علیه گفت هیچ نمی‌بینم
مرید را مضرتر از سفر کردن بر متابعت نفس و هیچ فساد مارا و نیافت الا از سفر های
باطل و گفت حق تعالی فرموده دور باشید از کبایر و کبایر نیست الا بیان
معنی بی حقیقت و دعوی فاسد و اشارت باطل و اطلاق کردن عبارت و الفاظ
ثم قال الله تعالی اِنَّ الشَّیٰطِینَ لَیُوحُونَ اِلیٰ اَولِیَآئِهِم لِیُجَادِلُوکُم و گفت
هرگز هیچکس بخدای تعالی نرسد اگر یک ذره دنیا را در دل او مقداری باشد
و چون بنده صادق بود در عمل حلاوت یابد پیش از آنکه عمل کند و اگر اخلاص
بجا آرد آن حلاوت یابد در آن وقت که عمل کند و گفت شما سه چیز را دوست
میدارید و از آن شما نیست نفس و روح و مال و گفت راحت در دنیا طلب
مکنید که دنیا بلکه این در بهشت است و گفت توکل آنست که خود را در دریای عبودیت
افگنی و دل در خدمت بسته داری اگر دهد شکر کنی و اگر باز گیرد صبر و گفت عارف را
هیچ تیره نکند و همه تیرگیها بدو روشن شود و گفت هیچ چیز نافع تر نیست از عباد را
از اصلاح خواطر و هرگز اندیشه درست شد بعد از آن هر چه درود از افعال
و احوال درست بود یحیی معاذ رازی رحمة الله علیه فرموده دور باش
از صحبت سه قوم یکی علماء غافل دوم قرای مداهن سوم متصوف جاهل و گفت
سه خصلت از صفت اولیاست اعتماد بر خدا در همه چیز و بی نیاز بودن ازو در همه
چیز و رجوع کردن بدو در همه چیز و گفت هر که اعتبار نگیرد و معاینه مستغنی نگردد از
نصیحت و گفت گمان نیکو بخدای نیکوترین گمانهاست چون با اعمال شایسته

مراقبت بود و چون بمعاصی غفلت بود آرزو بود که اورا در خطر اندازد و عیوب
آنکس است که مهمل گذارد روزگار خویش ببطالت و حیای بنده ندم است و حیای خدا
کرم است و تارک گناه برای شرم خدا که خدای ببیند به از کسی که ترک کند برای نفس
و ترس نفس و گفت مرد حکیم نبود تا سه خصلت نباشد یکی آنکه در توانگران نگرد
بچشم نصیحت نه بچشم حسد و در زنان بچشم شفقت نه بچشم شهوت و در درویشان بچشم
تواضع نه بچشم تکبر و گفت چون بنده انصاف خدا داد از نفس خویش خدای تعالی
اورا بیامرزد و گفت با مردمان سخن اندک گوئید و با خدا بسیار و گفت دنیا
دکان شیطان است زنهار از دکان وی چیزی ندزدی و دنیا خم شیطان است
هر که از وی مست شد هرگز بهوش نیاید مگر روز قیامت در ندامت و حسرت و گفت
دینار و درم کژدم است دست بران مکن تا افسونش نیاموزی و اگر نه هلاک شوی
و افسونش آنکه دخل او از حلال بود و خرج او بحق و گفت طلب دنیا عاقل را
نیکوتر از ترک کردن جاهل و گفت در تن فرزند آدم هزار عضو است پر از شر همه
در دست شیطان چون گرسنه شود و نفس را ریاضت دهد آن جمله خشک شود و با آتش
گرسنگی بسوزد و گرسنگی نور است و سیری نار و گفت هیچ بنده سیر نخورد تا خداوند ازو
ببرد چیزی که بعد از ین نتواند دریافت و گرسنگی طعام خدا است و گفتند بر مرید چه
سخت تر گفت همنشینی با اضداد گفت بنگر انس خویش بخلوت اگر انس تو بخلق بود
چون بیرون آئی برود و اگر بخدا بود همه جا ترا برابر بود دشت و کوه و بیابان و گفت
در وقت نزول بلا حقائق صبر آشکارا گردد و در وقت مکاشفه مقدر حقائق رضا
نماید و گفت با خوی نیکو معصیت زیان دارد و مقدار یک دانه دوستی به از هفتاد ساله

عبادت بی ورع نی و گفت بلندترین منزل طالبان خوف است و بلندترین منزل
واصلان رجا و علامت خوف کوتاهی امل است و بلندترین پرهیزگاری تواضع است
و توحید نور است و شرک نار و نور توحید جمله سیئات موحد بسوزاند و نار شرک
جمله حسنات مشرک بسوزاند و گفت ورع دو گونه بود یکی در ظاهر آنکه نجنبد مگر بخدای
و در باطن آنکه غیر او در دل نیاید و گفت از زهد سخاوت خیزد بملک و مال و از
حب سخاوت خیزد بنفس و روح و گفت هر که سخن گوید پیش از آنکه بیندیشد پشیمان
شود و گفتند چه شناسیم که خدا از ما راضی است گفت اگر تو راضی باشی گفتند فردا که
امین تر گفت آنکه امروز بیشتر ترسد و گفت عارف آنکه هست نیست بود و درویش
آنکه بخداوند خویش از جمله کائنات توانگر بود و زاهد تر آنکه یقین او بیشتر و محب آنکه
به نیکوئی زیادت نشود و بجفا نقصان نپذیرد شاه شجاع کرمانی رحمة الله علیه
فرمود علامت صدق سه است اول آنکه قدر دنیا برود از دل تو چنانچه سیم و
خاک برابر شود دوم دیدن خلق از دل تو بیفتد تا چنان شوی از شادی گرسنگی و
ترک شهوات که اهل دنیا شاد شوند از سیری شهوات را خوردن پس از ان ملازمت
مریدان کن و گرنه ترا با این سخن چه کار و علامت خوشخوئی رنج خود از خلق برداشتن است
و رنج خلق کشیدن و هر که چشم نگاه دارد از حرام و تن از شهوات و باطن آبادان
دارد بمراقبه دایم و ظاهر بمتابعت سنت و عادت کند بحلال خوردن فراست
او هرگز خطا نشود و روزی یاران را گفت که از دروغ گفتن و خیانت کردن و
غیبت کردن دور باشید باقی هر چه خواهید بکنید و دنیا بگذارید و توبه بکنید
و هوای نفس بگذارید تا برسید یوسف ابن الحسین رحمة الله تعالی علیه

گفت آفت صوفیان در صحبت کودکان و در معاشرت اضداد و فتور رفیقی زنان
ست و گفت تو میکه پیدا اند که خدای ایشان را می بیند پس ایشان شرم دارند که
از مهابت نظر بچیزی کنند جز آنکه وی فرموده است و گفت انتارت خلق بقدر
یافت خلق ست و یافت بقدر شناخت بود و شناخت بقدر محبت بود و پرسیدند
از محبت گفت محب را خواری و ذل همت تر بود و شفقت و نصیحت او خلق خدا را
بیشتر و صدق آنست که تنهائی را دوست دارد و نهان داشت طاعت و
گفت عزیزترین چیز در دنیا اخلاص است هر چند جهد میکنیم تا ریا از دل خود دور کنیم
بلون دیگر می آید و گفت اگر خدای را بینم با جمله معاصی به که با ذره تصنع و زاهد آنکه
طلب مقصود نکنند تا وقتیکه وجود خود را مفقود نگردانند و غایت عبودیت آنست
که بنده او باشی در همه چیز و هر که بشناخت او را الفکر عبادت کرد او را بدل ط
ابوحفص حداد رحمة الله علیه گفت هر که اقوال و افعال خود را هر وقتی
نسنجد بمیزان کتاب و سنت و خواطر خود را متهم ندارد او را از جمله مردان نشمرند
پرسیدند ولی را خاموشی به یا سخن گفت اگر سخن گوی آفت سخن بداند هر چند تواند
خاموش باشد اگرچه بعمر نوح باشد و خاموش اگر راحت خاموشی بداند از خدا درخواهد
تا دو چند عمر نوح دهد تا سخن نگوید گفت عبودیت آنست که هر چه نیست نگوی و ملازم
باشی چیزی را که ترا بدو فرموده اند و درویشی بجز خدا بستگی عرضه کردن و
نشان دوستان آنکه روزیکه بمیرند دوستان شاد شوند یعنی چنان مجرد روند
از دنیا که از وی چیزی نماند که آن خلاف دعوی او بود و مجرد باید و ولی آنکه او را
قوت کرامات داده باشند و او را از ان غائب گردانند گفتند غافل کیست

گفت آنکه از نفس خود اخلاص طلبد و بخیل آنکه در وقت احتیاج خود ایثار ترک کند
و ایثار آنکه مقدم داری نصیب برادران بر نصیب خود در کارهای دنیا و آخرت
و کرم انداختن دنیاست برای کسی که بدان محتاج است و روی آوردن بخدا آنکه او
وسیله بنده را بخدا دوام فقر است و ملازم گرفتن سنت و قوت حلال و هر که بعین رضا
در خود نگریست هلاک شد و خوف چراغ دل است آنچه از خیر و شر است در او بدان
بتوان دید و فقر درست نیاید تا دادن دنیا دوست تر از گرفتن ندارد و هر که
همیشه فضل خدا بیند بر خویشتن امید دارم که از هالکان نباشد و فاضلترین
اعمال مراقبت خویش است با خدا و آنکه بفعل خود شاد بود بقصد درست و هر که
داند که او را خواهند برانگیخت و حسابش خواهند کرد و از معاصی اجتناب نماید
او از شر خود خبر نیابد که من ایمان ندارم ببعث و حساب و هر که خواهد دل او
متواضع شود گو در صحبت صالحان باش و خدمت ایشان را ملازمت کن و گفت
روشنی تن بخدمت است و روشنی جان باستقامت و گفت تقوی در حلال
محض است و بس و تصوف همه ادب است و گفت عمل که شایسته بود آن را بر تو فراموش
کنند و گفت نابینا آنست که خدا را نشناسد و نه بیند اشیا را بخدای و بینا آنست که
از خدای بود نظر او بمکونات یکی از و وصیت خواست گفت یا اخی لازم یک در باش
تا همه درها بر تو گشایند و لازم یک سید باش تا همه سادات ترا گردن دهند روزی
در بغداد در خدمت اکابر آنجا از فتوت سوال کردند گفت شما گوئید جنید فرمود فتوت
نزد ما آنست که فتوت از خود نه بینی و آنچه کرده باشی بخود نسبت ندهی گفت
نیکوست اما نزد من فتوت آنست که انصاف دادن و انصاف ناطلبیدن

جنید گفت در عمل آرید ای اصحابنا ابو حفص گفت این سخن راست نیاید جنید
چون این بشنید گفت بر خیزید ای اصحابنا که زیادت آورد ابو حفص آدم و ذریته
او در جوانمردی حمدون قصار رحمة الله علیه گفت هر که محقق نبود در حال
خود از حال خویش خبر نتواند داد و گفت صحبت با صوفیان کنید که زشتها را نزدیک
ایشان عذرها بود و نیکی را بس خطری نبود تا ترا بدان بزرگ دارند تا تو بدان
در غلط نیفتی و هر که در سیرت های سلف نظر کند تقصیر خود بداند و گفت شکر نعمت
آنست که خود در آن طفیلی بینی و گفت بنده است آنچه بتو میسپاند تا آسانی بی رنج
اما رنج در طلب زیاده است و گفت هر که پندارد که نفس او بهتر است از نفس فرعون
او کبر آشکارا کرده است و گفت ملامت ترک سلامت است و اگر مستی را
می بینی که می خسپد ویرا ملامت مکنی نباید که بهمان بلا مبتلا گردی پرسیدند از ملامت
گفت راه آن بر خلق دشوار است و مغلق اما طرفی بگویم رجای مرجیان و خوف
قدریان صفت ملامتی بود یعنی در رجا چندان رفته که مرجیان ملامت کنند
و در خوف چندان سلوک کرده که قدریان و او همیشه نشانهٔ ملامت باشد
گفت من نیک خوی ندانم مگر در سخاوت و بد خوی را نشناسم الا در بخیل و هر که
خود را ملکی داند بخیل بود و تواضع آنست که کسی را بخود محتاج نه بینی نه در دنیا
و نه در آن جهان و هر گاه که فقیر تواضع را ترک کرد همه خیرات را ترک کرد و اصل
همه دردها بسیار خوردن است و آفت دین بسیار گفتن است و گفت اگر توانی که
کار خود بخدا باز گذاری بهتر از آنکه بحیله و تدبیر مشغول شوی و گفت جزع نکنند در مصیبت
مگر کسی که خدا را متهم داشته بود منصور عمار رحمة الله علیه هارون رشید

پرسید که عالم ترین خلق کیست و جاهل ترین که بود گفت عالم ترین خلق مطیع ترین ایشان
بود و جاهل ترین ایشان عاصی فرمود که مردمان دو قسم اند یا بخود عارف بود و یا بحق
آنکه بخود عارف بود مشغول مجاهده و ریاضت بود و آنکه بحق عارف بود مشغول
عبادت و طلب رضای او بود و گفت آرزوی دنیا را ترک گیر تا از غم راحت یابی
و زبان را نگاهدار تا از عذر خواستن برهی احمد عاصم الانطاکی رحمة الله تعالی
علیه فرمود علامت محبت آنکه عبادت اندک بود و خلوت او بسیار و خاموشی او
پیوسته چون در و نگرند او نه بیند چون بخوانند نشنود و چون مصیبتی رسد اندوه
نکند و چون صوابی رسد شاد نگردد و از کسی نترسد و بکسی امید ندارد گفتند تو
مشتاق خدائی گفت نه شوق بغایب بود چون حاضر شود کجا شوق بود گفت
علامت خوف گریز بود و علامت رجا طلب و گفت هر که ایمن تر بود بنفس خود
هلاک شود و گفت نشان اندک معرفت بنده بنفس خود اندکی حیا بود و اندکی
خوف و هر که بخدا عارف تر از خدا ترسان تر و گفت اگر صلاح دل جوئی یاری خواه
بروی بنگاهداشت زبان گفت نافع ترین اخلاص آنست که دور کند از تو تصنع
و تزیین و ریا و گفت طاعت بجهل زیانکارتر است از معصیت بجهل و یقین
نوریست که مشاهده میکند بدان جمله امور آخرت و اخلاص آنست که چون عمل کنی
دوست نداری که ترا بدان یاد کنند و بزرگ دارند و طلب نکنی ثواب عمل خویش
الا هیچ کس مگر از خدای و چنان دان که کسی نیست در روی زمین بجز تو و در
زمین و آسمان بجز او و دوای دل پنج است همنشینی اهل صلاح و
خواندن قرآن و تهی داشتن شکم و نماز شب و زاری وقت سحر نقل است که

سی و شش کس از اصحاب وی جمع شدند و سفره نهادند نان اندک بود
شیخ پاره پاره میکرد و چراغ برگرفت چون چراغ آوردند
پارهای برجای بود که کسی نخورده بقصد ایثار مریدان را چنین تربیت کرده بود
عبدالرحمن حسین رحمة الله تعالی علیه فتح موصلی را گفت چهار چیز
پیش من است چشم و زبان و دل و هوا چشم جای منگر که نشاید و بزبان چیزی
مگو که خدا تعالی بخلاف آن داند و دل نگاهدار از خیانت و کبر بر مسلمان و هوا
نگاهدار در هیچ مگو و اگر این چهار باین صفت نباشند خاکستر بر سر
باید کرد گفت دلها موضع ذکرست چون با نفس صحبت داشتند موضع شهوت
شدند و شهوت از دل بیرون نرود مگر از حسرتی بیقرار کننده و یا شوقی
بی آرام دهنده گفته اند که مکن بر چیزی که فردا ترا مضرتی بود و شاد مباش
الا بچیزی که فردا ترا شاد کند و نافع ترین خوف آن بود که از معصیت
باز دارد و اندوه دائم کند و فکرت را لازم تو گرداند در لقب عمرنا جنید
بغدادی رحمة الله علیه فرمود که اگر مرتضی یک سخن بکر است نگفتی اصحاب
چه کردندی و آن سخن آنست که از مرتضی علی رضی الله عنه پرسیدند که خدای را بچه
شناختی گفت بدانکه شناسا گردانید مرا بخود که او خداوندیست که شبهه او
نتواند بود هیچ صورتی و اورا نتوان یافت هیچ حسی و اورا قیاس نتوان کرد
بهیچ خلقی که او نزدیکست در دوری خویش و دور است در نزدیکی خویش
و بالای همه چیزهاست و نتوان گفت که تحت او چیزیست و او نیست چون
چیزی و نیست از چیزی و نیست در چیزی و نیست بچیزی سبحان الله آن

خدا آنکه او چنین است چنین نیست هیچ چیز از خبر او و اگر کسی شرح این سخن دهد
مجلدها باید آید فهم من فهم و گفت اگر من هزار سال زیم از اعمال یکذره کم نکنم
مگر که مرا باز دارند و گفت روزگار چنان گذشتم که اهل آسمان و زمین بر من
گریستند باز چنان شدم که من بر غیبت ایشان گریستم اکنون چنان شدم که
نه از ایشان خبر دارم و نه از خود و ده سال بر در دل نشستم و پاسبانی کردم تا دل
مرا نگاه داشت اکنون بیست سال است که من نه از دل خبر دارم و نه دل از من
و گفت درین راه قاطعان بسیارند و بر راه سه دام نهاده اند دام مکر و استدراج
و دام قهر و دام لطف و آنرا نهایت نیست مرد باید که فرق کند میان هر سه
دامها و گفت چون قدرت معاینه کرد صاحب آن نفس نگاه است تواند زد و چون
عظمت معاینه شود از نفس زدن منع کند و چون هیبت معاینه شود آنجا کسی
نفس زند کافر گردد و گفت نفس که با اضطرار از در برآید جمله حجابها و گناهان که
میان بنده و خداست بسوزد و گفت خنک آنکسی که او را در همه عمر یکساعت
حضور بوده است و شریف ترین نسبت ها و بلند ترین آن نسبت است که با فکرت بود
در میدان توحید و گفت میان بنده و خدا چهار دریاست تا قطع نکند بحق نرسد یکی دنیا
و کشتی او زهد است و یکی آدمیان و کشتی او دور بودن است و یکی ابلیس و کشتی او
بغض و یکی هوا و کشتی او مخالفت و گفت درمیان هواجس نفسانی و وسواس
شیطانی فرق آنست که نفس چیزی الحاح کند و تو منع کنی وا و معاودت کند
اگرچه بعد از مدتی بود تا وقتیکه بمراد خود رسد اما شیطان چون دعوتی کند بخلافی
اگر بخلاف آن کنی او ترک آن دعوت کند و گفت ابلیس مشاهده نیافت در طاعت

و او هم مشاهده گم نکرد و در زلت گفت طاعت علت نیست بدانچه در ازل رفته
ولیکن بشارت هی و هر آنکه در آنکار که رفته است در حق طاعت کننده نیکو
رفته است گفت مردان بسیرت مردان اند نه بصورت گفت اساس نیست
که بمراد نفس قیام نکند و گفت غافل بودن از خدا سخت تر است از آنکه در
آتش شدن و گفت بحقیقت آزادی نرسی تا از عبودیت بر تو هیچ باقی
مانده بود و گفت نفس هرگز با حق الفت نگیرد و هر که نفس را بشناسد عبودیت بر وی
آسان شود و هر که گوید الله بی مشاهده دروغ زن است و هر که بشناخت خدا را هرگز
شاد نشود و هر که خواهد تا دین او بسلامت ماند و تن او آسوده و دل او بعافیت
نبود
گو از مردمان جدا باش که این زمانه وحشت است و خردمند آنست که تنهائی
اختیار کند و هر که علم او بیقین نرسیده است و یقین بخوف و خوف بعمل و عمل بورع
و ورع باخلاص و اخلاص بمشاهده او از هالکانست و اگر جمله دنیا یک کس را بود
زیان نبود و اگر سیری یک دانه خرما کند زیان دارد و مرید صادق بی نیاز بود
از علم عالمیان و گفت چون حق تعالی بمرید نیکی خواهد او را پیش صوفیان افگند
و از قرایان باز دارد و نشاید که مریدان چیزی آموزند مگر آنچه در نماز بکار آید
و فاتحه و قل هو الله تمام است و هر مرید که زن کند و علم نویسد از وی هیچ نیاید و هر که
میان خود و خدا تعالی توبره پر طعام نهاده است از و مناجات هرگز نیاید
و خواطر چهار است یکی خاطر است از حق که بنده را دعوت کند بحق و خاطر است از نفس که دعوت کند
بآرایش نفس و تنعم دنیا و خاطر است از شیطان که دعوت کند بحقد و حسد و عداوت و خاطر است
از ملک که رغبت و قوت بخشد بطاعت و عبادت حق و گفت بلا چراغ عارفانست و بیدار کننده مریدان

و هلاک کننده غافلان و گفت همت اشارت است از خدا و ارادت اشارت
فرشته و خاطر اشارت معرفت و رعونت تن اشارت شیطان و شهوت اشارت
نفس و لهو اشارت کفر و حق تعالی هرگز صاحب همت را عقوبت نکند اگر چه معصیت
رود بروی و گفت هر کرا همت است او بیناست و هر کرا ارادت است نابیناست
و گفت اجتماع چهار هزار پیر طریقت است که نهایت ریاضت این است هرگاه
دل خود طلبی ملازم حق بینی و هر که در موافقت بحقیقت رسیده باشد
ازان ترسد که حظ از خدا فوت شود بچیزی دیگر مقامات بشود احد است
هر کرا مشاهده احوال است او رفیق است و هر کرا مشاهده صفات است او اسیر است
که رنج انجا رسد که نبودی بر جا بود و در شبانه روزی هزار بار بمیرد و چون
فانی شد و شهود حق تعالی حاصل گشت اسیر شد و سخن انبیا خبر باشد از
حضور و کلام صدیقان اشارت است بمشاهده و اول چیزی که ظاهر شود
از احوال اهل احوال خالص شدن افعال ایشان بود و هر کرا شغل خالص شود هیچ فعل او
صافی شود و صوفی چون زمین باشد که همه پلیدی برو افگنند و همه نیکوی ازو بیرون
آید و تصوف از صفا است هر که گزیده شود از ماسوی صوفی است و صوفی آنست
که دل او چون دل ابراهیم سلامت یافته بود از دوستی دنیا و بجا آرنده فرمان
خدا بود و تسلیم او چون تسلیم اسماعیل و اندوه او چون اندوه داؤد و فقر او
چون فقر عیسی و صبر او چون صبر ایوب و شوق او چون شوق موسی در وقت
مناجات و اخلاص او چون اخلاص محمد علیه الصلوٰة والسلام و گفت تصوف نسبتی است
که ترا خداوند از خود بمیراند و بخود زنده کند و گفت تصوف آن بود که با خدا باشی

بعلاقه و عارف را حالی باز ندارد و منزلتی باز ندارد و عارف آنست که در درجات
سیر کند و چنانکه هیچ چیز او را حجاب نکند و باز ندارد و گفت معرفت مشغولی است
بخدای تعالی و معرفت بکر خدا است یعنی هر که پندارد که عارف است ممکور است
و معرفت وجود جهل است در وقت حصول علم تو گفتند زیادت کن گفت عارف و
معروف او ست و گفت علم آنست که قدر خویش بدانی و گفت اثبات کرم است
و علم با ثبات قدر است و آنچه موجود است در خلل بکرد عذر است و گفت توحید خدای
منزه داشتن قدم او بود از حدث یعنی دانی که اگرچه سیل در دریا باشد اما نه دریا
باشد و گفت هر محبت که بعوض بود چون عوض برخیزد محبت درست نشود مگر در میان
دو تن اما چنان دو تن که یکی دیگری را گوید که ای من و چون محبت درست شود
شرط ادب بیفتد و گفت حق تعالی حرام گردانیده است محبت بر صاحب علاقه و گفت
محبت افراط میل است بی نیل و گفت محبت خدا سخت آنگاه رسید تا جان در راه
او سخاوت نکنی و انس یافتن به عدها و اعتماد کردن بران خلل است در سخاوت و
اهل انس در خلوت و مناجات چیزها گویند که نزدیک عام کفر نماید و ایشان و از احوال
خویش بدان مزید یابند و هرچه گویند ایشان را احتمال کنند و گفت مشاهده غرق
است و وجد هلاک و وجد زنده کننده همه است و مشاهده میراننده همه مشاهده
اقامت ربوبیت است و ازاله عبودیت بشرط آنکه تو در میان هیچ نبینی و گفت مراقبه
آن بود که ترسنده باشد بر فوت شده پرسیدند فرق چیست میان مراقبه و حیا گفت
مراقبه انتظار غائب است و حیا خجالت است از حضور مشاهده و گفت وقت
چون فوت شود هرگز نتوان یافت و هیچ عزیزتر از وقت نیست و هیچ چیز را او لیا

و گفت

سخت تر از نگاهداشت انفاس نیست در اوقات گفت عبودیت دو خصلت است
صدق و افتقار بخدای در نهان و آشکار و نیکی اقتدا برسول خدای تعالی و عبودیت
ترک این دو سبب است ساکن شدن از لذت و اعتماد کردن بر حرکت چون این
هر دو از تو گم شد حق عبودیت گذارده آمد و شکر آنست که نفس خود را از اهل نعمت
نشمرد و گفت شکر علتی است و آن آنست که مرید نفس خود را بدان مطالبت کند
و با خدا ایستاده باشد بحظ نفس و زهد تهی دست بودن است و خالی از مشغلهٔ آن
و حقیقت صدق آنست که راست گوئی در کاری که از و نجات نیابی مگر بدروغ
و هیچ کس نیست که طلب صدق کند که نیابد و اگر نیابد بعضی یابد و صادق روزی
چهل بار از حالی بحالی بگردد و مرائی چهل روز بر یک حال بماند علامت صادق
آنست که سوال نکند و معارضه نکند و اگر کسی با ایشان معارضه کند خاموش بماند
و صبر باز داشتن نفس را با خدا بی جزع و فرو خوردن تلخی با وروی ناترش کردن
و توکل خوردن بی طعام است یعنی طعام در میان نه بیند و توکل آنست که خدای را باشی
چنانکه پیش ازین نبودی و خدای را بودی و پیش ازین توکل حقیقت بود اکنون
علم است و توکل نه کسب کردن است و نه نا کردن لیکن سکون دل است بوعدهٔ
حق تعالی و یقین آنست که غم رزق نکنی و اندوه رزق نخوری که آن از تو
کفایت آید و آن آنست که بعملی که در گردن تو کرده اند بدان مشغول شوی که بیقین
او رزق تو بتو میرساند و فتوت آنست که با درویشان نقار نکنی و با توانگران
معارضه نکنی و جوانمردی آنکه بار خود بر خلق ننهی و آنچه داری بذل کنی و تواضع
آنکه تکبر نکنی بر اهل هر دو سرای و مستغنی باشی بحق تعالی و خلق چهار است سخاوت

والفت. و نصیحت و شفقت و صحبت با فاسقان نیکخوئی به از آنکه با قرّاء
بدخوی. و حیا دیدن آلاء اوست و دیدن تقصیر خود پس ازین هر دو حال حالتی
زاید که آنرا حیا گویند. و گفت عنایت پیش از آب و گل بوده است و حال چیست
که بدل فرود آید او را دایم نبود و رضا دفع اختیار است و نیز آنکه بلا را نعمت
شمری. و گفت فقر دریای بلا است و فقر خالی شدن دل است از اشکال و
فوت آنکه ترک کنی هوا از خوف و ترک عمل کنی بغیر شوق و گفت صوم نصفی
از طریقت است و توبه را سه معنی است اول ندامت دوم عزم بر ترک معاودت
سوم خود را پاک کردن از مظالم و خصومت و گفت حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر
است در ذکر و ذکر در مشاهدهٔ مذکور و ایمن بودن مرید از کبریا بود و در اصل را
کفر و تصوف صافی کردن دل است از مراجعت خلقت و مفارقت از طبیعت
و فرو میرانیدن بشریت و دور بودن از دواعی نفسانی و فرود آمدن در صفات
روحانی و بلند شدن بعلوم حقیقی و بکار داشتن آنچه اولی‌تر است الی الابد و نصیحت کردن
جمله امت و وفا بجا آوردن بر حقیقت و متابعت پیغامبر در شریعت و صوفیان
قومی اند قائم بخداوند چنانکه ایشانرا ندانند الا خداوند تعالی پرسیدند از همه زشتی ها
صوفی را چه زشت تر گفت بخل و سوال کردند از توحید گفت آنکه با هیچ نگردد
در رسوم و ناپدید است صورت علوم و خدا بود چنانکه بود و همیشه باشد بعینه و
نقص گرد او را ه نیابد باز گفتند که توحید چیست گفت صفت بندگی همه ذلت
و عجز و ضعف و استکانت و صفت خداوند همه عز و قدرت هر که این جدا تواند کرد
با آنکه گم شده است موحد است باز پرسیدند از توحید گفت یقین است گفتند چگونه

گفت آنکه بشناسی که حرکات و سکنات خلق فعل خداست کسی را با او شرکت
نیست چون این بجا آوردی شرط توحید بجا آوردی سوال کردند از فنا و بقا گفت
بقا حق راست و فنا ما دون او را و گفتند تجرید چیست گفت آنکه ظاهرش مجرد بود
از اعراض و باطن او از اعتراض سوال کردند از محبت گفت آنکه صفات محبوب
بدل صفات محب بنشیند سوال کردند از انس گفت انس آن بود که حشمت برخیزد
سوال کردند از تفکر گفت درین چند درجه است تفکریست در آیات خدا و از و
معرفت زاید و تفکریست در بلا و نعمها از و محبت زاید و تفکریست در وعده خدا
و عذاب و از و هیبت زاید و تفکریست در صفات نفس و احسان خدا با نفس
از و حیا زاید از خدای تعالی سوال کردند از تحقیق بنده در عبودیت گفت چون
بنده جمله اشیا را ملک خدا بیند و پدید آمدن جمله از خدا بیند و قیام جمله بخدا بیند
و مرجع جمله بخدا بیند چون اینهمه او را تحقیق بود بصفت عبودیت رسیده باشد
سوال کردند از حقیقت مراقبه گفت حال است که مراقب انتظار میکند
آنچه از و فوت شد لاجرم حالتی بود چنانکه از شبخون کسی بترسد و نخسپد
سوال کردند از صادق و صدیق و صدق گفت صدق صفات صادق ان
است و صادق آنکه او را چنان بینی که شنیده باشی و همه عمرش همچنان یابی
که یکبار خبر او بتو رسیده باشد و صدیق آنکه پیوسته بود صدق او در افعال و
و اقوال و احوال سوال کردند از اخلاص گفت فنا نیست از فعل خویش و
اخلاص آنست که بیرون آری خلق را از معامله نفس یعنی نفس دعوی ربوبیت
میکند پرسیدند از خوف گفت چشم داشتن عقوبت است در هر نفسی و گفت

بر خلق آنست که بطوع و رغبت با ایشان و بهر آنچه طلب کنند و بار آن بر ایشان
ننهی که طاقت ندارند و سخن نگوئی که ندانند و عزلت آنست که از نفس عزلت
گیری و عزیزترین خلق کیست گفت درویشی است راضی و صحبت با کسی
دارید که هر نیکی که با او کرده بود فراموش بود و گفتند هیچ فاضلتر از گریستن هست
گفت گریستن بر گریستن گفتند مرید کیست و مراد چیست گفت مرید در سیاست بود
از علم و مراد در عنایت حق بود و گفتند راه بخدا چگونه بود گفت دنیا را ترک کنی راه
یافتی و خلاف هوا کردی بحق پیوستی و گفتند بگوئی که حجاب چند است نفس و خلق
و دنیا گفت این سه عام است و خاص تر سه است دید طاعت و دید ثواب و دید
کرامت و گفت زلت عالم میل است از حلال بحرام و زلت زاهد میل از بقا بفنا
و زلت عارف میل است از کریم بکرامت گفتند فرق چیست میان دل
مومن و منافق گفت دل مومن در ساعتی هفتاد بار بگردد و دل منافق هفتاد سال
بر یک حال ماند عمرو بن عثمان مکی رحمة الله علیه فرمود بر تو باد که بپرهیزی
از تفکر کردن در چیزی از عظمت خدا تعالی و در چیزی از صفات خدای که
تفکر در خدا معصیت است و کفر و تصوف آنست که بنده در هر وقتی مشغول بچیزی بود
که در آن وقت اولی تر بود و گفت صبر در ایستادن بود با حق تعالی و گرفتن بلا با خوشی
و آسانی ابوسعید خراز رحمة الله تعالی علیه فرمود چون بنده بخدا رجوع
کند و تعلق بخدا گیرد و در قرب خدا ساکن بود و فراموش کند نفس خود را و ماسوی الله
را اگر او را گویند از کجائی و چه خواهی او را جواب جز آن نبود که گوید الله و این
عبارت ترجمه این سخن اوست که گفت اِنَّ عَبْداً رَجَعَ اِلَی اللّٰهِ وَ تَعَلَّقَ بِاللّٰهِ وَ سَکَنَ

فی قرب الله وکذلک من لقیته ما سوی الله فان قالت که من این انت و ای شیء ترید
لم یکن له جواب غیر الله و گفت سالها با صوفیان بودم هرگز میان من و ایشان
مخالفت نبود زیرا که هم با ایشان بودم و هم با خود و گفت مرا مخیر کردند میان قرب
و بعد من بعد را اختیار کردم که طاقت قرب نداشتم چون لقمان علیه السلام را مخیر کردند
در نبوت و حکمت حکمت اختیار کرد و شبی دو فرشته را بخواب دیدم که از آسمان
می آیند رسیدند که صدق چیست گفتم که الوفاء بالعهد و گفتند صدقت و شبی
رسول الله صلی الله علیه وسلم را دیدم فرمود که مرا دوست داری گفتم معذور فرمای
که دوستی خدا مرا مشغول کرده است از دوستی تو فرمود هر که خدای را دوست
دارد مرا دوست داشته بود و نیز شبی ابلیس را دیدم عصا برگرفتم تا او را بزنم هاتفی
آواز داد که او از عصا نترسد از نوری ترسد که در دل باشد گفتم بیا گفت
شما را چه کنم شما بینداخته اید آنچه من مردمان را بدان می فریبم گفتم آن چیست
گفت دنیا باز گفت مرا در شما لطیفه ست که بدان مراد خود بیابم گفتم چیست
گفت با کودکان نشستن و روزی پسرم وفات کرد در خواب دیدم گفتم مرا وصیتی کن
گفت ای پدر به دل با خدای معامله مکن گفتم روزی در بیابانی گرسنگی غلبه کرد
نفس گفت از خدا طعام خواه گفتم کار متوکلان نیست گفت صبر خواه قصد کردم
تا صبر خواهم هم حق مرا در یافت آوازی شنیدم که کسی میگوید این دوست را
میگوید که من بدو نزدیکم و متقرر است که ما آنکس را که سوی من آید ضایع نگذاریم
تا از ما قوت و صبر می خواهد و عجز خود پیش می آرد و پندارد که ما او را ندیده ایم تا او را
یعنی طعام و صبر غیر ماست بخواستگی آنها محجوب شده و روزی در کناره دریا جوانی دیدم

مرقع پوشیده و مجمره آویخته گفتم سیمای او عیانست و معاملت او پنهانست که در وی
نگرم گفتم از رسیدگانست چون در مجمره می نگرم گفتم از طالب علمانست بیا تا بپرسیم
از کیانست گفتم ای جوان راه بخدا چیست گفت دو است راه خواص و راه عوام ترا از
راه خواص چه کار که خبر نداری و راه عوام این است که می پرستی و معاملت خود
را علت وصول بحق می نهی مجمره را آلت حجاب می شمری ابوسعید گوید ای عجب آنکه
در همه خدای را محسن بداند چگونه دل بدو نسپارد که وا ما محول اند بر دوستی
محسن و گفت دشمنی فقرا بعضهم بالبعض از غیرت حق بود که با یکدیگر آرام نگیرند
در وا ندارد که ایشان را با هیچکار راحتی بود و آلایش بود و گفت هر کرا دوست دارد
در ذکر بر وی گشاده گرداند چون بنده در ذکر لذت یافت در فتوت بر وی
گشاده کند پس در سرای فردانیت فرود آورد و جلال و عظمت مکشوف
گرداند تا فانی شود و از خود باقی ماند و بی او در حفظ خدای افتد و گفت
اول مقام اهل معرفت تحیرست با فتقار پس سرورست باتصال پس فناست بانتها
پس بقاست بانتظار نرسد هیچ مخلوق بالاتر ازین اگر کسی گوید پیغامبر علیه السلام
نرسید گوییم رسید اما در خور خویش و گفت هر که گمان برد که بجهد بوصل حق رسد
او خود را در رنج بی نهایت افگند و هر که گمان برد که بی جهد بوی رسد او
خود را در تمنای بی نهایت انداز و گفت فنا فنای بنده باشد از رویت بندگی
و بقا بقای بنده باشد در حضور الهی و فنا متلاشی شدن هست بحق و بقا
حضور است با حق و حقیقت قرب پاکی دل است از همه چیز و آرام دل است
با خدای تعالی و اول توحید فانی شدن هست از همه چیز دل مرد را و بخدای باز گشتن

بجملگی و گفت عارف تا نرسیده است یاری بخواهد از همه چیز و چون برسد
مستغنی گردد از همه چیز و بدو محتاج گردد در همه چیز و حقیقت قرب آنست که
بدل احساس هیچ چیز نتوانی کرد و بوجود هیچ چیز حس نتوانی یافت گفتند عارف را
گریه بود گفت تا که در راه باشد چون بحقائق قرب رسد طعم وصال چشید گریه
زائل گردد و گفت عیش زاهد خوش نبود که بخود مشغول بود و گفت خلق عظیم
آنست که او را هیچ همت نبود جز خدای تعالی و توکل اعتماد دل است بر خدای تعالی
و نیز توکل اضطرابی است بی سکون و سکونی بی اضطراب یعنی متوکل چنان مضطرب
شود در نایافت که سکونش نبود یا سکونش بود در قرب یافت که هرگزش
حرکت نبود و گفت هر که محکم نکند در آنچه میان خود و خداست بتولی و مراقبه
و بکشف و مشاهده نتواند رسید و گفت غره مشوید بصفای عبودیت که
منقطع است از نفس و ساکن است با خدای تعالی پرسیدند که چونست که حق توانگران
بدرویشان نمیرسد گفت از برای سه چیز یکی آنکه آنچه ایشان دارند حلال نبود
دوم آنکه موافق نباشد بر آن سوم آنکه درویشان بلا را اختیار کرده اند و
گفت علم آنست که در عمل آرد و یقین آنست که برگیرد ترا ابوالحسن نوری
(نوری)
رحمة الله علیه گفت عبودیت مشاهده ربوبیت است و تصوف نه علوم است
نه رسوم اگر علوم بودی بتعلیم حاصل شدی و اگر رسوم بودی بمجاهده بدست آمدی بلکه
اخلاق است تخلقوا باخلاق الله تعالی و بخلق خدای بیرون آمدن نه برسوم
دست دهد نه بعلوم و گفت تصوف ترک جمله نصیبهای نفس است برای نصیب حق
و تصوف آزادی است و جوانمردی و ترک تکلف است و سخاوت و دشمنی

دنیاست و دوستی مولی ابوعثمان حیری رحمة الله علیه فرمود مرد تمام نشود
تا در دل او چهار چیز برابر نگردد منع و عطا و ذل و عزت و گفت عزیزترین چیزها سه چیز است
عالم که سخن او از عمل بود و مریدی که او را طمع نبود و عارفی که صفت حق کند
بی کیفیت و گفت اصل ما در طریقت خاموشی است و بسنده کردن بعلم خدای تعالی
و گفت خلاف سنت را در ظاهر علامت ریاء باطن بود و صلاح دل در
چهار چیز است در فقر بخدای و در استغنا در غیر خدا و تواضع و مراقبت و
گفت هر که زاهد شود در نصیب خویش از راحت و عزت و ریاست دلی
فارغ پدید آید و رحمت بر بندگان خدای کند و گفت خوف از عدل او است
و رجا از فضل او و خوف ترا بخدا رساند و عجب دور گرداند و صابر آنکه خو کرده بود
بمکاره کشیدن و شکر عام بر طعام و لباس بود و شکر خاص در آنچه در دل آید از معانی
و اخلاص و اصل تواضع سه چیز است از آنکه بنده از جهل خویش یاد کند و از آنکه
از گناه خویش یاد کند و از آنکه از احتیاج خویش یاد کند بخدا و یقین آنکه اندیشه
و قصد کار فردا اندک بود و گفت هر که وحشت و غفلت نچشیده بود حلاوت انس
نیابد و تفویض آن بود که علمی که ندانی بعالم آن بداری و تفویض مقدمه رضا است
والرضا باب الله الاعظم و علامت سعادت آنکه مطیع باشی و میترسی که نباید که
مردود باشی و شقاوت آنکه معصیت کنی و امید داری که مقبول باشی و گفت
حقیر داشتن خلق بیماریست صعب که هرگز دوا نه پذیرد و اصل عداوت سه است
طمع در مال و طمع [illegible] گرامی داشتن مردمان و طمع در قبول کردن خلق و اخلاص آن بود
که نفس را در آن حظ نبود و در هیچ حال و این اخلاص عوام باشد و اخلاص

خواص بر ایشان رود نه به ایشان بود و ایشان طاعت را چیزی نمی شمرند
و اخلاص صدق نیت است با حق تعالی و نسیان رویت خلق است بدوام نظر
با حق ابو محمد رویم رحمة الله تعالی علیه فرمود حاضر بر سه وجه بود حاضریست
شاهد وعید لاجرم دایم در هیبت بود و حاضریست شاهد وعده دایم در غیبت بود
و حاضریست شاهد حق لاجرم دایم در طرب بود و گفت حق تعالی ترا گفتار و کردار
روزی کناد و آنگاه گفتار باز گیرد و کردار بتو باز گذارد که نعمتی بود و برعکس
مصیبتی بود و چون هر دو باز گیرد آفتی بود و گفت تصوف مبنی است بر سه
خصلت تعلق ساختن بر فقر و افتقار و محقق شدن به بذل و ایثار و ترک کردن
اعتراض و اختیار و توحید آنکه فانی شوی در ولای او از هوای خود و در
جفای او از وفای خود تا فانی شوی کل در کل و توحید محو آثار بشریت است و
تجرید الهیت و قرب زایل شدن متعرضات است و انس آنکه وحشتی در تو
پدید آید از ماسوی الله و از نفس تو نیز و انس سرور دل است بحلاوت خطاب
و انس حلاوت گرفتن است بخدای از غیر خدای و محبت وفاست با
وصال و خدمت است با طلب وصال و یقین مشاهده است و فقر آنست که
نگاه دارد سر خود را و گوشه دارد نفس خود را و بگذارد فرایض خدا را و صبر ترک
شکایت است و شکر آنکه آنچه توانائی بود در آن بکنی و توبه آن بود که توبه کنی
از توبه خود و تواضع ذلیلی قلوب است در مقابل علام الغیوب و نفس زدن در
اشارت حرام است و خطرات و مکاشفات و معاینات حلال و زهد حقیر داشتن
دنیا است و آثار او از دل ستردن و خائف آنست که از غیر خدا نترسد

و رضا آن بود که اگر دوزخ را بر دست راست بدارد نگوید که از چپ می آید
و رضا استقبال کردن احکام ست بدل خوشی و اخلاص در عمل آن بود که در
هر دو سرای بعوض چشم ندارد ابو عبد الله خفیف از وی وصیت خواست
گفت کمترین کاری درین راه بذل روح ست اگر این نخواهی کرد بترهات
صوفیان مشغول مشو خواجه ابن عطار رحمة الله علیه فرمود بهترین
عمل آنست که کرده اند و بهترین علم آنست که گفته اند هرچه نگفته اند مگوی و
هرچه نکرده اند مکن و گفت مرد را که جو بیند در میدان علم جو بیند یا در میدان حکمت یا
در میدان توحید اگر درین هیچ میدان نبود طمع از دین او گسسته کن و گفت دعوی کردن
در خدا و اشارت کردن بخدا و سخن گفتن از خدای از صفات دروغ زنان ست و
گفت نفسهای خود را در راه هوای نفس صرف مکن بعد از ان هرچه خواه آن کن و فضل
طاعات گوش داشتن حق ست بر دوام اوقات و گفت اگر کسی بیست سال قدم
در نفاق زند و درین مدت باری نفع برادری یک قدم بر دارد فاضلتر از آنکه
شصت سال عبادت باخلاص کند و از ان نجات نفس خود طلبد و هر که خود را
بادب سنت آراسته دارد حق تعالی دل او را بنور معرفت منور گرداند و گفت
هیچ مقامی نیست برتر از موافقت فرمانها در اخلاق و گفت صحیح ترین عقلها
عقلی ست که موافق توحید بود و بدترین طاعت آنست که از و عجب خیزد و
بهترین گناه آنست که پس از ان توبه در آید و آرام گرفتن باسباب غرور
شدن ست و ایستادن بر احوال بریدن از تحول احوال او و گفت هر که
اول مدخل او همت بود بخدا می رسد و هر که ارادت شود بآخرت رسد و هر که

که آرزوی بود بدنیا رسد و هر چه بنده را از آخرت باز دارد دنیا بود بعضی
را دنیا سرای بود و بعضی را تجارتی و بعضی را عزّی و غلبه و بعضی را علم و
مفاخرتی بعلم و بعضی را مجلسی و محفلی و بعضی را نفسی و شهوتی و گفت ارواح را
شهوت قرب بود و دلها را شهوت مشاهده و نفس را شهوت لذت گرفتن براحت
و گفت سرشت نفس بر بی ادبی است بنده مامور بملازمت ادب است هر که عنان
او گشاده کند در فساد با او شریک بود پرسیدند بر خدای چه دشمن تر گفت
رویت نفس و حالهای او و عوض جستن بر فعل خویش و گفت قوت منافق خوردن
و آشامیدن بود و قوت مومن ذکر و جهد مومن و گفت در میان بنده و خدا
انصاف در سه منزل است استعانت و جهد و ادب استعانت از بنده و قوت
دادن از خدا و جهد از بنده و توفیق دادن از خدا و ادب از بنده و کرامت
از خدا و گفت هر کرا از ادب محروم گردانیدند از همه چیز محروم گردانیدند
و گفت هلاکت اولیا بلحظات قلوب است و هلاکت عارفان بخطرات اشارت
و هلاکت موحدان باشارت حقیقت و گفت چون کشف گردد ربوبیت در سر
و صفات آن نفس زیر آن محو و حرام گردد و پرده هرگز باز نیاید و گفت همت آن بود که در دنیا نبود و نیز
همت آنست که هیچ از عوارض آنرا باطل نتواند کرد و گفت زندگی محبت بدل است و زندگی مشتاقان
باشک و زندگی عارف بذکر و زندگی موحد بزبان و زندگی صاحب تعظیم بنفس و زندگی صاحب همت‌ها
بانقطاع از نفس و این زندگی سوختن و غرق شدن بود و اگر کسی گوید زندگی موحدان
بزبان چگونه بود گوییم باطنش همه توحید گرفته بگذرد از باطنش خبر نه جز آنکه زبان
می جنباند چنانکه بایزید گفت سی سال است که بایزید را می خواهم و نشانی یابم

وزندگی صاحب تعظیم بنفس چنان بود که پالنش از کار شده بود و نفسی مانده و
زندگی صاحب همت منقطع شدن نفس آن بود که اگر دران هیئت نفس زند هلاک
شود چنانچه لی مع الله وقت و گفت علم چهارست علم معرفت و علم عبادت
و علم عبودیت و علم خدمت و گفت وجد انقطاع اوصاف ست تا نشان
ارادت نماند همه اندوه بود و نشان ثبوت محبت برخاستن حجاب ست میان
قلوب و علام الغیوب و گفت بزرگترین هیبت ست و حیا چون ازین هر دو
دور ماند از هیچ دور نماند و گفت عقل آلت عبودیت ست نه اشراف ربوبیت
و توکل حسن التجاست بخدا تعالی و صدق افتقار بدو و توکل آنست که تا شدت
فاقه در تو پدید آید هیچ بازنگیری و از حقیقت سکون بیرون نیائی و معرفت را
سه رکن بود حیا و هیبت و امن و اخلاص آنست که خالص بود از آفات و
تواضع قبول حق بود و تقوی ظاهر سیست و باطنی ظاهری نگاهداشت حد ما سیست
و باطنی اخلاص و نیت پرسیدند ابتدای اینکار و انتهای چه بود گفت ابتداش
معرفت و انتهائیش توحید و گفت ادب ایستادن ست بر مراقبت با هرچه نیکو
داشته اند گفتند چگونه بود گفت آنکه معامله با حق با ادب کند نهان و آشکارا
گفتند از طاعت کدام فاضلتر گفت مراقبت حق بر دوام گفتند که شوق چه بود گفت
سوختن دل بود و پاره شدن جگر پرسیدند شوق برتر بود یا محبت گفت محبت
زیرا که شوق از و خیزد یا اصحاب خود گفت که درجه مرد بچه بلندتر گردد بعضی گفتند
بکثرت صوم و بعضی گفتند مداومت صلوٰة و بعضی گفتند بمجاهده و محاسبه
و موازنه بذل مال گفت بلندی نیافت الا بخوی خوش یکبار پای

دراز کرد گفت ترک ادب میان اهل ادب اوست یکی گفت عزلتی خواهم گرفت
گفت به که خواهی پیوست چون از خلق می بری گفت چه کنم گفت بظاهر با خلق
و بباطن با حق مشغول باش عبدالله بن الجلا رحمة الله علیه سوال کردند از فقر
خاموش شد و بیرون رفت و باز آمد گفتند چه بود گفت چهار دانگ سیم داشتم
شرم آمد که در فقر سخن گویم آنرا صدقه کردم پرسیدند که مرد کی مستحق اسم فقر
گردد گفت آنگاه که از وی هیچ باقی نماند گفتند چگونه تائب گردد گفت آنگاه که
فرشته دست چپ بر وی بیست روز هیچ ننویسد و گفت هر کرا مدح و ذم یکسان بود
زاهدست و هر که بر فرائض قیام نماید باول وقت او عابد بود و هر که افعال همه
از خدا بیند موحد بود و گفت همت عارف حق باشد و از حق هیچ چیز
باز نگردد و فرا آید آنکه بدنیا بچشم زوالی نگرد تا در چشم او حقیر شود تا دل خود باسانی
ازو بر تواند داشت و هر که تقوی با وی صحبت نکند در درویشی حرام محض
خورد و صوفی فقیریست مجرد از اسباب و خائف آنکه از غمها ایمن بود و هر که
بنفس خویش بمرتبه رسد زود بیفتد و آنرا که برسانند بمرتبه آن مقام ثابت
تواند شد و قصد کردن تو برزق ترا از حق دور کند و محتاج خلق گرداند ٭
ابراهیم ابن داود رحمة الله علیه فرمود معرفت اثبات حق است بیرون از هر چه
وهم بدو رسد و نشان دوستی حق برگزیدن طاعت است و متابعت رسول و ضعیف ترین
آنکه عاجز بود از دست داشتن شهوات و قوی ترین آنکه قادر بود بر ترک آن
و قیمت هر آدمی بقدر همت او بود اگر بدنیا بود هیچ قیمت ندارد و اگر برضای
خداوند بود ممکن نبود که در توان یافت قیمت او و در رضی آنکه سوال نکند

و مبالغت کردن در دعا از شروط رضا نیست و توکل آرام گرفتن بود بر آنچه
خدای تعالی ضمان کرده است و آنچه کفایت است میسر شد بی رنج اما مشغولی و
رنج در زیادت طلبی است و گفت بسنده است در دنیا دو چیز صحبت فقیر و خدمت
ولی یوسف اسباط رحمة الله علیه گفت غایت تواضع آنکه هر کرا بینی
چنان دانی که از تو بهتر است و علامت تواضع آنکه سخن حق قبول کنی و رفق کنی
با کسی که فروتر بود و بزرگ داری آنرا که بالاتر بود در رتبت و اگر زلیل بینی احتمال
کنی و خشم فرو خوری و هر جا جوع بجا آری کنی و بر توانگران تکبر کنی و هر چه
رسد شکر کنی و گفت محو نکند شهوات را از دل مگر خوفیکه مرد را برانگیزد و بی اختیار
کند و شوقیکه مرد را بی آرام کند یکی پرسید از جمع و تفرقه گفت جمع جمع گردانیدن
دل است در معرفت و تفرقه متفرق گردانیدن در احوال و گفت نماز جماعت
بر تو فریضه نیست طلب لقمه حلال فرض است که بلقمه حرام هیچ طاعت نور ندهد
ابو یعقوب نهرجوری رحمة الله علیه گفت هر کرا سیری بطعام بود همیشه گرسنه
بود و هر که توانگر بمال بود همیشه درویش بود و هر که در حاجت قصد بخلق کند همیشه محروم
بود و هر که در همه کارها یاری از خدا نخواهد همیشه مخذول بود و عارف ترین آنست که
متحیر بود و عارف بحق نرسد مگر که دل بریده گرداند از سه چیز علم و عمل و خلوت
یعنی درین هر سه از این هر سه بریده شود و یکی پرسید که عارف تاسف خورد
بچیزی گفت عارف هیچ نه بیند جز خدای تا بروی تاسف برد و گفتند بکدام چشم
نگرد و گفت بچشم فنا و زوال و متوکل آنست که رنج و مؤنت خود از خلق گرفته است
نه کسی را مدح کند نه ذم از آنکه نه بیند منع و عطا جز از خدای گفت جمع آن است که

تعلیم داد و هم را از اسرار و تفرقه آنکه ایشان دل پراگنده مشته گشتند طلب روزی
نه ای جا پراست گفت دور بودن از جهال و صحبت با ایشان با خدا و اهتمام کردن
در استعمال علم کردن و گفت اهل توکل اتفاقی دارند در خواهات اگر در آن وقت
بر آتش روند خبر نیابند و آتش مضرت نرساند و از تیرهای تارک ایشان را
مجروح گردانند الم نیابند و خبر بود که اگر پشه بگزد و تیر رسد و بانگ حرکت آن نیابد و ننالد
سمنون محب رحمة الله علیه از فقیر سوال کردند گفت فقیر آنست که بفقر
انس گیرد چنانچه جاهل بفقر و از فقر چنان وحشت بود که جاهل را از فقر و تصوف
آنست که هیچ در بند تو نباشد و گفت چیزی دقیق تر از محبت نیست و از هر
عبارت نتوان کرد گفتند چرا محبت را با بلا مقرون کرده گفت فرموده رسول صلی الله
علیه وسلم قرنت المحبة مع المحنة کی لا یدعیها کل سفلة یعنی محبت را با محنت
قرین کردند تا هر سفله و سست قدمی دعوی محبت نکند چون بلا بیند بهزیمت شود
ابو محمد مرتعش رحمة الله تعالی علیه گفت هر که گمان برد که فعل او را
از آتش نجات دهد یا به بهشت رساند خود را در خطر انداخته است و هر که اعتماد
بر فضل و ارد او را به بهشت رسانند و آرام گرفتن با سباب منقطع شدن است
از مسبب الاسباب پرسیدند که چه چیز دوستی حق تعالی حاصل توان کرد گفت بدشمنی
آنچه خدای تعالی دشمن گرفته است و آن دنیا است و نفس و گفت درست کردن معاملات
به دو چیز است صبر و اخلاص صبر بر وی و اخلاص در وی و مخلص چون دل بحق داد
ساکت باشند و چون بخلق دهد فکرت باشد و تصوف حسن خلق است و تصوف
حالتیست که غائب گرداند صاحب آن را از گفتگوی وی و می برد تا بخدای و از آنجا

بیرون گرداند تا خدای را باشد او نصیب شود و گفت این نهایی است که جدا او
با منزل آمیخته نگردانید و گفت عزیزترین کسی فقرا آن بود که با فقر انشسته
این چون باقی گر فقیر از فقیر جدا شود و این فقیر یقین دان که از علت خالی نیست
از وی صحبت خوش است گفت پیش کسی رو که از من بهتر باشد و هر کسی که از پیش
که از شما بهتر باشد. ابو عبد الله محمد بن الفضل رحمة الله علیه ابو عثمان حیری
نامه نوشت که علامت شقاوت چیست گفت سه چیز است یکی آنکه حق تعالی علم دهد
و از عمل محروم کند دوم عمل دهد و از اخلاص محروم کند سوم صحبت صالحان
روزی کند و از حرمت داشت ایشان محروم کند گفت عجب دارم از آنکه بهوای
خود بخانه او رود و زیارت کند چرا قدم بر هوای خود ننهند تا بدو رسد و گفت راحت
در خلاص است از آرزوهای نفس گفت محبت ایثار است و صفت محبان
حق که محبت ایشان بمعنی ایثار بود و بعد ازین مقامات ایشان بر چهار منزل بود
یکی محبت دوم هیبت سوم حیا چهارم تعظیم و گفت ابد چون بگوشه خاطر در دنیا
نگرد و در وی نگرد او بی طریقت شد و گفت صوفی آنست که صافی شود و از بلاها
و غائب شود از جمله عطاها و گفت ایثار زاهدان بوقت بی نیازی بود و ایثار جوانمردان
بوقت حاجت و زهد در دنیا ترک است اگر بتوانی ایثار کنی و اگر نتوانی خوار داری
ابو الحسین بوشنگی رحمة الله علیه پرسیدند که مروت چیست گفت دست داشتن
از آنچه حرام است تا فرق باشد بر کرام الکاتبین پرسیدند از تصوف گفت کوتاهی امل
و مداومت بر عمل و از فتوت پرسیدند گفت مراعات نیکو کردن و موافقت دایم بودن
و از نفس خود بظاهر چیزی ندیدن که مخالف باطن بود و توحید آنست که بدانی که مانند او

هیچ ذاتی نیست و اخلاص آنست که کرام الکاتبین نتوانند نوشت و شیطان آنرا
تباه نتوانند کرد و آدمی بروی مطلع نتواند شد گفتند ایمان و توکل چیست گفت آنکه
نان از پیش خود خوری و لقمه خورد بجای بآرام دل و بدانی که آنچه تراست از
تو فوت نشود و گفت هر که خود را خوار داشت خدای تعالی او را رفیع القدر گردانید و هر که
عزیز داشت خدای او را خوار گردانید یکی دعا خواست گفت حق تعالی از فتنه تو ترا
نگاه دارد و محمد بن علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه چندان ادب داشت که پیش
عیال خود هم پای پاک نمیکرد و فرمود که چون مرد بسی ریاضت کشید و آداب ظاهر
بجا آورد و تهذیب اخلاق حاصل کرد انوار طاعت او در دل او پدید آید و سینه منشرح گردد
و نفس او بفضای توحید در آید و بدان شاد شود لاجرم ترک عزلت گیرد و در سخن آید و فتوحی
که او را درین راه روی نموده بود شرح دهد تا او را بسبب آن گرامی دارند و عذر از
کنند تا نفس اینجا فریفته شود و همچو شیری از درون او بجهد و بر گردن او نشیند
نفس که بفضای توحید رسید هزار بار حیلت تر و مکارتر شد از آنکه اول بود و
هرگز در قید نیاید از آنکه در اول بسته بود و اینجا گشاده و منبسط و اول آن
از ضیق بشریت آلت خود ساخته بود و اینجا از وسعت توحید آلت خود سازد
پس از نفس ایمن مباش و گوش دار تا بر نفس ظفر یابی و ازین آفت که گفتم
حذر کنی که شیطان در درون بسته است و گفت هر کرا یک صفت نفسانی مانده است
چون مکاتبی بود که یکدرم اگر بر وی باقی بود او آزاد نبود و آنرا که آزاد کرده باشند
و بر وی هیچ نمانده باشد این کس مجذوب بود که حق تعالی او را از بندگی نفس آزاد
کرده بود و پس آزاد حقیقی او بود و گفت مجذوب را منازل است بعضی را ثلث

نبوة دهند و بعضی را نصفی و بعضی را زیادت از نصفت تا بجای رسد که در میان نبی
افتد که حظ از نبوت بیش از همه مجذوبان بود و آن خاتم الانبیا بود چنانچه محمد
صلی الله علیه وسلم خاتم الانبیا بود و آن مجذوب تواند که مهدی بود علیه السلام
و درست ترنشان اولیا آنست که از اصول علم سخن گوید یکی گفت آن چگونه
بود گفت علم ابتدا بود و علم مقادیر و علم عهد و علم میثاق و علم حروف
این اصول حکمت است این علم بزرگان اولیا ظاهر شود و کسی از ایشان
تواند قبول کردن که ابلیس را از ولایت او حظی بود گفتند اولیا از سوء
خاتمت ترسند گفت بلی ولیکن آن خوف خطرات بود و دور نبود که حقتعالی
دوست ندارد که عیش خوش را بر ایشان تیره گرداند و مشغول بذکر خیانات
بود که از وسوال نتوان کرد و این مقام بزرگ تر از آن است پرسیدند از تقوی
و جوانمردی گفت تقوی آنکه در قیامت کسی دامن تو نگیرد و جوانمردی آنکه
تو دامن کسی نگیری و گفت هر که در طریقت افتاد او را با اهل معصیت هیچ
انکار نماند و هر که از چیزی بترسد از وی بگریزد و هر که از خدای ترسد در وی
بگریزد اصل مسلمانی دو چیز است یکی دید سبب دوم خوف قطعیت گفت
هر آنچه گم کرده غم نباید خورد که هر گم کرد نصیبت و هر که را همت دینی باشد همه کارهای
دنیاوی ببرکت وی آسان شود و اگر همت دنیاوی باشد همه کارهای دینی
وی بشومی آن دنیاوی گردد و هر که بسنده کند از علم سخن بی زهد در زندقه افتد
و هر که بسنده کند بفقه بی ورع در فسق گرفتار شود و هر که با وصاف عبودیت
جاهل بود با وصاف ربوبیت جاهل تر بود گفت میخواهی که بقای نفس خود

حق را شناسی هرگز نتوان شناخت و بدترین خصلت مرد دوستی کبر است و اختیار
در کارها کبر از کسی لائق بود که ذات او بی عیب بود و اختیار کسی که علم او بی جهل
بود لیسنده است مرد را این عیب که ثنا و سپاس کنند او را و آنچه زیانکار را دوست و
گفت حق تعالی ضمان رزق بندگان کرده است پس بندگان را توکل باید و
گفت مراقبت کسی را باید کرد که هیچ از نظر او غائب نیست و شکر آن را که نعمت
او از تو منقطع نیست و تضرع کسی را که قدم از ملک و سلطنت او بیرون نتواند کرد
و جوانمردی آنست که را هگذری و مقیمی بر تو یکسان بود و حقیقت محبت با حق دوام
انس است بذکر او ابوبکر وراق ترمذی رحمة الله علیه گفت خیر دنیا و آخرت
در اندک مال یافتم و شر دو جهان در بسیاری مال و آمیختن با مردمان گفت
از روزگار آدم تا این وقت هیچ فتنه ظاهر نشد مگر بسبب آمیختن با خلق و سلامت
نیافت مگر آنکه از اختلاط کرانه کرد یکی وصیت خواست گفت سگی بر گیر و دو پا خود
نشکن دکار دی بر گیر زبان خود ببر گفت طاقت این که دارد گفت آنکه زبان
سر او در نطق آرد و گوش همت او از خدای شنود و باید که زبان ظاهر او گنگ بود
و گوش صورت او کر این زبان بریدن و پای شکستن دست دهد اول نشان حکمت
خاموشی است و سخن گفتن بقدر حاجت و ضرورت و خاموشی عارف نافع تر بود و
کلام او خوشتر گفت خدای تعالی از بنده هشت چیز میخواهد از دل دو چیز تعظیم فرمان
حق و شفقت بر خلق خدای و از زبان دو چیز اقرار کردن بتوحید و رفق کردن با
خلق و از اندام دو چیز طاعت داشتن خدای و یاری دادن مؤمنان و از خلق
دو چیز صبر کردن در حکم خدا تعالی و حلم با خلق خدای و هر که بنفس خود عاشق شد

ثقیل السماع

گیرد حسد و خواری و ذلت بود و عاشق شد گفت اگر طمع را گویند پدرت چیست
گوید در شک بود در تقدیر آوردن و اگر گویند غایت تو چیست گوید حرمان و
گفت که شیطان میگوید که من ابلیسم که اول بار مومن را بکافری وسوسه کنم
اول شهوت حلال حریص می کنم چون بدان حریص شد هوا بروی چیره گردد و
قوت گیرد آنگاه بمعاصی وسوسه کنم تا مر آسان تر شود آنگاه بکافری وسوسه کنم
و گفت هیچ چیز همیشه با تو اند خدای و نفس و شیطان و دنیا و خلق با خدا
موافقت باید کرد و بهر چه وی کند بسند کار باشی و با نفس بمخالفت و با شیطان
بعداوت و با دنیا بحذر و با خلق بشفقت اگر این کنی رستی و الا هلاک گشتی گفت
تا از مخلوق نبری و از ایشان نگریزی الست حق طمع مدار و تا دل در اشتغال
گردان داری طمع فکرت و عبرت مدار و تا سینه از طلب ریاست و مهتری پاک
نکنی طمع الهام و حکمت مدار و گفت صحبت با عقلا باقتدا کن و با زنان بحسن خلق
و با جهال بصبری جمیل و گفت اصل فرزند آدم از آب و خاک است و کس بود که
آب بر وی غالب بود او را بلطف ریاضت باید داد و اگر لطیفه فرمای بسته گردد
و بمقصود نرسد و کس بود که خاک بر وی غالب بود لابد او را بالکد باید کوفت و بسختی
بباید سوخت تا کاری را بشاید گفت هر که با دل و خیره زبان را بلهو و غیبت و فحش
مشغول کند بدانم که او حرام خورده است و هر که بذکر و تهلیل و استغفار زبان را مشغول
گرداند بدانم که حلال خورده است و گفت صدق نگاه دار در آنچه میان تو و خدا است
و صبر نگاه دار در آنچه میان تو و نفس است و گفت زهد سه حرف است زا و ها و دال
زا ترک زینت است و ها ترک هوا و دال ترک دنیا [illegible] خسرد

یقین دلالت و یقین مشاهده و هر کرا درست شد معرفت خدای هیبت و خشیت
بروی غالب شد و شکر نعمت مشاهده منت ست و نگاهداشت حرمت و هر که کارها
از جهت آسمان بیند صبر کند و هر که از زمین بیند متحیر گردد و احتراز کند از اخلاق بد
چنانکه از حرام عبدالله منازل رحمة الله علیه گفت هرچه گوئی از حال خود
عبارت کنی و نه آنکه سخن گوئی و حکایت از غیر کنی و گفت هر که فریضه ضایع
کند مبتلا گردد بضایع کردن سنت و هر که سنت ضایع کردند در بدعت افتد و گفت
هر که نفس او چیزی کند که بدان احتیاج ندارد ضایع کند از احوال خویش هم چندانکه
از ان گزیر نیست و لابد بود احتیاج ست گفت آدمی عاشق ست بر شقاوت خود
و گفت ما با دب محتاج تریم از بسیاری علم و گفت هرگز دعوی و تسلیم در یک حال
جمع نشوند و هر که محجوب گردد بچیزی از علوم خود و هرگز عیب خود نه بیند و حقیقت فقر
انقطاع ست از دنیا و آخرت و مستغنی شدن بخداوند گفت عبودیت اضطراریست
نه اختیاری تو دعوی عبودیت میکنی ظاهرا اما باطنا باوصاف ربوبیت بر آورده
و هر که طعم عبودیت بچشید او را عیش خوش نیست و عبودیت رجوع کردن ست
در جمله کارها بخدا بحسن اضطرار و گفت بنده بنده او بود تا خود را خادمی نجوید چون
خادمی جست از حد بندگی افتاد و ادب از دست بداد و گفت تفویض با کسب بهتر
از خلوت بی کسب و هر که درین حدیث آمد از سر ضعف قوی گردد و فضیحت نشود
و هر که از سر قوة درآید ضعیف گردد و فضیحت شود و گفت اگر درست شود بنده را
یک نفس در جمله عمر بی ریا و بی شرک برکات آن نفس تا آخر عمر بماند و عارف آنست
که از هیچ چیز عجب نیاید ابو علی سهیل اصفهانی رحمة الله علیه پرسیدند که

دریافت سخن گوی گفت هر که پندارد که نزدیک ترست او بحقیقت دورتر است
و گفت حرامست کسی را که او را بخوانند و بیدار اند بچیز دیگر آرام گیرد و گفت شتافتن
بخدمت و طاعت او علامت توفیق بود و باز داشتن از مخالفات نفس از علامت
ریاضت بود و مراعات اسرار از علامت بیداری بود و بدعوی بیرون آمدن از
رعنائی بشریت بود و گفت از زمان آدم تا قیامت آدمیان از دل گفتند و میگویند
من کسی میجویم که مرا وصیت کند که دل چیست و یا چگونه است و نمی یابم پرسیدند
از توحید گفت توحید نزدیکست از آنکه گمانهاست اما دورست در حقائق و گفت
شما می پندارید که مرگ من چون مرگ شما خواهد بود که بیمار شوید و مردمان بعیادت
آیند مرا وقتی که بخواهند اجابت کنم روزی بیرفت و گفت لبیک و سر بنهاد
شیخ حسن قزوینی گفت من گفتم او را بگو لا اله الا الله تبسمی کرد و مرا گفت با من
میگوئی که کلمه بگو بعزت که میان من و او حجابی نیست الا عزت و جان بداد
ابوالحسن مجاسن خود گرفت و گفت چون من حجام اولیای خدا را شهادت تلقین
کند وا فضیحتاه و دیگر شیخ ابوالخیر نساج رحمة الله تعالی علیه گفت
خوف تازیانه خداوند است تا بندگان را که در بی ادبی خو کرده باشند بدان
راست کند و گفت نشان عمل بغایت رسیده آنست که در آن عمل جز تقصیر
عجز خود نه بیند ابوالخیر اقطع رحمة الله علیه فرمود دل صافی نتوان کرد الا
بتصحیح نیت با خدا و تن را صفا نتوان داد الا بخدمت اولیا و گفت دل را
جایگاه است و دل جایگاه است که جایگاه ایمان است و علامت آن شفقت بر جمیع
مسلمانان و جهد کردن در کارهای ایشان و یاری دادن ایشان و دل است

جای گاه نفاق است و علامت آن حقد و غل و غش و حسد است و گفت که
دعوی رعونتی است که کوه حمل آن نتواند کرد و گفت هیچکس بجای شریعت نرسد
مگر بموافقت قرار گرفتن و ادب بجا آوردن و فریضه‌ها بپای داشتن و با نیکان
صحبت داشتن و از بیگانگان بریدن ابو حمزه خراسانی رحمة الله علیه
فرمود انس آنست که دلتنگی پدید آرد از زیستن با خلق و غربت آنست که
او را از اقربای و پیوستگان خویش وحشت باشد تا باشد با ایشان با وحشت
باشد و هرکرا وحشت بود از نفس خود انس گرفته است دل او در موافقت خداوند
خویش سبحانه و تعالی و هرکرا دوستی مرگ در دل جا کرده هرچه باقی است بر دوست
گرداند و هرچه فانی است دشمن و توکل آنست که بامداد برخیزد و از شب یادش
نیاید و چون شب در آید بامدادش یاد نباشد احمد بن مسروق رحمة الله علیه
فرمود که تقوی آنست که بگوشه چشم به لذات دنیا باز ننگرد و بدل در آن تفکر نکند
و هرکرا دوستی حق بود کسی بر وی غالب نتواند شد و درخت معرفت را آب فکرت
دهند و درخت غفلت را آب جهل دهند و درخت توبه را آب ندامت دهند و درخت
محبت را آب موافقت و هرگاه که طمع معرفت داری و پیش از آن درجه ارادت
محکم نکرده باشی بر بساط جهل باشی و هرگاه که ارادت طلب کنی پیش از درستی
توبه در میدان غفلت باشی ابو عبد الله بروعی رحمة الله علیه فرمود که
مرید در رنج است لیکن رنج او در طلب است نه عنا و تعب پرسیدند از صوفی و زاهد
گفت صوفی بخداوند بود و زاهد بنفس و گفت هیچ انس نیست در اجتماع برادران
و وحشت تر از آن و هیچکس را وسیلت نیست بخدا جز خدا ابو عبد الله مغربی رحمة الله علیه

فرمود فاضل ترین اعمال عمارت اوقات ست بمراقبات و گفت هر که دعوی
بندگی کند و او را هنوز مرادی مانده باشد دروغ زن ست بنده باید که از مرادات
خود فانی باشد و بمراد خداوند باقی و نام او آن بود که خداوندش نهاده بود
او را نه اسم بود و نه رسم و گفت خوارترین درویش آن بود که با توانگران مداهنت
کند و عظیم ترین آنکه خلق را تواضع کند و درویشی که از دنیا احتراز کرده اگر
هیچ از اعمال فضائل نکند یک ذره نیکی او فاضل ترست از عبادت مجتهدان
متعبد ابو علی جرجانی رحمة الله علیه فرمود قرارگاه خلق میدان غفلت ست
و اعتماد ایشان بر ظن و تهمت و نزدیک ایشان چنان ست که کردار ایشان
بر حقیقت ست و سخن شان بر اسرار مکاشفت و گفت سه چیز از عقد توحید ست
خوف و رجا و محبت زیادتی خوف از ترک گناه است بسبب توحید دیدن و
زیادتی رجا از عمل صالح ست بسبب وعده دیدن و زیادتی محبت از بسیاری
ذکر بود بسبب منت دیدن پس خائف هیچ نیاساید از هرب و راجی نیاساید
از طلب و محب هیچ نیاساید از طرب ذکر محبوب پس خوف ناری منور ست
و رجا نوری منور و محبت نور الانوار و گفت علامت سعادت آن بود که بنده را
طاعت گزاردن آسان بود و موافقت کردن سنت در افعال و صحبت اهل صلاح
و با برادران نیکو خوئی و در راه خلق چیزی بذل کردن و بکار مسلمانان قیام نمودن
و گفت ولی آن بود که از حال خود فانی و بمشاهده حق تعالیٰ باقی بود و حق تعالیٰ او را
متولی احوال او بود او را به خود اختیار نبود و بغیر قرار نه و گمان نیکو بخدای
غایت معرفت بود و گمان بد بردن بنفس اصل معرفت و بد بخت کسی ست که

معاصی ظاهر گردانند که بدی فراموش گرداند و گفت صاحب استقامت باش
نه صاحب کرامت که نفس کرامت خواهد و خدای استقامت و بعد از ملازمت
بر درگاه او چه بود جز در گشادن و بعد از صبر شب آنچه بود جز وصول صبح و گفت
رضا سرای عبودیت است و صبر در وی و تفویض خانه و مرگ بر در است و فراغت
در سرای و راحت در خانه ابوبکر کتانی رحمة الله علیه گفت انس بمخلوق
عقوبت است و قرب اهل دنیا معصیت و گفت تصوف همه خلق است و محبت
ایثار است برای محبوب و صوفی کسی است که طاعت او نزدیک خیانت بود
که از آن استغفار باید کرد و تصوف صفوه است و مشاهده و زاهد آن است
که هیچ نیابد و شاد باشد و احتمال ذل کند بصبر تا بمیرد و توبه اسمی است جامع
شش چیز اول پشیمانی بر آنچه گذشته دوم عزم بر آنکه بیش گناه نکند سیوم
بگزاردن هر فریضه که میان او و خدای باشد چهارم ادای مظالم خلق پنجم
گدازانیدن هر گوشت که از حرام رسته باشد ششم تن را الم طاعت چشانیدن
چنانچه حلاوت معصیت چشانیده بود و گفت اول وجد خلوت است و میانه
مرگ و آخر سقم و توکل در اصل متابعت علم است و در حقیقت کامل شدن یقین
و عبادت هفتاد و دو باب است و هفتاد و یک در حیاست از خدا تعالی و خدا تعالی
هرگز بندگان را زبان بدعا گشاده نکند و بعذر خواستن مشغول نکند تا در معصیت
گشاده نگرداند چون افتقار بحدی درست شود عنایت درست شود و گفت
از حکم علم مرید سه چیز است یکی خوابش در وقت غلبه و خورشش در وقت فاقه
و سخنش در وقت ضرورت عبد الله خفیف رحمة الله علیه گفت صحبت

طاعت نزدیک او

کسی طلب کن که دیدن او ترا از خدا یاد دهد و هیبت او بر دل افتد و ترا بزبان
فعل پند دهد نه بزبان گفتار و پندار و گفت تصوف صبرست در تحت مجاری
اقدار و فرا گرفتن ملک جبار و رضا بر دو قسم است رضا بدو و رضای بود و دیگر
بود و رضا ازو در آنچه قضا کند و ارادت رنج دایم است و ترک راحت و اول
آنست که محبوب اتصال پدید آید از جمله چیزها و غیبت افتد از جملهٔ چیزها
جز خدای تعالی و انبساط بر داشتن احتشام است در وقت سؤال و ریاضت شکستن
نفس است بخدمت و منع کردن نفس را از فترت در خدمت و قناعت طلب ناکردن آن
آنرا که در دست تو نیست و ترک راحت یافتن است از بیرون ملک خود و فقر نیستی
ملک بود و بیرون آمدن از صفات و عبودیت وقتی درست آید که همه کارهای خود
بحق گذارد و در بلاها صبر کند و گفت درویشی که سه روز گرسنه بود بعد از آن سؤال
کند بقدر ضرورت او کذاب بود خواجه ابو محمد جریری رحمة الله علیه گفت هر که
گوش بحدیث نفس دارد و در حکم شهوات اسیر گردد و خدای تعالی همه فائده بر دل وی
حرام کند و هر که از سخن حق مزه نیابد او را انتظار اجابت نباشد گفتند توکل چیست گفت
معاینه شدن اضطرار و صبر آنست که فرق نکند میان حال نعمت و محنت با آرام نفس
در هر دو حال و سکون نفس است در بلا و اخلاص ثمرهٔ یقین است و ریا ثمرهٔ شک
و کمال شکر در مشاهده عجز است از شکر و حرکت بیرون شدن است از میان رحمت
و سر نگاه داشتن اگر بر تو رحمت بکند و گفت محاربهٔ عامیان با خطرات است و
محاربهٔ ابدال با فکرت و محاربهٔ زهاد با شهوات و محاربهٔ تائبان با زلات و محاربهٔ
مریدان با لذات و هر که با خدای سپند کرد سرش با صلاح باشد و هیچ عارفان

سجاده‌ای در بادیه است بود و در حج عام بعد از نومیدی حسین منصور حلاج رحمة الله
علیه گفت سی و پنجاه سال است که هیچ مذهبی نگرفته‌ام اما از هر مذهبی آنچه دشوارتر است
بر نفس اختیار کردم ابراهیم خواص را دید در بادیه گفت در چه کاری گفت در مقام
توکل توکل را درست میکنم گفت همه عمر در کار شکم کردی چگونه در توحید فانی
خواهی شد پرسیدند عارف را وقت باشد گفت نه وقت صفت صاحب وقت
است هر که با صفت آرام گرفت عارف نبود و گفتند طریق بخدا چگونه بود گفت
دو قدم است یکی قدم از دنیا برگیرد و دیگر از عقبی اینک رسیدی بمولی و گفت
فقیر آنست که مستغنی باشد از ما سوی الله و ناظر است بالله و معرفت عبارت است
از دیدن اشیاء و هلاک همه در معنی و چون بنده بمعرفت رسد بر وی وحی فرستد و سر او
گنگ گرداند تا هیچ خاطر نیاید او را مگر خاطر حق و خلق عظیم آن بود که جفای خلق
بر تو اثر نکند پس از آنکه حق را شناخته باشی و توکل آنست که اگر در شهر کسی را داند اولی‌تر
از خود بخوردن چیزی نخورد و اخلاص تصفیه عمل است از شوائب کدورت و زبان گویا هلاک دل
خاموش که گفتگوی در علل بسته است و افعال در شرک تحصیل و حق از این جمله مستغنی است
وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُوْنَ گفت بصایر بینندگان و معارف عارفان و نور
علمای ربانی و طریق سابقان ناجی ازل و ابد و آنچه در میان است از حدوث
است اما این بجهت لِمَنْ كَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيْدٌ و گفت در عالم رضا
اژدهایی است که او را الیقین خوانند هژده هزار عالم در حلق او چون ذره‌ای است
در بیابان و گفت همه سالها در طلب بلای او باشم چون سلطانی که دائم طالب
ولایت باشد و گفت خاطر حق آنست که هیچ چیز معارضه نتواند کرد و مرید آنست

که سبقت دارد اجتهاد او بر مکشوفات و مراد آنست که مکشوفات او بر اجتهاد
سابق است و گفت دنیا بگذاشتن زهد نفس است و آخرت بگذاشتن زهد دل و ترک
خود گفتن زهد جان پرسیدند از صبر گفت آنست که دست و پای او ببرند و از دار آویزند
و عجب آنکه این همه با او بود و گفتند این که تو میگوئی انا الحق بگو هو الحق گفت بلی همه اوست
و شما میگوئید که او گم شده است بلکه حسین منصور گم شده است بحر محیط گم نشود و
کم نگردد وقتی که بر دار کردند شبلی مقابل ایستاده گفت ما التصوف یا حلاج
گفت کمترین اینست که می بینی گفتند بلند تر کدام است گفت ترا بدان راه نیست
تا اینجا حضرت والد از کتاب تذکرة الاولیا منتخب فرموده بودند
اکنون باقیمانده از آن که این فقیر منتخب کرده است می نویسد
خواجه عبدالله مبارک رحمة الله تعالی علیه پرسیدند از وی کدام خصلت
در آدمی نافع تر گفت عقلی وافر گفتند اگر نبود گفت حسن ادب گفتند اگر نبود
گفت برادری مشفق که با او مشورت کند گفتند اگر نبود گفت خاموشی دائم گفتند اگر نبود
گفت مرگ در حال گفت هر که راه ادب آسان گیرد خلل بسنت یابد و هر که خلل در سنت
آسان گیرد او را از فرائض محروم کنند و هر که فرائض آسان گیرد او را از معرفت
محروم کنند و هر که از معرفت محروم شد و هم بود وای که چه بود و گفتند چون درویشان را بینی
و دین باشند درویشان حق چگونه باشند گفت دل درویشان حق باید که چگونه
ساکن نباشد مشغول دائم طالب باشند که هر که با ایشان مقام خود پیدا کرد گفت
باندک ادب محتاجیم از بسیاری علم و گفت ادب اکنون می طلبیم که مردمان از ادب رفتند
و گفت در ادب مردمان سخن بسیار گفته اند تو یا بس ادب شناختن نفس است

و گفت کسب کردن مانع نبود از تفویض و توکل و گفت زیادہ امینی بود از خدای تعالی
با دوستی و درویشی بصدق دل و گفت هر کرا قدر بیشتر و پایگاه بزرگتر بود
باید که او خود را در نفس خود حقیرتر بیند گفتند داروی دل چیست گفت از مردمان
دور بودن و گفت بر توانگران تکبر کردن و بدرویشان متواضع بودن از تواضع
بود و گفت تواضع آنست که هر که در دنیا بالای تست تکبر کنی و بر هر که فروتر است
از و تواضع کنی و گفت رجا اصلی ست که از و خوف پدید آید و خوف اصلی ست
که از صدق اعمال پدید آید و صدق اعمال از تصدیق پدید آید که در مقدمهٔ آن
خوف بود و امین گردد و ساکن شود و گفت آن رجا که خوف انگیزد تا در دل
قرار گیرد دوام مراقبه بود در نهان و آشکارا شخصی از و وصیت خواست گفت
خدا را نگاهدار یعنی همیشه چنان باش که گویا خدای را می بینی روزی پیش او
حدیث غیبت رفت گفت اگر من غیبت کنم باید که غیبت پدر و مادر کنم که احسان
در ایشان اولی تر اند روزی جوانی پیش او آمد و گفت بیست که من گناهی
کرده ام گفت چه کرده گفت زنا گفت ترسیده بودم که مگر غیبت کرده
امام شافعی رحمة الله تعالی علیه گفت اگر عالمی بینی که برخصت و تاویل
مشغول گردد بدانکه از و هیچ نیاید و گفت هر که علم در جهال آموزد حق علم
ضایع کرده باشد و هر که علم از کسی که شایستهٔ آن باشد باز دارد ظلم کرده باشد
و گفت اگر دنیا را بگرده نان بمن فروشند نه خرم گفت هر کرا همت آن بود که
چیزی در شکم او شود قیمت او آن بود که از شکم او بر آید یکی پند خواست گفت
چنان غبطه بر زندگان بر که بر مردگان می بری یعنی هرگز مگو دریغا که من چندان نیم

جمع نکردم که او کرد و بگذاشت بحسرت بلکه غبطه بران کن که چندان طاعت او
کرد و باری من هم کردمی و گفت هیچ کس بر مرده حسد نبرد باید که بر زنده هم نکند
که او نیز زود خواهد مرد خواجه محمد سماک رحمة الله تعالی علیه گفت شرف فقیر
تواضع آنست که خود را بهیچکس فضل نه بینی و گفت پیش ازین مردمان دوا
بودند که مردم از ایشان شفا می یافتند اکنون همه درد شده اند که آنرا دوائی نیست
پس طریق آنست که خدا را مونس خود سازی و کتاب او همراه خود گردانی و گفت
طمع بندیست بر گردن و بندیست در پای بینداز تا رهی ابو الحسن خرقانی
رحمة الله علیه گفت هر که نماز بر وقت نخواند و تلاوت قرآن نکند و علم نیاموزد
و سخاوت نکند مردگان ازو بهتر اند و گفت اگر کسی صد کار با اخلاص کند
و یکی بریا خوف آنست که همه کار خالص او ضایع شود و گفت هر که دعوی علم کند
باید که عمل با وی بود و هر که دعوی عبادت کند باید که اخلاص با وی بود و هر که
دعوی تصوف کند باید که فنا با وی بود و گفت ابو الحسن را دو اندیشه است
هرگاه که با حق بود در بهشت بود و هرگاه که با غیر حق بود در دوزخ بود و گفت
سه اندوه باید که همیشه با مرد این راه بود یکی اندوه حسرت گذشته دوم [illegible]
ایستادن امروز سیوم ترس قطعیت فردا و گفت چند آواز بالای عرش معروف بود
یکی آواز پیغمبران دوم آواز اهل سخاوت سیوم آواز عارفان چهارم آواز
اندوهگنان پنجم و کسانی زبان خاموش که بوقت ایشان سخن لایعنی نگویند
ششم آواز رسیدگان و گفت صوفی آنست که هر سخنی که گوید شنونده آن خدا
را بیند و گفت هر که حریص دنیا بود و مالش حلال نباشد و هر که دروغ گوید ایمانش

آواز

نبود و هر که خیانت کند نیز ایمانش نباشد و گفت هر که کاهل نماز شود ترس
خدا در دلش نبود و ایمان ندارد و گفت زندگانی را چنان دانید که گویا جان
بر لب رسیده است و گفت هفتاد و سه سال است که با حق تعالی زندگانی کردم
و یک سخن با او بر خلاف شرع نه گفتم و یک نفس بموافقت نفس نزدم و سفر
چنان کردم که از عرش تا فرش همه زیر یک قدم من بود و گفت از حق تعالی
بر دلم ندا آمد که اگر باندوه پیش من آئی شادت کنم و اگر با نیاز آئی توانگرت کنم
و اگر از خودی خود دست بداری آب و هوا را مسخرت کنم و گفت علما میگویند
که خدا را بعقل و دلیل باید دانست آنها نابینا اند که خدا هرگز براه نخواهند یافت
جز بخدا و گفت من کار خویش را باخلاص ندیدم تا وقتیکه بغیب و دیگر را امید بود
و چون همه او را دیدم مرا اخلاص پدید آمد و گفت سر من عرش است و پای من
تحت الثری و دستهای من مشرق و مغرب و گفت عافیت را طلب کردم در تنهائی
یافتم و سلامت را در خاموشی و گفت مزاح مکنید و گفت با خدا چنان صلح کردم
که هرگز خلاف نکردم و با نفس چنان جنگ کردم که هرگز صلح نشد و گفت خلق موافقت
خود با حق میگویند و ابو الحسن موافق حق میگوید و گفت سی سال است تا روی از
خلق گردانیده ام و سخن میگویم و خلق میدانند که با ما میگوید و نمیدانند که با حق میگویم
و یک سخن با حق خیانت نکرده ام که بظاهر و باطن با حق بوده ام چندانکه اگر
پیغمبر صلی الله علیه وسلم ازین در درآیند مرا خاموش نباید بودن و گفت چون
دوست بدوست حاضر آید و دوست را ببیند و خود را نه بیند و گفت ولیکه دروی دو
اندیشه بگذرد و صاحب آن خلوت نشینی را نشاید و گفت اندکی تعظیم بهتر است

از بسیاری عبادت و علم و زهد و گفت ملائکه سه جا از اولیاء الله منت دارند
اول ملک الموت در وقت نزع ایشان دوم کرام الکاتبین در وقت نوشتن
نامه سوم منکر و نکیر در وقت سوال و گفت تا یقین ندانستم که رزق بر وی ست
دست از کار باز نداشتم و تا عجز خلق ندیدم پشت بر خلق نکردم و گفت مردان خدا
را اندوه و شادی نگیرد و اگر گیرد هم از حق بود و گفت صحبت با خدا کنید
و با خلق مکنید که لائق دوستی و صحبت خداست و گفت بنده چنان نیکو بود که
نه بیند گانی خویش از وی پدید بود و نه مجال مرگ و گفت تا تو طالب دنیا باشی
دنیا بر تو سلطان بود و چون تو از وی روگردانی تو بر وی سلطان باشی و گفت
درویشی کسی را بود که او را دنیا و آخرت نباشد و رغبت نکند بدین هر دو
و گفت چنانکه نماز را پیشتر از وقت از تو نطلبند تو نیز روزی پیشتر از وقت از و
مطلب گفت بنده را با حق راه ست اما با حق کسی را راه نیست و گفت هرکه او را
یافت نماند و هرکه او را یافت نمرد و گفت در صد هزار سال یکی از رحم ما در زاید که
آنکس محبت و پرستش حق را شاید و گفت در هر دلی که بجز از خدای عزوجل چیزی دیگر
باشد اگرچه طاعت بود آن دل مرده باشد یکی از وی سوال کرد که دلت چگونه ست
گفت چهل سال ست که میان من و دل جدائی افگنده اند و گفت سه چیز را نگاه داشتن
دشوار ست یکی سر با حق تعالی دوم زبان با خلق سوم پاکی در کار و گفت هیچ
چیز میان حق و بنده حجاب نبود دیگر نفس و گفت این دین را از شیطان آن فتنه
نیست که از سه کس اول از عالمی که بدنیا حریص بود و زاهدی که از علم بی بهره بود
و صوفی که جاهل بود و گفت اگر بنائی را باز فی در خانه کنی سلامت بمانند و اگر

آن برنا را بامدادی در مسجد کنی سلامت نماند گفت چه کنید تا از ابلیس ایمن باشید
گفت دوری ورزیدش صد درجه سخن گوید و گفت از کارهای بزرگترین ذکر خدا تعالی
و سخاوت با بندگان و پرهیزگاری کردن و در صحبت نیکان نشستن و گفت قبله
جوانمردان خدا تعالی است که فَاَیْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ پرسیدند از وی که خدا را
کجا دیدی گفت آنجا که خود را ندیدم و گفت هر کسی که در دلش اندیشه حق و باطل
گذرد او را از بیدارگان نشماریم و گفت امام آن بود که همه راه رفته باشد و گفت
چون ذکر نیکان کنی میغ سفید پدید آید و باران رحمت بارد و چون ذکر خدای عز و جل
کنی میغی از نور پدید آید که عشق بارد اما ذکر نیکان عام را رحمت است و خاص را
غفلت و گفت صوفی روزی است که با آفتابش حاجت نیست و شبی است که
با ماه و ستاره اش حاجت نیست و گفت کسی را که حق خواهد بجانب خود راهش دهد سبب
راه بروی سهل گردد و کوتاه بود و گفت طعام و شراب جوانمردان دوستی حق بود
و گفت هر کس که غایب است همه از وی گوید و آن کس که حاضرست هیچ از وی
نتواند گفتن و گفت درویش آن بود که هیچ اندیشه در دلش نبود و میگوید و گفتارش
نبود و می بیند و دیدارش نبود و می شنود و شنوای نبود و میخورد و مزه طعامش نبود
نه حرکتش بود نه سکون نه شادیش بود نه اندوه و گفت مهر بر زبان نه تا
نگوئی سخنی جز خدا و مهر بر دل نه تا اندیشه نکنی جز خدا و مهر بر لب و
دندان نه تا نخوری جز حلال و مهری نه بر معامله تا نورزی کار جز اخلاص و گفت
صوفی جسمی است مرده و دلی است آسوده و جانی است سوخته و گفت آن راه
که به بهشت برد نزدیک است اما راهی که بخدای برد دور است و گفت بباید که

در روزی هزار بار بمیری و باز زنده شوی تا باشد که حیاتی یابی که بعد ازش موت نبود
و چون هستی خویشتن با وی دهی او هستی خویش بتو دهد و گفت هر که تنها نشیند
با خدای تعالی علامتش آن بود که او خداوند خویش را دوست میدارد و هر که در میان
خلق نشیند با خدای او را خوش نبود و علامتش آن بود که خدای تعالی او را دوست میدارد
و گفت خدای عز و جل لطف خود را برای دوستان دارد و رحمت برای عاصیان
و گفت با خداوند آشنائی کنید تا دل قوی شود و چون غریبی که بشهر ما نبرد و چون
در شهر آشنائی یابد قوی دل گردد و گفت دوستی خدا در دل آنکس نبود که او را
رحم و شفقت بر خلق نبود و گفت آنچه خدای تعالی هر بنده خود را بعد ایمان کرامت کند
هیچ چیز بهتر از دل پاک و زبان راست نیست و گفت هر که در این جهان از خدا و رسول
و پیران شرم دارد در آن جهان خدای از وی شرم دارد و گفت پلاس پوشان
و مرقعداران بسیار اند اما از آنجمله راستی دل باید و گفت برای خدمت و صحبت
کسی باید که چشم نابینا و گوش کر و زبان لال باشد و گفت در راه خدا چنان
باید رفت که کسی نداند و گفت در دلیکه کبر و حسد باشد حق تعالی در آن دل نظر
نکند و گفت یکبار خدای را یاد کردن صعب ترست از آنکه شمشیر سر برو خورد
هزار بار و گفت دیدار آن باشد که تو بجز او را نبینی و گفت بسیار گریند و خندند
و بسیار خاموش باشند و میگویند و بسیار خوار اند و نمی خورند و بسیار بیدار باشند
و نخسپند و گفت در این جهان مباش تا سه حال بر خویشتن نبینی اول آنکه در محبت
او آب چشم خویش خون بینی دوم آنکه از هیبت او بول خود را خون بینی
سوم آنکه در بیداری شبهای دراز استخوان خود را گداز و باریک بینی و گفت

خدارا چنان یاد کنید که دیگر یاد کردن نیفتد یعنی فراموش نشود تا باز یاد کردن
افتد و گفت غایت مردان سه است یکی آنکه خویشتن را چنان داند که خدای عزّ و جلّ
او را بیافرید و این چنان کس را خود نبینیم دوم آنست که تو باشی و آن نباشی
و سوم آنکه تو نباشی با همه او باشد و گفت سخن بگویید تا شنونده آن خدا را بشنید
و سخن را بشنوید که تا گوینده آن خدا را نه بینید و گفت در جوانمردان اندوهی
باشد که در هر دو جهان نگنجد و آن آنست که حق را یاد کنند و بسزای او یاد کردن
نتوانند و گفت اگر تو با خدا باشی و همه دنیا ترا بود زیان ندارد و اگر دل تو با خدا
راست نیست و جامه پلاس پوشی سودی ندارد و گفت خود را بخدای عزّ و جلّ
دیدن وفا بود و خدای را با خود دیدن فنا بود و خدای را دیدن و خود را ندیدن
بقا بود و گفت هر که را اینجا با خلق کودک بینی او نزدیک خدا مرد است و هر که را با
خلق مرد بینی او نزدیک خدا کودک است و گفت غریب آنست که در هفت آسمان
و زمین با هیچکس یا دمی یکتار موی موافق نبود و من نگویم که غریبم که من آنم که با
زمانه بسازم و گفت غایت بنده با خدای در سه درجه است یکی آنست که بر دیدار
بایستد و گوید الله دوم آنست که بخویشتن گوید که الله سوم آنست که از وی همی گوید
الله و گفت مردان سه گروه اند یکی آنکه بیازرده اند لیکن از تو آزار ندارند دوم
آنکه اگر ایشان را بیازاری ایشان از تو بیازارند سوم آنکه چون بیازاری ایشان
نیز ترا بیازارند و گفت این غفلت در حق خلق رحمت است و اگر ذره آگاه شوند
از وی بسوزند و گفت بسا کسانیکه بر پشت زمین می باشند و مرده اند از مردگان
و بسا کسانیکه در خاک خفته اند و از زندگانند و گفت بهر طرف که نگری الله است

وگفت اول قدم آنست که گوید خدا و چیزی دیگر نه و قدم دوم خود آتش است
و قدم سوم در آفتاب است و سوختن وگفت اگر جبرئیل علیه السلام از آسمان بانگ
کنند که ای فلان کسی مثل تو نیست و نخواهد بود تو قول او را صادق داری اما
از مکر خدا ایمن مشو و از آفت نفس خویش و حیل شیطان غافل مباش وگفت
اولیای خدا را نتوانند دید مگر کسی که محرم بود چنانکه کسی اهل ترا نه بیند بجز آنکه
محرم بود وگفت اگر آسمان و زمین بر طاعت بود و آنرا قدری نبود اگر یک ذرّه انکار
این طائفه در دل بود وگفت هزار مراد اینجهان را ترک باید کرد تا یکی مراد
آنجهان برسی و هزار درم شراب زهر باید خورد تا یک شربت حلاوت بچشی وگفت
زندگانی دو ن مرگ ست و مشاهده دو ن مرگ و فنا و بقا دو ن مرگ ست
و پاکی دو ن مرگ ست چون حق پدید آید چیز حق هیچ نماند وگفت تا با خلق باشی
ترشی و تلخی دانی چون از خلق جدا گردی با خدا زندگانی کنی وگفت قرایان
میگویند که خدایرا بدلیل باید شناخت غلط ست که خدایرا بخدا باید دانست و
مخلوق او را نتوان دانست وگفت هرکه عاشق شد خدایرا یافت و هرکه
خدا را یافت خود را فراموش کرد وگفت بسیاری بتفسیر قرآن مشغول باشند
اما جوانمردان بتفسیر خویش مشغول باشند وگفت عالم آنست که بخویشتن عالم بود
نه آنکه بعلم عالم بود پرسیدند از صحبت گفت عاقبتش آن بود که نگوئی که او
با شیطان دیگر گروه است اگر با وی بجنگد بنیاز آید و اگر بقدر دریا شراب در
حلق او ریزند هنوز تشنه لب باشد و زیادتی نگوید پرسیدند از اخلاص گفت
هرچه برای دیدار حق تعالی کنی اخلاص است و هرچه از دیدار خلق کنی ریاست

پرسیدند جوانمردی چیست گفت اگر حق تعالی هزار کرامت با برادر او کند و یک
کرامت با وی او آن یک کرامت را هم خواهد که آن برادر را باشد پرسیدند که ترا خوف
باشد گفت مرده را خوف مرگ نباشد و هر وعیدی که خلق را از مرگ و قیامت
و دوزخ باشد یک ذره از آن نباشد که من چشیده ام و هر وعده که خلق را
کرده است از آن راحت که من چشم دارم یک ذره نبود روزی از اصحاب خود
گفت اگر ریسمانی بگسلد چه کنی گفت ندانم گفت بدست وی ده که بربندد پرسیدند
که وعده بدتر است یا گناه گفت وعده خود گناه است پرسیدند که بندگی چیست
گفت عمر در ناکامی گذاشتن گفتند چه کنیم تا بیدار باشیم گفت عمر یک نفس باز آورید
و این یک نفس را چنان دانید که واپسین است و بر لب رسیده است پرسیدند که
فقیری چیست گفت سیاه دل بودن یعنی از پس رنگ سیاه رنگ دیگر نباشد
پرسیدند که نشان توکل چه باشد گفت آنکه شیر و اژدها و آتش و دریا و بالش
این همه ترا یکی بود که همه در توحید یکی اند و گفت سالهاست تا نفس من دمی
آب سرد و دوغ ترش می طلبید نداده ام و او را بدین آرزو نارسانیده ام
نقل است که از چهل سال او را هوس بادنجان بود و نمی خورد تا روزی مادرش
آمد قسم داد که یک شیر من بادنجان بخور شیخ هم بادنجان خورد همان شب
اوباش خرقانی سر پسرش را ببریدند و بر آستانش نهادند شیخ چون دید روز دیگر
سخن بلند کرد و گفت آری چنین دیگی که من نهاده ام آنرا کفچه چنین می بایست
یارها باشما گفتم که مرا با او کار است شما نیست شما بگوئید بخور و گفت هفتاد و سال است
که با حق زندگانی می کنم نفسی بر مراد نفس نزده ام و قدمی بر هوا او نرفته ام و گفت

مرد و فقر

بادنجان

اگر اجلم در رسد و از ینجهان بروم تا چهار صد درم وام دارم که در قیامت خصمان من آیند
باشند دوست تر دارم از آنکه در دنیا زنده باشم و کسی از من چیزی سوال کند و
من حاجت او روا نکنم و گفت گاه گاه از بسیاری جهد و اندوه و غم که از لقمه
زقوم خوردنم بسر میرسید از خدا میگویم که الهی من از آن توام این لقمه زقوم میخورم
اگر تو نخواهی خوردنم با تو بگذارم و گفت فردا در قیامت گویندم چه آوردی گویم
الهی سگی با من داده بودی در دنیا من با وی فرو مانده بودم تا در وا من
بندگانت نیفت گفت یکبار خدا را بخواب دیدم که میگفت یا ابوالحسن خواهی که
من ترا باشم گفت نی گفت تو مرا باشی گفتم نه گفت یا ابوالحسن همه عالم درین آرزو اند
که من ایشان را باشم و ایشان مرا و تو چنین میگوئی گفتم خداوندا آن که باشد
که ترا نخواهد اما تو اختیار بمن دادی از لطف که امین تواند بود که تو باختیار کسی کار
نیکنی هرچه میخواهی میکنی نقل است که وقت مرگ رسید گفت ای کاشکی دل
پرخون مرا بشگافتندی و با خلق بنمودندی تا خلایق دانستندی که با خدای عز و جل
بت پرستی راست نیاید محمود غزنوی از وی پند خواست گفت چهار چیز نگاهدار
تا سلطان دنیا و آخرت شوی تقوی و نماز جماعت و سخاوت و شفقت بر خلق
و گفت نماز را نگاهدارید که نماز چون کشتی بود و دیگر عبادت چون بار کشتی اگر
کشتی سلامت باشد بار نیز سلامت باشد و گفت روزگار خود را سه حصه کنید
زمانی به تن خدمت او کنید و زمانی بدل او را یاد کنید و زمانی ذکر او گوئید و
بر پیغمبر علیه السلام درود فرستید و گفت هر که بمرد و گوید و از آن خدا ایتبا بلی را
خواهد بهتر از آن است که قرآن بهفت قرأة خواند و از آن خدای را نخواهد و گفت

اگر همه دنیا شوشه زر شود و آن بر تو بزیان آید با هیچ غم نباشد برابر آنکه تکبیر اول
(شبیکه طلا ۱۲)
از تو فوت شود بجماعت وگفت چون از نماز فارغ شوید بگوید اَستَغفِرُ اللّٰه تا
اندیشه که در دل گذشته باشد برخیزد وگفت هر که روز جمعه دوازده رکعت بشش
سلام گذارد میان ظهر و عصر و دو رکعت صلوٰة الحاجت بخواند در هر رکعت بعد
فاتحه آیت الکرسی و شَهِدَ اللّٰهُ و قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِکَ الْمُلْکِ تا بِغَیْرِ حِسَابٍ و اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ
یک یک بار بعد فراغ سر بر زمین نهاده بگوید کلمه توحید یک بار و بعد سر از سجده
برداشته حاجت خواهد روا گردد وگفت دو رکعت نماز برای خوشنودی خصمان
و ادای حق بندگی باید خواند در هر رکعت بعد فاتحه آیت الکرسی و قل اللّٰهم مالک الملک
تا بغیر حساب یکبار و ثواب آن بخصمان بخشد در قیامة خصمان از وی راضی
شوند و اگر به نیت ادای حق بندگی خواهد ادا کرده باشد وگفت در شب پنجشنبه
دو رکعت برای حق والدین بخواند میان شام و خفتن در هر رکعت بعد فاتحه
اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ و اِنَّا اَعْطَیْنٰکَ الْکَوْثَرَ و قل یا و اخلاص و معوذتین یک یک بار
چنان ثواب هست که گویا توریت و انجیل و زبور و فرقان خوانده باشد وگفت چون
در نماز شوی سر بخالق باید داشت تا از عهده این بیرون آئی وگفت در سرای
دنیا زیر خاری با خدا زندگانی کردن دوست تر دارم از آنکه در بهشت زیر درخت
و مرا از وی خبر نباشد وگفت چشیده ام و خود ناپدید و گوینده ام و خود ناپدید
و شنونده ام و خود ناپدید وگفت اگر خدا تعالی روز قیامت همه خلق را از مشرق
تا مغرب برای من بخشد از بزرگی همت خود که با خدا دارم باز ننگرم وگفت هر شب که
در آید آرام نمیگیرم تا در نماز شام مستان روز را که با خداست نمیکنم وگفت آنچه در دل

سن است اگر قطره بیرون آید جهان چنان شود که در عهد نوح علیه السلام گفت و
همه چیز را نهایت دانستم الا سه چیز را اول نفس را دوم درجات پیغمبر را سوم معرفت را
و گفت خدای عز و جل از خلق نشان بندگی خواست و از من نشان خداوندی
گویند هفت روز شده بود که شیخ مع اصحاب چیزی نخورده بود ناگاه شخصی در
خانقاهش آمد با جنس طعام که نیاز صوفیان آورده ام شیخ روی با اصحاب
کرده گفت هر که از شما نسبت تصوف درست کرده باشد بگیرد من زهره ندارم
تا دم صوفیت زنم اصحاب همه دم در کشیدند آنکس واپس برد و گفت زنهار بجود
دعوی نکنید یعنی هرگز اگر دیگری در پهلوی تو دعوت کند تا خوش نشوی مردی
خرقه پوشیدن خواست گفت اگر زن لباس مرد پوشد مرد شود و اگر مرد لباس
زن پوشد زن شود گفت نه گفت چرا لباس مردان پوشی اگر مردی و اگر مردی
نیز حاجت نیست ابو سعید ابو الخیر رحمة الله علیه گفت ما در ابتدای هژده چیز را
بر خود لازم کردیم هژده هزار عالم را بدان از خود دور بکردیم اول روزه بردوام
دوم پرهیز از حرام سوم ذکر مدام چهارم بیداری شب تمام که گاهی پهلو
بر زمین ننهادیم و تکیه بر جای نیز نکردیم پنجم قانع بودیم ششم خواب اگر کردیم نشسته
کردیم هفتم پیوسته قبله رو نشستیم هشتم در هیچ امردی نظر نکردیم و در محراب نگاه
نکردیم نهم گدائی نکردیم تا چه از حلال بما میرسید دهم خود را با او تسلیم کرده بودیم
یازدهم پیوسته در مسجد می نشستیم دوازدهم هرگز بسفر و در بازار گذر نکردیم
سیزدهم در هر شبانه روزی یکبار قرآن ختم بکردم چهاردهم در بینائی کور بودیم در
شنوائی کر و در گویائی گنگ بودیم تا خلق مرا دیوانه میگفتند [illegible] پانزدهم

پانزدهم هم نقل که از پیغامبر صلی الله علیه وسلم بما رسید بر آن عمل میکردیم اگر مناهی
می بود از ان اجتناب میکردم اگر اوامر بود بر آن عمل میکردیم حتی که شنیده بودم
که در جنگ احد پیغامبر علیه السلام را جراحت رسیده بود بر سر انگشتان پای
نماز گذارد و ما نیز بحکم و متابعت او بر سر انگشتان پای ایستادم تا چهار صد رکعت
نماز گذاردم و هرچه از عبادت فرشتگان شنیدم بدان قیام نمودم حتی که شنیدیم
که بعضی ملائکه نگونسار شده عبادت میکنند ما هم سر بر زمین نهاده نگونسار شدیم
و ختم قرآن نمودیم و گفت اگر در زاویه درویشی سیاه خمر خوارگی داشته باشند
آنرا نصیحت کنید برفق و درشتی مکنید و اگر درمی از سیم و یا زر بادی یابید آن را
در آتش گرم سازید و پهلوی او را با آن درم داغ کنید تا نصیحت شود و گفت
هر چیزی که ترا از خدا باز دارد آن چیز شوم است و صحبت او مذموم و گفت هر که بپندارد
که بجهد یابند خطا است و اگر بجهد دانند نیز خطا است و گفت درین راه عافیت
باید و سلامت و کرامت نشاید و خلق و رفیق و دوست و بهشت نباشد خویش
و پیوند اوی و تو هم نباشد باک یکی خدا باشد و بجز ازوی دیگری نباشد و درویشی
پیش شیخ با ادب ایستاده بود چنانکه در نماز می ایستد گفت چنان بایست که تو
نباشی یعنی در حق تعالی فانی شوی و گفت کسی که مراد داشته باشد هرگز بمراد
نرسد و هر که در مال است و پامال است خود مانده است و دست ازوی باید داشت
که بلای خود و از ان خلق گشته است و گفت هر کسی را بایستی است بایست
ما آنست که ما را هیچ بایست نباشد و گفت فضل ما بر شما بدانست که شما با ما میگوئید
و ما با او میگوئیم و گفت خلائق را آسان است که کار با رحیم و رحمن افتاده است

مارا مشکل است که با جبار و قهار افتاده است و گفت سی سال بود تا خدا را می جستیم
گاهی می یافتیم و گاهی نمی یافتیم اکنون چهل سال است تا ابوسعید را می جوییم
و نمی یابیم و گفت بعد از هفتاد و سه سال مرا از پندار خودم بیرون آوردند و گفت
اگر هشت بهشت در مقابله یک ذره نیستی ابوسعید افتد محو و ناچیز گردد و گفت
خدای را میتوان دیدن اما درویش را نمی توان دیدن که خدا هست است
و درویش نیست است گفت از پیری گفتم که حرفی بگو گفت بجز از حق تعالی
هرچه دانی فراموش کن و از حق تعالی سخن نیست جز خاموشی و گفت هرچه
یافتم به بیداری شب و پاکی سینه و نفی مال یافتم و گفت هرچه گفته ام کرده ام
وقت نزدیک من شرک است زیرا که وقت دو وقت و دو قوت سه چیز باشد
و برین سه چیز بنا کردن بی اصل باشد چه فانی گشته مثل فانی گردانیده بود
کسی یعنی یحبهم و یحبونه میگفت شیخ گفت خدا هرگز کسی را دوست نمی دارد یعنی
جز وی کسی است که وی را دوست دارد و گفت عاشق هم اوست و معشوق هم
اوست روزی فصد میکرد حجام را گفت هوش دار تا نشتر بدوست نرسد
روزی کسی با وی گفت که فلان کس بروز نماز میکند و بشب دزدی گفت
عجب نبود که برکت نماز روز از دزدی شب باز آید وقتی جوانی در حوالی خانقاه
خمر میخورد و مستانه مشغله میکرد و پروای کسی نمیداشت شیخ گفت سبحان الله
آنکس در کار باطل خود چنان غرق است که پروای حق شما نمیدارد و شما
بکار خود مستغرق چنان نمیتوان بودن که پروای باطل ایشان ندارید روزی
در حمام خادمی وسخ او را جمع کرده پیش چشم آورد و پرسید که حق جزا کرد

چیست گفت آنکه وسوخ کسی را در پیش چشم وی نیاری و گفت هر که با حق
غافل تر از خود جاهل تر و گفت هر کجا عارف و معرفت بود از حق سخن بود و گفت
چون تو نباشی همه او باشد و گفت قاعدهٔ بندگی بر نیستی ست تا ذرهٔ اثبات
در صفات تو میماند حجاب می ماند که اثبات صفت خداوند است و نفی صفت
بنده و گفت پادشاهان بنده نفروشند جهد کنید تا بنده شوید گفت چون
گمان کردی حق را یافتی این وقت او را گم کردی و گفت هر جا که پنداشت
نشست دوزخ ست و هر جا که تو نیستی بهشت ست و گفت حجاب میان بنده
و خدا آسمان و زمین و عرش و کرسی نیست پنداشت و منی حجاب ست آن را
از میان برگیر تا بخدا رسی و گفت وحشتها از نفس ست اگر او را نکشتی او
ترا کشد اگر او را مقهور نگردانی او ترا مقهور گرداند خواجه ابراهیم خواص رحمة الله
علیه گفت مرا از خدا تعالی عمر ابدی باید در دنیا تا همه خلق در نعمت بهشت مشغول
باشند و حق را فراموش کنند و من در بلای دنیا بحفظ آداب شرع قیام کنم و حق را
یاد دارم و گفت دستی فارغ و دلی ساکن دار و هر جا که خواهی برو و گفت هر که
حق را شناسد بوفا عهد لازم بود که آرام گیر باوی و اعتماد کند بر وی و گفت علم را
بسیاری روایت ست عالم آنست که متابعت علم کند و اقتدا بسنت نماید
اگرچه علم اندک دارد و گفت هر که اشارت کند بخدا و سکوت بخدا حق تعالی همه بلاها
از وی دفع کند و اگر با غیر وی سکوت کند حق تعالی از دست خلق رنج بر وی بیارد
تا بجدی که حیات و موت بر وی دشوار شود و در عاقبت پشیمان گردد و گفت هر که
چنان زید که دنیا بر وی گرید آخرت بر وی خندان بود و گفت هر که ترک شهوتی کند

و آنرا در دل خود عوضی نیابد او در ترک آن کاذب بود و گفت هرکرا توکل
در خویش درست آید در غیر نیز درست آید گفتند توکل چیست گفت ثبات بیشتر در
محی الاموات است و گفت صبر ثبات است بر احکام کتاب و سنت و گفت محبت
محو ارادت است و احتراق جمله صفات و حاجة و گفت داروی دل پنج چیز است
قرآن خواندن و اندرون نگاه کردن و شکم تهی داشتن و قیام شب با تضرع
کردن تا وقت صبح و با نیکان نشستن خواجه ابراهیم شیبانی رحمة الله علیه
گفت چهل سال خدمت عبدالله مغربی کردم درین عهد ما از ماکولات خلق
چیزی نخورده ام و درین چهل سال موی من نبالید و ناخنم دراز نشد و جامه شوخگین نشد
و درین عهد زیر هیچ سقف نخفتم مگر زیر بیت الحرام و گفت هشتاد سال است
که بشهوت خویش هیچ نخوردم و گفت شصت سال است که نفس لقمه گوشت
بریان میخواست و من نمیدادم شبی یکی از ضعفی غالب شد و کار باستخوان
رسید و بوی گوشت بریان پدید آمد نفسم فریاد کرد و بسیار زاری نمود که
برای خدا ازین گوشت بریان لقمه برای من بخواه برخاستم و بر بوی گوشت
رفتم آن بوی از زندان می آمد آنجا رفتم دیدم که یکی را داغ می کنند و او
فریاد میکند و از وی بوی گوشت بریان می آید از نفس گفتم ها بستان و بخور نفس
بترسید و تن زد و گفت هرکه خواهد از دو کون آزاد گردد گو عبادت خدا را باخلاص
کن که هرکه در عبودیت مخلص بود از ماسوی الله آزاد گردد و گفت هرکه سخن
گوید در اخلاص و نفس را مطالبه نکند بدان حق تعالی او را بپیش اخوان و اقران
فضیحت کند و گفت هرکه خدمت مشایخ کند و مبتلا گردد بدعاوی کاذب او

نصیحت کرد و بدان دعویها و گفت هرکه خواهد که معطل گردد و باطل شود
گو دست در رخصت زن و گفت سفله آن بود که در خدا عاصی گردد و گفت
سفله آنست که از خدا نترسد و گفت سفله آن بود که منت نهد بر عطای خویش
بر عطا ستاننده و گفت شرف در تواضع است و عزت در تقوی و آرام در قناعت
و گفت چون خوف در دل قرار گیرد موضع شهوت بسوزد و رغبت دنیا ازو
کم شود و گفت توکل سریست میان خدا و بنده پس واجبست که جز خدا کسی
مطلع نشود بر سر و گفتند ما چرا نمی کنی گفت مخالفت وقت از بی ادبیست
کسی از وی وصیت خواست گفت خدای را یاد دار و فراموش مکن و اگر توانی
مرگ را فراموش مکن خواجه ابوبکر طمستانی رحمة الله علیه گفت صحبت
کنید با خدای عزوجل اگر نتوانید با صاحب او صحبت کنید تا برکت صحبت او
شما را بخدا رساند و اندر دو جهان رستگار باشید و گفت هرکه مصاحبت کند
با علم چاره نبود او را در مشاهده امر و نهی و گفت علم ترا بنده گرداند از جهل
پس جهد دران کن که بنده نگرداند ترا از خدا و گفت وصل بی فصل است
چون فصل بیاید وصل نماند و گفت هرکه صدق دارد گفتار میان خویش
و خدای آن صدق او را بخدای مشغول گرداند زیراکه او را فراغت بود از
خلق و گفت راه بخدای بعدد انفاس خلایق است پس گفت راه خدا است
و بران راهی نیست و گفت مجالست کن با خدا بسیار و با خلق اندک و گفت
مرد چنان باید که حرکات و سکنات او خاصه خدای را بود تا بضرورتی بود که دران
مضطر باشد و جز این هیچ حرکت و سکون معتبر نبود و گفت عاقل آن بود که سخن

بقدر حاجت گوید و از فضول باز ماند و گفت هر کرا خاموشی وطن نیست در فضول است
اگرچه ساکن باشد و گفت از علامات مرد آنست که او را از غیر جنس خویش
نفرت بود و طلب جنس خود کند و گفت زندگانی نیست مگر در مرگ یعنی حیات
در مرگ نفس است و گفت مرگ بابی است از ابواب آخرت هیچ بنده بخدا نتواند
رسید مگر بدان ابواب که بدرگاه در شود و گفت من چه کنم که جمله کون دشمن
من است و گفت بر تو باد که سفر و رنشوی بکسی گفت مرا وصیتی کن گفت
همت که همت مقدمه جمله اشیاست و مدار جمله اشیا با وست خواجه ابوحمزه بغدادی
رحمة الله علیه گفت خدای را آشکارا دیدم فرمود متابعت وسواس مکن و بلای
خلق بکش و گفت درویشی فقر سخت تر است کی صبر نتوان بود و سختی فقر آنگه
آنگه صدیقی بود و گفت هر کرا سه چیز بود از همه آفتها برهی است شکمی تهی و دل قانع
و درویشی دایم بازی حاضر و صبری تمام با ذکری دایم و گفت چون تو از و
سلامت یافتی حق او بگذار و گفت هر گاه بمن فاقه رسیدی با خود گفتمی که این
فاقه بتو از که رسید پس با و اندیشیدمی و می ساختمی و گفت علامت صوفی صادق
آنست که اید از عز خوار شود و علامت صوفی کاذب آنست که برخلاف این بود
خواجه ابومحمد نجیب رحمة الله علیه گفت صافی نشود قدم هیچکس در عبودیت
تا آنکه همه کارهای خویش جز دعوی نداند و گفت حالیکه نتیجه علم نباشد اگرچه عظیم و خطیر
باشد ضرر آن بر خداوندش زیاده از منفعت بود و گفت آفت بنده در رضای
نفس اوست و گفت هر که دیدار او ترا مهذب نگرداند یقین بدان که او مهذب
نیست و گفت بتر دعویها که اول کند از فساد و استدراج بود چه هر کرا درابتدا اساسی

درست شده باشد در انتها هم درست آید و گفت هر که قادر بود در پیش خلق
بر ترک گرفتن جاه آسان بود بر وی ترک دنیا و اهل دنیا و گفت هر که را راست
ایستاد با او هیچکس کژ نگردد و هر که کژ شد با هیچکس با او راست نشود و گفت هر کرا
نیکوی صحیح بود نطق او از صدق بود و عمل او از سر اخلاص و گفت هر که خواهد
که بشناسد که چند است قدر معرفت او نزدیک حق گو بنگر که چند است قدر هیبت
او تعالی نزدیک او در وقت خدمت و گفت انس گرفتن با غیر الله وحشت بود
و گفت تصوف صبر کردن است در تحت امر و نهی برضای حق تعالی خواجه ممشاد
دینوری رحمة الله علیه گویند یکی از وی دعای خواست گفت برو بگوی خدا شو تا بدر جای
متفاوت احتیاج نبود آن مرد گفت گوی خدا کجاست گفت آنجا که تو نباشی مرد
برفت و از خلق عزلت گرفت و دولت او را دریافت و از کلمات خواجه آنست که
گفت اصنام مختلف اند بعضی را بت او نفس او ست و بعضی را فرزند و بعضی را
زن و بعضی را مال و بعضی را کسب و بعضی را نماز و روزه و زکوة و حال آمد و همه
کس بسته بتی اند از بتان و بیزاری ازین بتان نیست مگر آنرا که نه بیند نفس
خویش را احوالی و محالی و هیچ اعتمادش نبود بر افعال خویش و از حالت خویش
منکر شود و شکر نگوید با کسی چنان باشد که هر چه از وی ظاهر شود و از خیر و شر بران از
نفس خویش راضی نشود و ملامت کننده وی بود و گفت ادب مرید در بجا آوردن
حرمت پیران بود و نگاهداشتن حرمت برادران و از سنا بیرون آمدن و آداب
شرع بر خویش نگاهداشتن و گفت هرگز نزد پیری نشدم الا از حال خود خالی شده
و منتظر برکات او میبودم از کلام و دیدار وی و گفت هر که نزدیک پیری شود

برای خاطر خویش او منقطع ماندند از برکات دیدار وی و سخن وی و گفت در صحبت
اهل اصلاح صلاح دل پدید آید و در صحبت اهل فساد فساد دل ظاهر گردد و
گفت نیکوترین حال مردمان آنست که افتاده بود از نفس وی دید خلق و
اعتماد کرده بود در جمله کارهای خدا و گفت فراغت دل در خالی بودن است
از آنچه اهل دنیا در و دست زده اند از فضول دنیا گفت هرگز بدرجه عارفان
نرسید تا سر تو ساکن نشود بخدا و استواری در تو پدید نیاید بدانچه خدا ضمان کرده است
ترا و گفت معرفت چیست صدق افتقار بخدا و گفت جمع آنست که خلق را جمع
کنید در توحید و تفرقه آنست که خلق را در شریعت متفرق گردانید و گفت طریق
حق بعید است و صبر در آن شدید و گفت حکما حکمت یافتند بخاموشی و تفکر
و گفت تصوف صفای اسرار است و عمل کردن برضای جبار و صحبت داشتن
با خلق بی اختیار و گفت توانگری تصوف نمودن است و مجهول نمودن که خلق
ندانند است و دست داشتن از چیزی که بکار است نیاید و گفت توکل وداع کردن
طمع است از هرچه نفس تو و دل تو بدان میل کند و پرسیدند از وی که درویش
وقت گرسنگی چه کند گفت نماز کند گفتند اگر قوت ندارد گفت بخسپد گفتند اگر نتواند گفت
خدا درویش را از سه چیز خالی ندارد یا قوت یا غذا یا اجل پرسیدند از وی وقت مرگ
که دل تو چگونه است گفت سی سال است تا دل خویش را می جویم نمی یابم درین وقت
که جمله صدیقان دل گم کنند چون باز یابم خواجه ابو الحسن الصایغ رحمة الله علیه
پرسیدند از وی از دلیل کردن شاهد بر غایب گفت استدلال چگونه بود بصفات
کسی که او را مثل نبود بر آنکه او را مثل باشد پرسیدند از صفت مرید گفت اذا ضاقت

عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ یعنی زمین با بسط و فراخی خود
تنگ است بر مریدان دین ایشان و بر ایشان تنگ است که جهانی می طلبند
بیرون از هر دو عالم و گفت اهل محبت در آتش شوقی که بمحبوب دارند تنعم میکنند
بیشتر و خوشتر از تنعم اهل بهشت و گفت دوست داشتن خویشتن را هلاک کردن
است مر خویشتن را و گفت احوال چون برق بود و چون پاینده باشد حدیث نفس
شود که هرچه نفس را دران مدخل بود کدورت تمنی تصفیه آنرا تباه کند و گفت
تمنی اهل فساد طبیعت است خواجه ابوبکر واسطی رحمة الله علیه گفت هرگز تا
ابوبکر بالغ شد روز بروی گواهی ندهد بخوردن و شب بخفتن گفت چنانکه از حرکت ذرها
که بسبب آفتاب در روزنخانه پیدا میشود دل مشوش نمی شود همچنین اگر
کونین و ما فیها در حرکت آید یک ذره در درونه مرد موحد تفرقه نیاید روزی بر جهودان
گذشت گفت اینهمه معذور اند این سخن بقاضی رسید بانگ برزد که این چه گفتی
گفت آنجا که قضای تست معذور نیستند جائیکه قضای اوست معذور اند
و گفت در راه حق خلق هست اما در راه خلق حق نیست هر که روی در خود دارد
پشت وی بر دین بود هر که روی در دین دارد پشت وی بر خود است
هر جا که توئی تست حظ تست و خلاف راه است و هر جا که ناکامی است بجان
دین آنجاست و هر که بخود زنده است مرده است و هر که بحق زنده است
نه زنده است و مرگ نه مرگ کالبد است عدم نه عدم کالبد است آنجا که وجود است
جان نامحرم است تا کار بکالبد چه رسد و گفت حق توحید وجود آنکس نپذیرد
کسی را زهره آن نیست که قدم تحیر وجود نهد چنانکه مشایخ گفته اند

اثبات التوحید فساد فی التوحید و نیز وی گفت اگر قربتی بمعرفتی ایاه هرکه با وجود خود
خطبه وجود او خواند بر شرک خود گواهی بدهد و هرکه با وجود او خطبه وجود خود
خواند بر کفر خود سجل بکند و هرکه با هستی او هستی خویش بیند کافر است و هرکه با
هستی او هستی خود طلبد ناشناخته است هرکه خود را بدو دید او را ندید و هرکه او را دید
خود را ندید و از خویشتن با و نیاید هیچکس را نه عبارت و نه اشارت نه زبان نه چشم
نه حرف نه صوت نه فهم نه خیال نه شرک اگر عبارت کند کفر بود و اگر اشارت کند
شرک بود و اگر گوید دانستم جهل بود و اگر گوید نشناختم مخذول و مطرود بود و حد
بود و در وجود وجودی بود و در عدم نه موجود بود بحقیقت نه معدوم بود بحقیقت
بوجهی عدم و بر وجهی موجود و عبارت محرم راه توحید است و دانست محرم راه
توحید نه خیال و توهم و ظن همه گرد حدوث دارد و توحید در عالم قدس خویش پاک است
و گفت در آسمانها و زمینها زبان تسبیح و تهلیل هست اما دل نیست که دل بمعنی
که جز در آدم و فرزندان اوشان نیست و دل آن بود که راه شهوت و تهمت
و ریاست و اختیار بر تو ببندد و راهبر تو باشد زبان دل را بباید که ترا بحضرت
دعوت کند نه زبان قول مرد باید که گنگ گویا بود نه گویای گنگ مرد آن است که
معبودی که در پنهان اوست آن را قهر کند و جهد در قهر کردن خویش کند نه در لعنت
کردن شیطان گفت هر جزوی از اجزا باشد که در حق دیگری محو باشد که دوئی
درین راه شرک است تا نه زبان داند که دیده چه دید و نه دیده بیند که زبان
چه گفت و گفت گویند و بحقیقت آن بود که گفت او نرسد در وا و در سخن نماند
و از آن سخن گفتن خود آزار بود و گفت عمری است تا میخواهم که بخداوند تعالی

خلوتی دارم چنانکه ابوبکر در آن خلوت نباشد و گفت هفتاد سال است تا در بند آنم
که یک نفس خدای را بدانم و عصا کش من نیاز است گفت کاشکی گلخن تابی بودمی که
مرا نشناختندی و گفتی خویشتن را می بینم و چنان بینم که جهودان و گفت بچهار
بلا مبتلا شده ام و آن اینان اند نفس و دنیا و شیطان و هوا و گفت مرا
سه مصیبت افتاده است که هر یکی از دیگری سخت تر گفتند چگونه گفت اول آنکه
حق از دلم رفت و آن دوم سخت تر از آن که باطل بجای حق نشست سوم
سخت تر از آنکه مرا درد آن نگرفته است که علاج و درمان آن کنم و چنین فارغ نشسته ام
گویند روزی در مناجات میگفت الٰهی دنیا و آخرت را در کار کن تا از دنیا
لقمه سازم و در دهان سگی نهم و آخرت را لقمه سازم و در دهان جهودی نهم
که هر دو در حجاب اند از مقصود و گفت دل من بهتر است از دنیا و آخرت که
دنیا سرای محنت و آخرت سرای نعمت و دل من سرای معرفت است گفت اگر من
خدمت سلطان نکرده بودمی خدمت مشائخ نتوانستم کرد و اگر خدمت مشائخ
نکرده بودمی خدمت خدای تعالی را نتوانستمی کرد و گفت مفلس آنست که با خلق نشیند
و با ایشان سخن گوید و آنپرسش کند و گفت مرید صادق را از خاموشی پیران
فائده بیش از گفت بود و گفت چون حق ظاهر شود عقل معزول گردد و گفت
فاضلترین عبادت غائب بودن است از اوقات و گفت اگر خدای عزوجل
ترا در مذلت افلاس و درماندگی و تشنگی ببیند بهتر است از آنکه در پندار و پنداشت
علم و دید معاملگی ببیند و گفت چنانکه راست گویان در حقائق [illegible] است
گفتند عارفان در حقیقت حق دروغ گفتند و گفت زشت ترین اخلاق

آنست که با تقدیر درآویزی گفت چون ظاهر شود حق بر اسرار خوف و رجا زایل
شود و گفت عوام در صفات عبودیت بنگرند و خواص بکرم اند لصفات ربوبیت
گفت چون ربوبیت بر سر آید فرود آیند جمله رسوم را محو گرداند و گفت چون
نظر کنی بخدا ایتعالی جمع شوی و چون نظر کنی بنفس خویش متفرق شوی و گفت
لطیف‌ترین نسبتها آنست که نسبت جوئی بخدا بعبودیت گفت افضل طاعت
حفظ اوقات است گفت هر که گوید با قدر او منازعت کرد و گفت هر که خدا را
پرستد برای بهشت او فرود در نفس خویش است و هر که خدا را پرستد برای خدا او
بخدا جاهل است یعنی خدای بی نیاز است از عبادت تو پنداری که برای او کاری
کنی یعنی کار برای خود میکنی و گفت دورترین مردمان از خدای آنست که
خدای را بیش کند یعنی مَنْ عَرَفَ اللهَ کَلَّ لِسَانُهُ و گفت از تعظیم فرمان خداوند
بود که بازنگری بکونین و تحیر از طریقهای کونین و گفت بیزارم از خدای
که بطاعت از من خوشنود شود و بمعصیت بر من خشم گیرد که او در بند است
تا من چه کنم بلک دوستان در ازل دوستان اند و دشمنان در ازل دشمنان اند
و گفت هر که خویشتن را از آن خدای بیند و جمله اشیا را بخدا بیند بی نیاز شود
از جمله اشیا بخدای گفت حیات دلها بخدا است بلک بقای دلها بخدا است بلک
غیب از خدا بخدا است و گفت محبت هرگز درست نیاید تا از اغراض در دل او
اثری بود و شواهد را خطری بلک صحت محبت نسیان جمله اشیا است در
استغراق و مشاهده محبوب و فانی شدن از محبوب بمحبوب و گفت در همه
صفتها رحمت است مگر در محبت که در و رحمت نیست که بکشند و از کشته دیت خواهند

وگفت عبودیت آنست که اعتماد تا برخیزد از حرکت و سکون خویش و
گفت توبهٔ مقبول آنست که مقبول شده باشد پیش از گناه وگفت توبهٔ نصوح
آن بود که بر صاحب وی اثر معصیت نماند پنهان و آشکارا وگفت اهل زهد
که تکبر کنند بر ابنای دنیا ایشان از قدر عیانند اگر دنیا را در دل ایشان رفعتی
نبودی از عهد اعراض کردنش بر دیگری تکبر نکردی وگفت صوفی آنست که
سخن از اعتبار گوید وگفت هر که خدا را بشناخت گنگ گشت وگفت عوض
چشم داشتن بر طاعت از فراموش کردن فضل وی بود وگفت هر چند توانید
رضا را بکار فرمائید چنان نباشید که رضا شما را بکار فرماید که محجوب گردید از لذت
رویت یعنی چون بر رضا لذت یافت از شهود حق باز ماند وگفت بلذت طاعت
وحلاوت او غره مشوی که زهر قاتل ست وگفت شاد بودن بکرامات
از غرور و جهل ست ولذت یافتن باخصال از غفلت گفت نباشید از ان قوم
که انعام او را استقبال کنند بطاعت که فرزندان ازل باشند نه فرزند عمل گفت
بحرکات دل شریفتر است از عمل بحرکات جوارح وگفت هر که از قسمت یاد آرد
از سوال و دعا فارغ آید وگفت هر که بشناخت او را غائب شد و هر که غرق شد
در بحر شوق او بگداخت وگفت حقیقة خوف وقت مرگ ظاهر شود وگفت
علامت صادق آن بود که بظاهر با برادران پیوسته بود و بدل تنها بود و با خدا آشنا
وگفت خلق عظیم آنست که با هیچکس خصومت نکند و کس را خصومت با وی نباشد
از قوت معرفت گفت آن خصلت که نکوئی ما بدان تمام بود و بی آن همه نکوئیها
زشت بود استقامت ست گفت فراست روشنائی بود اندر دلها پدید آید

کدام طعام مشتهی‌تر گفت لقمه که در ذکر خدای عزوجل بدست یقین برگیری
از مائدهٔ معرفت در حالتی که نیکوگمان باشی با خدا و در وقت وفاتش کسی
وصیت خواست گفت ارادت خدای تعالی در حق خویش نگاه دارید و دیگری
وصیت خواست گفت پاس در اوقات خویش دارید خواجه ابوبکر شبلی
رحمة الله علیه گفت عمر بیست تا میخواهم که بگویم حسبی الله چون میدانم که این
از من دروغ است نمیتوانم گفت و گفت چندین گاه پنداشتم که طرب محبت
در حق میکنم و انس با مشاهدهٔ وی میگیرم اکنون دانستم که انس نبود با جنس باشد
گفتند مرید کی تمام شود گفت آنگاه که حال او در سفر و حضر و شاهد و غائب
یکرنگ بود ابوالعباس دامغانی را وصیت کرد که لازم تنهائی باش و نام خویش
از دیوان این قوم بیرون کن و روی در دیوار کن تا بمیری گفتند از توحید بگو
گفت هر که از توحید جواب دهد بعبارت ملحد گردد و هر که اشارت کند ثنوی بود
و هر که بدو ایمان کند بت پرست بود و هر که در وی سخن کند غافل شود و هر که
از وی خاموش بود جاهل بود و هر که پندارد که بدو رسید هیچ حاصل نبود و هر که این
اشارت کند که او نزدیک است دور بود گفتند تصوف چیست گفت چنان باشی
که نبودی گفت تصوف شرک است از بهر آنکه تصوف صیانت دل است
از غیر و غیر نیست خبر تو گفت تصوف فنای ناسوتی است و ظهور لاهوتی و گفت
تصوف ضبط حواس است و مراعات انفاس و گفت تصوف صوفی نبود تا
جمله خلائق را عیال خود نه بیند یعنی بار همه کشد و گفت صوفی آنست که منقطع
بود دیده و سر با خدای بجز خدای نه بیند و گفت صوفی آنست که منقطع بود

از خلق و متصل بود با حق وگفت صوفیان اطفال اند در کنار حق وگفت
تصوف عصمت است از دیدن کون وگفت تصوف برقی سوزنده است و
گفت تصوف نشستن است در حضرت الله بی غم وگفت حب دهشتی است در لذتی
وحیرتی در نعمت وگفت محبت رشک بردن است بر محبوب که مانند تو او را دوست
داری وگفت محبت ایثار کردن چیزی است که آنرا دوست داری برای آنکه
او را دوست تر داری وگفت هر که دعوی محبت کند و بغیر محبوب بچیزی مشغول
شود و بچیز حبیب چیزی طلبد او استهزا میکند بخدا گفت هیبت گدازنده دلهاست
و محبت گدازنده جانها و شوق گدازنده نفسها وگفت هر که توحید نزدیک وی
صورت بندد هرگز بوی توحید نشنیده است وگفت توحید حجاب موحد است
از جمال احدیت وگفت چون حق تعالی خواهد که بلا را عذاب کند در دل
عارفی در آرد پرسیدند که عارف کیست گفت آنکه تاب پشه نیارد و باز پرسیدند
گفت عارف آن است که هفت آسمان و هفت زمین بیک موی مژه بر دارد
گفتند یا شیخ سابق چنان گفتی و حالا چنین گوئی گفت سابق ما بودیم اکنون
با اویم وگفت عارف را نشان نبود و محب را گله نبود و بنده را دعوی نبود
و ترسنده را قرار نبود و کس از خدا نتواند گریخت پرسیدند از معرفت گفت اولش
خدای و آخرش را نهایت نبود وگفت هیچکس خدا را نشناخته است گفتند
چگونه گفت اگر شناختندی بغیر او هرگز مشغول نشدندی گفت عارف آنست
که دنیا را ازار سازد و آخرت را ردای پس از هر دو مجرد گردد و بحق منفرد
شود وگفت عارف بدون خدا بینا نبود و نفس خود را بدون خدا حافظی نه بیند

و سخن را از غیر او نشنود و گفت وقت عارف چون ایام بهار است که رعد می غرد
و ابر می بارد و برق میسوزد و شگوفه می شگوفد و مرغان بانگ میکنند همچنین
حال عارف است که بچشم میگرید و به لب میخندد و بدل میسوزد و بسر میبارد و بزبان نام دوست
میگوید و بر در او می پوید و گفت عبارت زبان علم و اشارت زبان معرفت است
و گفت علم الیقین آنست که بما رسیده بر زبان انبیا و عین الیقین آنست که
خدا تعالی بما رسانید از نور هدایت باسرار قلوب بیواسطه و حق الیقین آنست
که بدان راه نیست و گفت همتها خدا را است و آنچه دون آنست همتها نیست
و گفت صاحب همت بهیچ مشغول نشود و صاحب ارادت نشود و گفت فقیر آنست که بهیچ مستغنی
نشود بجز خدای پرسیدند از صفت فقیر گفت درویشان را چهار صد درجه است کمترین آنست
که اگر همه دنیا او را باشد و آن همه نفقه کند و اگر در دلش آید که کاشکی قوت یک روزه باز داشتمی
آنکس بحقیقت فقیر نبود و گفت شریعت آنست که او را پرستی و طریقت آنست که او را
طلب کنی و حقیقت آنست که او را بینی و گفت فاضلترین ذکر نسیان ذکر است
در مشاهده مذکور و گفت نشستن با خدا تعالی بیواسطه سخت است و گفت صابر
از اهل درگاه است و راضی از اهل پیشگاه و مفوض از اهل البیت است و گفت
زهد غفلت است زیرا که دنیا ناچیز است و زهد در ناچیز غفلت بود و باز سوال
کردند از زهد گفت زهد آنست که دنیا فراموش کنی و آخرت را یاد نیاوری
دیگری از زهد پرسید گفت آنچه ترا خواهد بود ناچار بتو خواهد رسید اگر چه از آن
میگریزی و هر چه ترا نخواهد بود بتو نخواهد رسید اگر چه طلب آن میکنی پس
زهد تو در چه خواهد بود دیگری از آن سوال کرد گفت دل بگردانیدن بخالق اشیا

از اشیا گفتند استقامت چیست گفت در دنیا قیامت دیدن و گفت استقامت
آن بود که هر چه وقت فرماید بدان قیام کنی گفتند علامت صادق چیست
گفت بیرون افگندن از گوشهٔ ذهن جمله امر را گفتند انس چیست گفت
آنکه ترا از خویشتن وحشت بود و گفتند انس بذکر کی بود گفت چون انس بذکر بود
گفت هر اشارت که خلق میکنند بحق همه برایشان رد کرده است تا آنگاه که اشارت
کنند بحق از حق و ایشان را بدین اشارت راه نیست گفت عبودیت برخاستن
ارادت تست در ارادت او و رفع اختیار تست در اختیار وی و ترک آرزو
بهانه تست در قضای او و گفت انبساط بقول با خدای تعالی ترک ادب است
و گفت انس گرفتن بمردم از افلاس است و حرکت زبان بنده بی ذکر خدا وسوسه است
و گفت علامت قرب حق انقطاع است از همه چیز جز حق گفت جوانمردی آنست
که خلق خدا را از خود بهتر خواهی گفت حریت حریت دل است و بس گفت بلندترین
منازل رجا حیاست گفت غیرت بشریت اشخاص راست و غیرت الهیت
بر وقت است که ضایع گرداند در ماسوی الله گفت خوف از وصال سخت تر
از خوف مکر گفت شکر آن بود که نعمت را نه بینی و منعم را بینی و گفت نفسی که بسوی او
برآوری بهتر از عبادت جملهٔ روزگار آدم تا قیامت و گفت هر یک ساعت
که بخسپد در شب غفلت هزار ساله راه از آخرت باز پس افتد و گفت یک
سهو از خدای اهل معرفت را شرک بود و گفت آنکه محجوب شود بخلق از حق نبود
چنانکه محجوب شود بحق از خلق و گفت هر که بحق تلف بود حق او را خلف بود
و گفت هر که فانی شود از حق بحق بسبب قیام حق بحق فانی شود از ربوبیت

تا بعبودیت چه رسد از حسن و اصفهانی گفت ای پسر تو باد با الله و دائم با الله
بیاسی و دوست بدار از ما سوی الله گفتند آسوده تر کی باشی گفت آنگاه که او را
یار جز ذاکر نبینم و گفت اگر بدانستی قدر خدا ایچ نشنیدی از غیر خدا و گفت
عمر بیست تا انتظار میکنم که نفسی بر آورم که پنهان بود از دلم و دلم نداند نمیتوانم و گفت
اگر همه دنیا لقمه گردد و در دهان شیرخواره نهند مرا بروی رحم آید که هنوز گرسنه
مانده است و اگر همه دنیا مرا باشد بجهودی دهم دهشتی بزرگ دانم او را بر خویشتن
که از من بپذیرد و گفت کون آن قدر نیست که بر دل من تواند گذشت و چگونه
کون بر دل او بگذرد که او مکون را داند گفتند وقت مرگ او که بگو لا اله الا الله
گفت چون غیر نیست نفی چه کنم گفتند چاره نیست بگو کلمه گفت سلطان محبت
میگوید رشوت نپذیریم خواجه ابو علی سقفی رحمة الله علیه گفت اگر کسی جمله
علوم جمع کند و با جمله طائفه صحبت دارد هیچگاه به مردان نرسد تا ریاضت یافته
نباشد بفرمان شیخی یا امامی یا موذنی ناصح گفت طمع مدار راستی از کسی که
را نفس نگردانیده اند و امید مدار ادب از کسیکه او بستن نداده باشند و هر که
ادب از آدمی با ناهی زمانی فرا نگرفته باشد و عیوب اعمال و رعونت نفس
در چشم او نه گشوده باشند در هیچ معامله اقتدا به وی نشاید گفت هر که با بزرگان
صحبت دارد و طریق حرمت نگاه ندارد محروم ماند از فوائد ایشان و برکات
نظر ایشان و گفت فروع نخیزد صحیح مگر از اصل صحیح پس هر که خواهد که افعال او
صحیح بود در جاده سنت بود و گفت نخست اخلاص در دل درست کن که درستی
اعمال ظاهر از درستی اعمال باطن خیزد و گفت هیچ کار مکنید برای خدا مگر آنکه

صواب بود و نه هیچ صواب را اینجا بیارید مگر آنکه خالص بود و نه هیچ خالص قیام
شاید مگر آنکه موافق سنت بود و گفت مرد چنان باید که ازین چهار خصلت
غافل نماند یکی صدق قول دوم صدق عمل سوم صدق مودت چهارم صدق
امانت و گفت علم حیات دل هست از جهل و نور چشم هست از ظلمت گفت آفت
از شغال دنیا چون روی بسوی کسی کند و آفت از حسرتهای دنیا چون روی از
کسی بگرداند و عاقل آنست که هرگز فرو نیاید بر چیزی که چون روی بدو نهند همه
مشغول بود و چون روی بگرداند همه حسرت بود و گفت آن کسی که بفروخته باشد همه
چیزها به هیچ چیز خریده باشد همه چیزها را به هیچ چیز و گفت روزگاری در آید که زندگانی
خوش نباشد در وی هیچ مومن را مگر آنکه خویشتن را فتراک منافقی بندد یا
مرائی. خواجه ابوجعفر خالدی رحمة الله علیه گفت تصوف طرح نفس است
در عبودیت و بیرون آمدن از بشریت و نظر کردن بخدای بکلیت پرسیدند
از توکل گفت توکل آنست که اگر چیزی بود یا نه بود دل در هر دو حالت یکسان بود
بلکه اگر نبود طرب بیشتر در آن بود و اگر بود طرب نبود و توکل استقامت هست بخدا
در هر دو حالت و گفت خیر دنیا و آخرت در صبر یکسان هست و گفت فتوت حقیر داشتن
نفس هست و بزرگ داشتن حرمت مسلمانان و گفت عقل آنست که ترا دور دارد
از موضع هلاک و گفت بنده خالص باش خدای را تا از اغیار نباشی و گفت سعی
احرار برای برادران بود و نه برای نفس خویش و گفت شریف همت باش که بهمت
شریف بمقام مردان رسی نه بمجاهدات و گفت بنده لذت معاملت نیابد تا لذت
نفس بیابد از آنکه اهل حقائق قطع کرده اند از علائق که ایشان را قاطع است

از حق بیش از آنکه علائق راه برایشان بریده گردانند و گفت هر که جهاد نکند
در معرفت قبول نکند خدمت او و گفت روح صلاح هر که رسد لازم گیرد
او مطالبت نفس بصدق در جمله کار و هر که روح معرفت بدو رسد بشناسد
موارد و مصالح کارها و هر که روح مشاهده بدو رسد مکرم گردد بعلم لدنی خواجه
ابو علی رودباری رحمة الله علیه گفت صوفی آنست که صاف باشد به صفا
و بچشاند نفس را طعم جفا و ببیند از دنیا را پس قفا و سلوک کند بر طریق مصطفی
صلی الله علیه وسلم و گفت صوفی آنست که پس از پنج روز گرسنگی بنالد و اگر بنالد
او را ببازار فرستند و کسب فرمایند و گفت تصوف صفوت قربست بعد از کدورت
بعد و گفت تصوف معتکف بودن است بر در دوست و آستانه بالین کردن
اگرچه می راندت و گفت تصوف عصای احرار است و گفت خوف و رجا دو بال
مرغ اند چون هر دو بایستند مرغ بایستد و چون یکی نقصان آید دیگری ناقص
شود و چون هر دو بماند مرغ در حد مرگ باشد و گفت حقیقت خوف آنست
که با خدا باشی و از غیر او نترسی و گفت محبت آن بود که جمله خود را بمحبوب بخشی و
ترا هیچ باز نماند و گفت نافع ترین یقین آنست که حق را در چشم تو عظیم گرداند و
ما دون او را خورد و خوف و رجا در دل تو ثابت کند پرسیدند از توحید
گفت استقامت دل است باثبات مفارقت تعطیل و انکار و گفت جمع سر
توحید است و تفرقه زبان توحید و گفت چگونه اشیا بدو حاضر آیند که جمله
بذوات خویش ازو فانی میشوند و یا چگونه اشیا ازو غائب شوند که جمله
ازو و صفات او ظهور میگیرند سبحان آنکه نه او را چیزی حاضر تواند آمد و نه ازو

غائب تواند شد و گفت حق تعالی دوست دارد اهل همت را از برای آنکه اهل همت
دوست میدارد و را و گفت اگر دیدار او از ما زائل شود نام عبودیت از ما ساقط
شود یعنی زنده نمانیم و گفت چنانکه خدا تعالی فریضه کرد بر انبیا اظهار معجزات
و براهین همچنین فریضه کرد بر اولیا اخفای احوال و معاملات تا چشم اغیار بر آن
نیفتد و کسی آنرا نه بیند و نداند و گفت هر کرا در راه توحید نظر افتد با نهاد خودان
توحید او را از آتش برهاند و گفت چون دل خالی گردد از حب ریاست و
نفس از حب راحت از دل حکمت پدید آید و از نفس خدمت و از روح مکاشفت
و بعد ازین چیز دیگر بود و دیدن صنایع او و مطالعهٔ اسرار و معامله حقائق او
گفتند علامت آن چه بود گفت آنکه باز ننگری از چپ و راست پرسیدند
از حسد گفت درین مقام نبوده ام جواب نتوانم داد لکن انما یسة جاحد لانه لا
یرتضی القضاء الواحد و گفت آفت از سه بیماری در آید از بیماری طبیعت و
بیماری ملازمت عادت و بیماری فساد صحبت گفتند یا شیخ بیماری طبیعت
چیست گفت حرام خوردن گفتند بیماری عادت چیست گفت بحرام نگریستن
و غیبت شنیدن گفتند فساد صحبت چیست گفت هر چه در نفس خیزد و پدید آید
متابعت وی کردن و گفت بنده خالی نبود از چهار نفس یا نعمتی که موجب شکر
بود یا منتی که موجب فکر بود یا محنتی که موجب صبر بود یا زلتی که موجب استغفار بود
و گفت هر چیزی را وعظی هست که وعظ دل حیا هست فاضلترین گنج مومن
حیاست از حق پرسیدند از وجد در سماع گفت مکاشفهٔ اسرار است بمشاهدهٔ
محبوب و گفت طریقت میان صفت و موصوف هست هر که نظر کند بموصوف

نظر باید گفت قبض اول اسباب ست فنا را و بسط اول اسباب ست بقا را و گفت
مرید آنست که هیچ نخواهد حق را جز آنکه حق تعالی او را خواسته است و مرد آنست
که هیچ نخواهد از کونین بجز حق تعالی و گفت نیکترین زندها نشینی با اهالیست
خواجه ابوالحسن حصیمی رحمة الله علیه یکی پرسید از وی که چه مذهب داری گفت
مذهب ابوحنیفه داشتم انگاه بمذهب شافعی شدم اکنون خود بچیزی مشغولم که از هیچ
مذهبم یاد نمی آید گفتند آن چیست گفت تصوف گفتند تصوف چه باشد گفت
آنکه در هر دو جهان بدون او هیچ آرام نگیرد و نیاساید و گفت سحرگاهی بعد از
نماز مناجات کردم و گفتم الهی راضی هستی از من که من راضیم از تو ندا آمد ای کذاب
اگر تو از ما راضی بودی رضای ما طلب نکردی و گفت نظر کردم در ذل هر صاحب
ذلتی ذل من بر ذل او زیادت آمد و نگاه کردم در عز هر صاحب عزی عز من
بر عز همه زیادت آمد و این آیه خواندم من کان یرید العزة الخ و گفت اصول
ما در توحید پنج چیز است رفع حدث و اثبات قدم و هجر وطن و مفارقت اخوان
و نسیان هر چه آموختی و آنچه ندانی و گفت تا به تیغ انکار هر چه اسم و رسم بدان
رسد سر بر نداری و ساحت دل را از هر چه معلول و معلوم است خالی نگردانی ینابیع
حکمت از قعر دل در ظهور نیاید و گفت هر که دعوی کند اندر چیزی از حقیقت
نتواند کشف و براهین او را کند و گفت نشستن با اندیشه و تفکر در حال مشاهده
یکساعت بهتر ست از هزار حج مقبول و گفت نشستن بهتر ست از هزار سفر
و گفت سماع را تشنگی دایم باید و سوزی و شوقی دایم باید که هر چند بیش خورد
تشنگی بیشتر بود و گفت چه کنم حکم سماعی را که چون قاری خاموش شود آن منقطع گردد

وسماع باید که بسماع متصل باشد که هرگز بریده نگردد و گفت صوفی آنست که
که او را موجود نیابند بعد از عدم خویش و معدوم نه بینند بعد از وجود خویش و گفت
صوفی آنست که وجد او وجود اوست و صفات او حجاب اوست یعنی مَن عَرَفَ
نَفْسَه فَقَد عَرَفَ رَبَّه و گفت تصوف صفای دل است از کدورات مخالفات و
گفت مادام که کون موجود بود تفرقه موجود بود و چون کون غائب شد حق ظاهر شد
و این حقیقت جمع بود که جز حق نه بینند اینجا در جز او سخن نگویند خواجه ابو اسحاق
گازرونی رحمة الله علیه گفت آنچه من پوشم خدا را می پوشم و گفت کسی هست
که پنجاه سال مسواک میکند و او را آوران ثوابی نیست که نیت او پاکی دندان است
نه استعمال سنت اند و گفت سه گروه فلاح نیابند بخیلان و ملولان و کاهلان و گفت
برادر را فرا پیش گیر تا خدا ترا فرا پیش دارد و گفت پنج گناه عظیم تر از زنان نیست
که کسی برادر مسلمان را حقیر دارد و گفت تصوف کاری سخت است گدائی باید کرد
و گرسنگی باید کشید و جفای برهنگی و خواری باید کشید اگر همه اینها داری بطریقت
در آی و اگر نه بکار خود مشغول باش و گفت ای ضعیف بترس از قوی و گفت
بپرهیزید از آنکه فریفته شوید بدان که مردمان بشما تقرب کنند و دست شما را بوسه
دهند که شما ندانید که در آن چه آفت است خواجه ابو عثمان پیساری رحمة الله
علیه گفت چگونه راه توانند بود بترک گناه که آن در لوح محفوظ بر تو نوشته است
و چگونه خلاص توان یافت از آنکه بر تو نوشته بود و گفت تاریکی طمع مانع نور مشاهده
است و گفت هرگز ایمان بنده راست نایستد تا صبر نکند در ذل و تا شکر نکند عسر
و گفت هر که نگاه دارد دل خویش را با خدا بصدق خدا حکمت بر زبان او روان کند

وگفت خطره انبیا راست و وسوسه اولیا را و فکر عوام را و عزم فساق را و گفت
چون حق تعالی نظر نکوئی به بنده کند در حال او از مکر و حیله ها همت غائب کند
و چون نظر بخشم کند بر وی حالتی پدید آید از وحشت که هر که بود از وی بگریزد و گفت سخنی
نگفت از حق مگر کسی که از وی محجوب گردید و کسی پرسید از معرفت گفت بیرون
آمدن بود از معارف خود و گفت توحید آنست که بر دل تو دوئی حق نگذرد یعنی
توحید را چندان غلبه بود که هر چه بخاطر در می آید در توحید فرو میشود و برنگ
توحید بر می آید چنانکه در ابتدای همه از توحید برخاست و برنگ عدد شد همچنین
اینجا هم بتوحید باز فروشد و برنگ احد میگردد و گفت کنت له بصرا و سمعا و گفت
هیچ غافل را در مشاهده لذت نباشد زیرا که در مشاهده حق فناست که اندروی
لذت نیست پرسیدند مرید چه ریاضت کند گفت بصبر کردن بر امرهای شرع و
از مناهی باز استادن و صحبت با صالحان کردن و گفت عطا دو گونه باشد کرامت
و استدراج هر چه بر تو وارد شود کرامت بود و هر چه از تو زائل شود استدراج بود
ابو عثمان مغربی رحمة الله علیه گفت هر که دعوی سماع کند و آواز مرغان
و خریدن درها و آواز باد او را اسماع در نیارد در دعوی سماع دروغ زن است
و گفت هر که خلوت بر صحبت اختیار کند باید که از یاد کردن همه چیزها خالی بود مگر
یاد کردن حق تعالی و از همه ارادتها خالی بود مگر رضای حق تعالی و از مطالبت
نفس خالی بود بجمله اسباب و اگر بدین صفت نباشد ویرا هلاک و بلا باشد و گفت
عاصی به از مدعی از بهر آنکه عاصی همیشه راه توبه طلب کند و مدعی بخیال دعوی خویش
گرفتار آمده بود و گفت هر که از صحبت درویشان دست بدارد و صحبت توانگران

اختیار کند خدا تعالی دل او را بمرگ کوری مبتلا کند و گفت هر که دست بطعام
توانگران دراز کند بشره و شهوت هرگز فلاح نیابد و درین عذر نیست کسی را مگر آنکه
مضطر باشد و گفت هر که با حوال خلق مشغول شد حال خویش ضایع کرد و پرسیدند
منقطعان را چه منقطع شدند گفت از آنکه در نوافل و فرائض خلل آوردند پرسیدند
از صفت صحبت گفت صحبت نیکو آن بود که فراخ داری بر برادر مسلمان آنچه
بر خود سپاری و در آنچه او را بود طمع نکنی و جفای او بر داری و انصاف او دهی
و از و انصاف طلب نکنی و تبع او باشی و او را تبع خویش نداری و هر چه از و
بتو رسد بزرگ و بسیار شمری و از هر چه از تو باو رسد حقیر و اندک دانی و گفت
فاضلترین چیزها که مردمان درین راه ملازمت کنند محاسبت خویش است و فراست
و نگاهداشت کارها بعلم و گفت اعتکاف حفظ جوارح است در تحت اوامر و گفت
عبودیت اتباع امر است بر مشاهده آمر و گفت شکر شناختن عجز خود است
از کمال شکر نعمت و گفت تصوف قطع علائق است و رفض خلائق و اتصال
بحقائق و گفت علامت شوق دوست داشتن مرگ است در حالت راحت و
گفت غیرت صفات مریدان است و اهل حقائق را نبود و گفت عارف از انوار
علم دل روشن کند تا بدان عجائب غیب بیند و گفت مرد ربانی طعام بچهل روز
خورد و مرد صمدانی بهشتاد روز و گفت هر کرا ایمان بود با اولیا او از اولیاست
و گفت مشهور و مفتون سیاست

خواجه ابو القاسم نصیرآبادی رحمة الله علیه

گفت بارهای گران حق را نتوانند برداشت الا بارگیران حق و گفت
هر که نسبت خویش با حق درست گرداند هرگز اثر نکند در و منازعت طبعی و

وسوسهٔ شیطانی گفت کسی گمراه نشد درین راه مگر بفساد ابتدا که فساد ابتدا باشد
که بانتها سرایت کند و گفت هر که در عطا راغب بود و در اقتدار نبود و آنکه در
در عطی راغب بود عزیزتر است و گفت موافقت امر نیکوست و موافقت نیکوتر
ست و هر کرا موافقت حق یک لحظه یا یک خطره دوست دهد هیچ حال بعد ازان
مخالفت برنزود و گفت حق غیور است و از غیرت اوست که بدو راه نیست
مگر بدو و گفت آنها که دلالت میکنند از و میکنند که بر و دلیل نیست جز او و گفت
بمتابعت سنت معرفت توان یافت و باداء فرائض قرب توان یافت و
بمواظبت بر نوافل محبت توان یافت و گفت هر کرا ادب نفس نبود بادب دل
نتواند رسید و هر کرا ادب روح نبود چگونه بمحل قرب تواند رسید و هر کرا ادب دل
نبود چگونه بادب سر تواند رسید پس ببساط حق نخواهد رسید و گفت کار ایستادن است
بر کتاب و سنت و دست داشتن از هوا و بدعت و حرمت پیران نگاه داشتن و
خلق را معذور داشتن و بر اوراد مداومت کردن و رخصت ناجستن و تاویل
نکردن گفتند کرامات تو چیست گفت آنکه مرا از نصیرآباد و نیشاپور شوریده آوردند
و بر شبلی انداختند تا هر سالی دو سه هزار آدمی بسبب من و سخن من در میان نه بجدا
میرسند گفتند حرمت چیست گفت آنکه من ازین منبر فرود آیم و این سخن گویم که
خود را منزلی آن نمی یابم گفتند تقوی چیست گفت پرهیزیدن از ما سوی الله
گفت اهل محبت قائم اند با حق بر قدمیکه اگر گامی پیش نهند جمله غرق شوند و اگر
قدمی پس نهند جمله محجوب گردند و گفت هر که شکر نعمت کند نعمتش زیادت کند
و هر که شکر منعم کند معرفت و محبتش افزون گرداند و گفت راحت ظرفی هست

پر از عقاب وگفت هر چیز را قوتی است قوت روح سماع است وگفت هر چه
دل یابد برکات آن ظاهر شود بر ابدان و هر چه روح یابد برکات آن پدید
شود بر دل وگفت دنیا زندان است چون بیرون آمدی در راحت افتادی
هر کجا خواهی برو وگفت اول بالتمییز بود و آخر باسقوط تمییز گفت هر که خواهد بمحل رضا
رسد بگو تا آنچه خدای عزّ و جل در آنست بر دست گیرد و آنرا ملازمت کند گفت
مروّت شاخی از فتوت است و آن گشتن از هر دو عالم است و هر چه در آنست
وگفت تصوف نوریست از حق که دلالت کند بر حق خاطریست از وی که اشارت
کند بدو وگفت رجا بطاعت کشد و خوف دور کند از معصیت و مراقبت بطریق
حق راه نماید خواجه ابوالعباس نهاوندی رحمة الله علیه گفت در ابتدا مرا درد
این حدیث درگرفت و از ده سال حلی الله دوام سر بگریبان فرو برده بودم
بمن نمودند تا وقتی که بر زبان او میرفت که همه عالم در آرزوی آنند که یکساعت
حق ایشان را بود و من در آرزوی آنم که یکساعت مرا با من دهند و مرا بمن گذارند
تا من خود چه چیزم و کجا ام این آرزوی بمن بر نمی آید وگفت با خدا بسیار نشینید
و با خلق اندک وگفت آخر درویشی اول صوفی است وگفت تصوف پنهان داشتن
احوال است و جان بذل کردن برادران خواجه ابو نصر سراج
قدس سره گفت عشق آتشی است در سینه و از دل عاشقان چون
مشتعل گردد هر چه ما دون الله بود بسوزد و خاکستر کند وگفت مردمان
در ادب بر سه قسم اند یکی اهل دنیا که ادب نزدیک ایشان فصاحت و بلاغت
و حفظ نثرهای ملوک و اشعار عرب است و دیگر اهل دین که ادب نزدیک ایشان

طهارت دل و مراعات سر و وفای عهد و نگاهداشتن و کمتر نگریستن بخاطر کننده
و نیکوکرداری و در محل طلب و وقت حضور رونده یک اهل فقر ادب در مقام قرب است
خواجه ابوالقاسم قصار رحمة الله علیه گفت اشارت و عبارت از توبه
نصیب است و از یکی گفت که اگر کسی ترا بپرسد که خدای را بشناسی نگوئی که شناختم
که آن شرک است و نگوئی که نشناسم آن کفر است ولیکن بگوئی که خدا بفضل خود
شناسای خود کناد مرا و گفت خواهی نخواهی با خداوند خود خوی باید کرد و اگر
در رنج باشید و اگر با تو خوی خواهند کرد و علم را در جوارح تو نگاه خواهند داشت
و اندامهای تو یک یک از تو بستانند و با غیبت کردن نیستی تو بتو نمایند تا هستی او
و نیستی تو آشکارا گردد و گفت چون بصفات خویش در خلق نگری خلق را
چون گوی بینی در میدان قدرت پس گردانیدن گوی خداوند گوی را بود
و گفت هر کسی آزادی طلبید و من از وی بندگی خواهم که بنده او در بند او بسلامت
ماند و آزاد در معرض هلاک و گفت فرق در میان ما و شما آنست که شما مرا
ما می گوئید و ما مرا او میگوئیم شما از ما شنوید و ما از و شنویم و شما ما را بچشم بینید و ما
او را بچشم و از ما بینیم چون شما در سیم و گفت پیران آینه اند چنانکه تو در ایشان
می بینی و آنچه در آینه خاطر نشان بود که همان کسی است که حقیقت احوال است
و گفت هر مریدی که در خدمت درویشی قیام کند از صد رکعت نماز نوافل
که در آن قیام کند در حق وی بهتر و اگر یک لقمه طعام کمتر خورد از آن بهتر که همه شب
نماز کند و گفت هر کسی را چیزی بایستی است مرا آن بایستی است که من نباشم
و گفت طاعت و معاصی دو چیز است که چون خود باشم با همه معاصی بیخودم

چون از خود دست بر دارم اهل همه طاعات از خود یابم و گفت پادشاهان عالم را
بندگانند که دنیا و زینت دنیا بخلق رها کرده اند و برای آخرت بهشت بایشان
تسلیم نموده اند و خود با خداوند خویش قرار گرفته اند و میگویند که ما را خود همین قدر
بس است که رقم عبودیت از درگاه الوهیت بر جان ما کشیده اند دیگر چه خواهیم ما
و گفت خنک آن بنده که او را باو نبوده اند و گفت جوانمردان رحمت خلق اند
نه وحشت خلق که ایشان را از خلق با خدا صحبت بود و از خدا بخلق نگرند و
گفت صحبت نیکان و بقعه هاے گرامی خلق را بخدا نزدیک نکند و آنکه بنده را
بخدا نزدیک کند صحبت با آن دارید که ظاهر و باطن تو بصحبت او روشن شود و
و گفت از صد هزار فرزند آدم یکی را بر دارد و برای خویش و گفت دنیا مردار
و گنده است و گنده تر از وی آنست که بدان مبتلا باشد و گفت طمع کردن ناجوانمردی
و منع کردن ناجوانمردی بهست و گفت هر چند خلق بخالق نزدیک تراست
عاجز تراست و گفت دعوة صد و بست هزار پیغامبران علیهم السلام همه حق است
و لیکن صفت خلق است چون بحقیقت نشان یابی نه حق ماند نه باطل و گفت
چون من و تو باشد اشارت و عبارت باشد و چون من و تو برخاست اشارت
ماند نه عبارت و گفت اگر کسی بودی که خدای را طلب کردی جز خدا و خدا بودی
و گفت خدای را خدای جوید و خدا را خدا یابد و خدا را خدا داند و اگر خدای یک ذره
بغیر نزدیک بودی که بشری خدای را نشناسستی گفت من با اهل سعادت
رسول صلی الله علیه و سلم صحبت داشتم و با اهل شقاوت بخدای و گفت ابلیس
گفته خداوند من است جوانمردی نبود گفته خداوند خویش را بسنگ انداختن

وگفت اگر فردای قیامت حساب در دست من کنند به بینند که چه کنم همه را در پیش کنم
و ابلیس را انقدام سازم لیکن نکنند وگفت هر که مرا ندیده است ندیده است و هر که
مرا بیند از من بصفت خویش بیند وگفت یک سجده که برآرد از من باهستی خویش
و نیستی من گرامی تر است بمن از هرچه آفریده آفریند وگفت من
من فخر آدمم و قرة العین مصطفی پیغمبر اصلی الله علیه وسلم چشم روشن بود که
این از امت من است و آدم علیه السلام فخر کند وگوید که این از ذریت من است
وگفت آنجا که خدای بود روح بود و بس وگفت اهل بهشت با بهشت فرود آیند
و اهل دوزخ بدوزخ گفتند جوانمردان کجا باشند گفت جوانمرد آن باشد که
او را جای نبود نه در دنیا نه در آخرت خواجه ابوالفضل حسن رحمة الله علیه
گفت از ماضی یاد نکنید و مستقبل را انتظار مکنید و نقد وقت را باشید وگفت
حقیقت عبودیت دو چیز است حسن افتقار بخدای و این از اصول عبودیت است
و حسن اقتدا کردن برسول علیه السلام و این آنست که نفس را در وی هیچ نصیب
نیست خواجه ابوعلی دقاق قدس سره گفت چنان باش که مرده شده در زره
گفت هر که جان خود را جاروب در خانه معشوق نتواند کرد او عاشق نیست وگفت
هر که انس با دون حق باشد او در اصل خود ضعیف باشد وگفت هر که خبر
از وی گوید در مقال خود کاذب باشد وگفت مرید در بار بود و مراد آنکه بار او
کشیده باشد وگفت هر که صحبت به پیری بکند و آنگاه بدل اعتراض کند عهد صحبت
بشکست توبه بروی واجب شد تا آنکه گفته اند عقوق استادی را توبه نباشد وگفت
هر که صحبت کند با پادشاهان بی ادب خود را بکشتن سپارد وگفت صحبت من

امروز بیشتر از مصیبت اهل دوزخ خواهد بود فردا از بهر آنکه اهل دوزخ را فردا ثواب فوت
خواهد شد و ما را امروز نقد وقت مشاهده و خدمت حق فوت میشود و پس تو فرق کن
میان این دو مصیبت و گفت هر که ترک حرام کند از دوزخ نجات یابد و هر که
ترک شبهات کند به بهشت رسد و هر که ترک زیادتی کند بخدا رسد و گفت هر حاجتی
که از سر خویش اختیار کند بدان نفس مطالبه کند و اگر غایب است و اختیار کند
و گفت اگر عقوبت کند اظهار قدرت بود و اگر بیامرزد اظهار رحمت بود و نزدیک
کریمان اظهار رحمت بیش بود از اظهار قدرت با ضعیفان و گفت ارادت تا نهایت
حق است نزدیک خداوندان بدایت و همت امانت حق است نزدیک ارباب
نهایت و بارادت طاقت مجاهده توان داشت و بهمت گران بار مشاهده و مکاشفه
توان کشید همت بنده را چون کیمیاست طالب مال را همت بیقراری و بی آرامی
است که هرگز ساکن نشود نه در دنیا نه در آخرت و گفت ابتلا بر دو نوع است
یکی ابتلای ظواهر است و آن عابدان را است و ابتلای سرایر و آن عارفان را است
و گفت اگر بعد از مجاهده فتوری پدید آید از خلاف ابتدا بود و اگر بعد از مشاهده
حجابی ظاهر شود از بی ادبی است که بر بساط قرب کرده باشد و آن بی ادبی
یا از مشارکت بوده باشد یا از ملاحظه و گفت هر کسی نیلوفری کند مرد آنست که وا
خورد و گفت نفس مفلسی است اگر بیک خدمت قیام نماید از و بسیار شمرد که از مفلس
اندک بسیار بود و هر چه از و بتوان ستد غنیمت بود و گفت زلت تو خطا است
و تاخیر تو از توبه جفاست پس جمع مکن میان خطا و جفا و گفت اگر خواهی باشی
از جمله ابدال پس تو باید به تبدیل احوال و گفت هر که بر جان خویش مطیر زد طریق خدا

بردی بسته است گفت جهد تو بال ست و جهد درویشان سجان گفت صحبت
کردن با اژدها آسان تر از صحبت کردن با درویش و گفت بزرگترین چیزها نشستن
بر بساط فقر و ترک علاقات بکلی چنانکه او را نه معلومی باشد نه جاهی و نه مالی و نه چیزی
یکی پرسید که هر که باین صفت بود او را ثوابی بود گفت ثواب توانگران بهشت
بود و صاحب این صفت را ثواب بهشت عذاب بود و گفت از کون در پیوند
بودن بی پیوند کسی را طاقت نباشد جز نبی و ولی را و گفت علامات خرابی
تن ترک گرفتن خدمت ست و علامات خرابی دل ترک گرفتن فکرت ست
مادام که در راه فکرت بود و چون یقین آن حدیث حاصل شد فکرت گم شد و گفت
بلای اکبر تفرقه دل ست و نعمت اکبر جمعیت ست و گفت عزیزترین چیزها
عجز است بعد از علم کما قال لا احصی ثناء علیک و گفت بیشتر خلق در بار بندگی
نفس اند و این دلیست که هرگز دو صفت نخواهد بود و شقاوتی ست که هرگز
در و سعادت نخواهد بود و گفت هر که از فوق معلوم بود هرگز فرق نکند میان
الهام و وسواس و گفت جماعتی را خیال بندد که ما کل شدیم یا کل شده ایم و این
غلطی عظیم ست از آنکه وقتیکه این حالت بر ایشان در آید که خود در ایشان دیده باشند
اگر خواهند که بر یک پشه در وجود آرند نتوانند که او در هر پشه هزار عرش و کرسی
پدید آرد و پس پیش از هیچ نبود که باقی نمایش کل بود و اگر از کسی چنین کاری
در وجود آید آنکس نه آنکس بود و گفت همه سخن با او بگوی و از و خواه و بر دیگو
که آنچه او خواهد او گوید کس نتواند کرد و گفت آنچه مردمان پوشند می پوش
آنچه ایشان خورند می خور لیکن از ایشان جدا می باش و گفت وقت آنست که

تو آنجا آری وقت شادی باشد یا اندوه گفت دنیا چهار قسم است شیاطین و نفس
و کفار و هوا پس هوا از همه صعب تر است و گفت سخت ترین عقوبت اهل دوزخ
از کفار آن است که نمی دانند عذاب کننده را اگر بدانستی آسان شدے و گفت
زنان مصر چنان بودند که اگر زنبور ایشان را بگزیدی فریاد ایشان به آسمان
رسیدی اما آنچه از یوسف بر ایشان ظاهر شد جمله دستها بریدند و از ان شعورے
نیافتند و گفت فتوت چیست گفت حرکت کردن برائے دیگرے چنانکه پیغمبر را
باشد که امتی امتی گوید و گفت شفیع اکبر نزدیک خدا اعتقاد خالص است و
گفت فقر عطای حق است هر که بحق وی قیام کند آن سبب قربت وی شود و
و هر که نکند سبب عقوبت وی شود و گفت خوب آن بود که بهانه نسازی خویش را
و گفت اندوهگینی بجائی راه خدا را چندان ببرد که بی اندوهی بسالی گفت
بدیدار نشنید و اشتیاق نشنید و گفت خدای میگوید که بنده من ترا دوست
میدارم پس بر تو حق است که تو مرا دوست داری گفت هر که سوال کند از
بهشت دور افتاده است و گفت توبه مکنی از بیم دوزخ یا امید بهشت باری
توبه برای آن کن تا خدایت دوست دارد که ان الله یحب التوابین گفت
لذتها یافتن بثواب عام است و بعذاب خاص عابدان فردا لذت یابند بثواب
و محبان امروز لذات یابند بعذاب و گفت توکل صفت مومنان باشد و تسلیم
صفت اولیا و تفویض صفت پیغمبران علیهم السلام و گفت توکل سه درجه است
توکل و تسلیم و تفویض متوکل بوعده او آرام گیرد و صاحب تسلیم بعلم وے
بسنده کند و صاحب تفویض بعلم وی رضا دهد و گفت توکل بدایت باشد و تسلیم

او سط و تفویض نهایت و گفت اخلاص خویش را نگاه داشتن است از دیدار
خلقان و صدق پرهیز کردن است از مطالبه نفس و مخلص را ریا نبود و صادق
را اعجاب نبود و متوکل آنست که کسب کند بظاهر و توکل کند بباطن و گفت
رضا آنست که بلا بداند و نه بیند و بر حکم قضا اعتراض نکند و گفت از امارت معرفت
هیبت داشتن است از خدا هر کرا معرفتش بود هیبت بیش بود و گفت هر که خدا را
بشناخت همیشه شب او بی روز بود و دریای او بی کنار و گفت صاحب معرفت
باش بخدای که همیشه شاد باشی و گفت عالم را روا نبود فتوی دادن بر چیزیکه
نداند و عارف را روا نبود خبر دادن بچیزی که خبر از آن ندارد و گفت بیتوفیقی
ابلیس آنست که اضافت کرد فعل را با نفس خویش که گفت جمله آدم را
اغوا کنم و اخلال دهم و سوگند خورد بدین اگر عارف بودی هیچ نفس خود را
بدین صفت نکردی و گفت هر که خدا را خواهد جمله کون خصم او گردد و گفت قرب
حق بعد است از غیر حق و انس بوی وحشت است از غیر او و گفت چنانکه ربوبیت
از حق زائل نشود باید که عبودیت که صفت بنده است از بنده زائل نشود و
گفت اول مقام بنده علم است بخدا و نهایتش معرفت است بخدا و فائده آن
مشاهده است و گفت بنده از معاصی باز نماند مگر بتهدید و تهدید و انواع عقاب
و آزار او آنست که او را از کریم چیزی کشف کنند تا بسنده شود او را از امر و نهی
و گفت بصفای عبادات نتوان رسید الا بصفای چهار چیز اول معرفت خدا دوم
معرفت نفس سوم معرفت مرگ چهارم معرفت ما بعد مرگ پس هر که خدا را شناخت
بحق او قیام کرد بصدق و اخلاص و صفای عبودیت و هر که نفس را بشناخت

اذلال

شریعت و حقیقت بشناخت و روی بمخالفت او نهاد و مخالفت او طاعت است
و دوام بودن بر آن و هر که موت را بشناخت بایستگی آنرا ساخته گرداند
و آمدن آنرا مستعد باشد و هر که ما بعد موت را بشناخت از وعده و وعید
در خوف و رجا بماند گفت عقل را دلالت است و حکمت را اشارت و معرفت
را شهادت است و گفت توحید نظر کردن است در اشیا بعین عدمیت
و گفت هر که طلب راحت کند نیابد و گفت وقت جد باد تا همه هزل را جد بینی
و وقت هزل مبادا که همه جد را هزل بینی و گفت محبت در مخلوق لذت است و در
خالق هلاکت است و گفت هر که توحید ندارد شفاعت او نکنند و صاحب توحید
روزی لامحاله آمرزیده شود و گفت میگوید اگر ترا گناه است بمقدار
مرا رحمت بیمقدار و گفت از آب و گل چه آید جز خطا و از خداوند عالم چه آید
جز عطا گفت مراد از امانتی که بر آسمان و زمین عرض کرده چه بود گفت الحزن
فی الله یعنی در راه حق اندوهگین بودن و غم نایافت حق خوردن و گفت
عارف باش تا متحمل بلا باشی و عارف مباش تا طالب بلا باشی و گفت
قبض اول اهل فنا است و بسط اول اهل بقا است و هر کرا در قبض انداخت
فانی گردانید و هر کرا در بسط انداخت باقی گردانید پس گفت ای فقیر قبض
[illegible] مکن با توانگران و ای غنی الله بسط منت منه بر درویشان و
گفت [illegible] سه قسم اند یکی [illegible] نه مکتسب و مکتسب نه متوکل و مکتسبی
در ظاهر و متوکل در باطن این تمام است و گفت رضا آن است که
بر بلا صبر کنی بلکه بر قضا اعتراض نکنی و گفت عارف آنچه مرد نیست که

سیر نشنید و همه کس اندو بشنیدند و او بیشتر شنید از همه کس بیشتر رسید
و گفت غریب نه آنست که کسی ندارد که برادران یوسف را پدر می بود بفروختند
غریب آن بود که مدبری دنیا بآخرت بفروشد و گفت سه مرتبه است سوال
و دعا و ثنا سوال آنرا که دنیا خواهد و دعا آنرا که عقبی خواهد ثنا آنرا که مولی خواهد
و گفت مراتب سخاوت بر سه قسم است سخا و جود و ایثار هر که بر نفس خویش
حق را برگزیند او صاحب سخاوت است و هر که حق را بر دل خویش برگزیند
او صاحب جود است و هر که حق را بر جان خود برگزیند او صاحب ایثار است
و گفت هر که از حق خاموش گردد دیو بود گنگ و گفت بر شما باد که حذر کنید
از صحبت سلاطین که ایشان را رای بود چون رای کودکان و صولت چون
صولت شیران گفت تواضع توانگران درویشان را دیانت است و تواضع
درویشان با توانگران خیانت است و گفت مرید آنست که در عمر خویش نخسپد شیخ
ابو عبدالله المقری رحمة الله علیه گفت فقیر صادق در فقر آنست که وی
مالک همه چیز بود و هیچ چیز مالک وی نبود یعنی وی متصرف غالب باشد بر همه چیز
و هیچ چیز وی را مغلوب و منقاد خود نسازد و گفت هر که از خدمت یاران
و برادران دریغ دارد او را ذلی دهند که هرگز از آن نرهد و گفت نه قبول
کرد کسی چیزی را از من مگر آنکه دیدم منت وی بر خود و حق عظیم که او بسی
شکر آن از من تا ابد نشود و گفت فتوت نیکو خوی است با کسی که وی را دشمن
داری و سخاوت بذل مال برای کسیکه دل تو از وی کراهت دارد و حسن صحبت
و معاشرت با کسی که تو از وی نفرت بود و گفت عبدالله خراز مرا سه چیز

نصیحت کرد یکی حرص بر ادای فرائض تمامتر به اندازهٔ طاقت و دوم حرمت
داشتن جماعت مسلمانان را سیوم نگهداشتن خاطر ها سے خود را مگر آنچه که موافق
حق باشد ابو محمد الراسی رحمة الله علیه گفت اعظم حجاب میان تو و حق
مشغولی است بتدبیر نفس خویش و اعتماد کردن تو بر بندهٔ دیگر مثل خود در اسباب
خویش گفت اندوه هائی که اسباب آن مجهول باشد عقوبت های گناهان است
گفت صوفی نبود تا بمرتبه نرسد که بر ندارد وی را زمین و سایه نه نهد وی را آسمان
یعنی از هیچ جای وی راحت نرسد و هیچ قبولیت نباشد وی را نزد خلق و بازهمه
باز گشت وی بحق باشد نه بغیر وی از اسباب و گفت چون محبت ظاهر گردد
محب رسوا شود و چون پوشیده گردد محب هلاک شود و از شیخ ابو القاسم مقری
رحمة الله علیه گفت عارف آنست که باز دارد معروف وی او را از دیدن خلق
بقبول یا رد آن و گفت اول برکت از در آمدن در تصوف آنست که راست گوید
صادقان را از اخبار خویش و پیران خویش ابو الحسین سروانی الفقیه
قدس سره پرسیدند از تصوف گفت افراد و انفراد یعنی ترک مخلوقات است
و کفایت ساختن همت برای حق و گفت خلق بلاست در دنیا بر کسی مگر آنکه
او را خراب کند گفت صوفیان با واردات میباشند نه با ورد و گفت صوفی
از مقامات و احوال در گذشته است آنهمه زیر قدم وی است و همه در حال وی
جمع و گفت آخر چیزی که از سر صدیقان بیرون رود حب ریاست است و گفت
هر که طلب عزت کند بوسیله باطل برساند خدای خواری را بوی بحق و [illegible] و
گفت هر که نگهداشت نفس خود را از زندگانی گیرد خوشحال و گفت آفت مردم

[illegible]

مگر دم یعنی خلطه گفت فقیر و ارباب فنا بادشاهان دنیا و آخرت اند که بالفعل
در راحت اند ابو عبدالله مختار هروی رحمة الله علیه گفت که طعام چنان
خور که تو آنرا خورده باشی نه که آن ترا اگر تو آنرا خوری همیشه نور شود و اگر آن ترا
خورد همیشه دود گردد و جامه چنان پوش که رعونت و فخر و خیلا را در نهاد
تو بسوزد نه آنکه آتشهاے آن علت ها را بر افروزد و گفت در هر کار باشی
چنان باش که اگر عزرائیل ترا دریابد از آنکار ترا بکار دیگر نباید شد و در آنکار
همه حالات تو با تو باشد اگرچه طعام خوردن بود یا عمل مباح باید که در باطن خالصا
بود و نیت تو در آن فعل رضای حق تعالی بود و نگاهداشت شرع گفت که اصل
عبودیت آنست که چنان باشی نظاهر که از تو همه شرع ظاهر بود و بباطن چنانکه
دریاد تو غیر حق را گنجائی نبود ابو بکر بن عبدالله الطوسی النساج رحمة الله
علیه از وی پرسیدند که دیدار مطلوب را چه توان دید گفت بدیدهٔ صدق
در آئینهٔ طلب و گفت تصور آب تشنگی را نه نشاند و فکر آتش گرمی نه بخشد
و دعوی طلب بمطلوب نرساند و گفت تا هستی موهوم سوخته نشود دیدهٔ دل
بسوزن عبرت از غیر او دوخته نشود و خلوتخانه جان بشمع تجلیات جانان افروخته
نگردد زیرا که تخم در زمین کاشته نگارند و نقش بر کاغذ نگاشته نگارند و گفت
توکل آنست که منع و عطا جز از خدا تعالی نه بینی حجة الاسلام محمد غزالی
قدس سره از کلام اوست در بعض مکتوب که بیاران خود نوشته روح هست
نیست نماست که کس را بدو راه نیست سلطان و قاهر و متصرف وی بود و قالب
اسیر و بیچارهٔ ویست هر چه بیند از قالب بیند و قالب از ان بیخبر با همچنین تمام عالم را

با قیوم عالم همین فعل هست که قیوم عالم هست نیست نماست که هیچ ذرّه را از
ذرّات عالم قوام و وجود نیست بخود بل بقیومی ویست و قیوم هر چیزی بضرورت
با وی هم باشد بحقیقت وجود وی را بود و وجود متقوم از وی بسبیل عاریت بود
و هیچ متکلم اینها گفتم این بود ولیکن کسی که معیت نداند جز معیت جسم با جسم یا عرض
با عرض یا جسم با عرض و آن هر سه در حق قیوم عالم محال باشد این معیت فهم
نتواند کرد معیت قیومیت قسم رابع است بلکه معیت بحقیقت اینست و این نیز
هست نیست نماست کسانیکه این معیت را بشناسند قیوم را می‌جویند و می‌یابند
گفت گردبادی در هوای صافی از زمین برخیزد و بر صورت مناره مستطیل
بر خویشتن می‌پیچد هر که درنگرد پندارد که خاک خود را می‌پیچاند و می‌جنباند
و نه چنانست که با هر ذرّه از آن هوایی هست که محرّک ویست لیکن هوا را نتوان دید
و خاک را بتوان دید پس خاک در محرّکی نیست هست نماست و هوا هست نیست نما
ست خاک را در حرکت جز متحرّکی و بیچارگی نیست در دست هوا و سلطنت همه
هوا راست و سلطنت همه ناپیدا شیخ احمد غزالی برادر حجة الاسلام قدس سرهما
از کلمات اوست در کتاب سوانح معشوق بهمه حال معشوق ست پس استغنا
صفت اوست عاشق بهمه حال عاشق ست پس افتقار صفت اوست
عاشق را همیشه معشوق باید پس افتقار همیشه صفت اوست و معشوق را هیچ چیز
نباید که خود دارد لاجرم استغنا صفت اوست خواجه عبد الخالق غجدوانی
رحمة الله علیه درویشی پیش او گفت که اگر خدا مرا مخیّر گرداند میان بهشت
و دوزخ من دوزخ را اختیار کنم در حالتیکه بهشت مراد نفس من است و دوزخ

مرا و حق که همه عمر به مراد نفس بوده‌ام خواجه فرمود که این سخن بیجاست
بنده را با اختیار چه کار هر کجا گوید برو برویم و هر کجا گوید باش باشیم بندگی اینست
نه آنکه تو میگوئی باز آن درویش گفت شیطان را بر بندگان هیچ دست باشد
خواجه فرمود هر بنده که بسر حد فنای نفس نرسیده باشد چون در خشم شود شیطان
بر وی دست یابد اما آن بنده که بفنای نفس رسیده باشد و به خشم شود غیرت بود
و هر کجا غیرت بود شیطان بگریزد و همچنین صفت آنکس را مسلم است که روی براه حق
دارد و کتاب خدا تعالی در دست راست گیرد و سنت رسول صلی الله علیه وسلم
بدست چپ گیرد و در میان این دو روشنائی راه سلوک کند ای فرزند خواهی که
شود دل تو چون آئینه ده چیز بیرون کن از درون سینه حرص و امل و غضب
دروغ و غیبت و بخل و حسد و کبر و ریا و کینه و وصایای آنحضرت که بپسر خویش را
کرده بودند وصیت میکنم ترا ای پسر من بعلم و ادب و تقوی در جمیع احوال
بر تو باد که تتبع آثار سلف کنی و ملازم سنت و جماعت باشی فقه و حدیث آموزی
و از صوفیان جاهل پرهیزی همیشه نماز جماعت گذاری بشرطیکه امام و موذن
نباشی و هرگز طلب شهرت مکن که شهرت آفت است و بمنصبی مقید مشو دائم
گمنام باش و در قباله نام خود منویس و بمحکمه قضا حاضر مشو و ضمان کسی مباش
و بوصایای مردم در میا و با ملوک و ابنای ملوک صحبت مکن و خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین
و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق پدید آرد و در وقت و بسیاری سماع
دل بمیراند و بر سماع انکار مکن که سماع را اصحاب بسیار اند کم گوی و کم خور و کم خسب
و از خلق بگریز چنانکه از شیر بگریزند و ملازم خلوت خود باش و با امردان و زنان

و مبتدعان و توانگران و عامیان صحبت مدار حلال خور و از شبهه‌ها پرهیز تا توانی
زن مخواه که طالب دنیا شوی و در طلب دنیا دین بباد دهی بسیار مخند و از
خنده قهقهه‌ها اجتناب کن که خنده بسیار دل را بمیراند و باید که در همه کس بچشم شفقت
نگری و هیچ مردی را حقیر نشمری ظاهر خود را میارای که آراستن ظاهر
از خرابی باطن است و با خلق مجادله مکن و از کسی چیزی مخواه و کسی را خدمت
مفرمای و مشایخ را به مال و تن و جان خدمت کن و بر افعال ایشان انکار
مکن که منکر ایشان رستگاری نیابد و بدنیا و اهل دنیا مغرور مشو باید که دل اندوهگین
باشد و بدن تو بیمار باشد و چشم تو گریان و عمل تو خالص و دعای تو بتضرع و
جامه کهنه و رفیق تو درویش و سرمایه تو فقه و خانه تو مسجد و مونس تو حق سبحانه
خواجه علی رامیتنی قدس الله سره پرسیدند از وی که ایمان چیست فرمود
کندن و پیوستن و از وی پرسیدند که مسبوق بقضای مسبوقانه کی برخیزد و
فرمود پیش از صبح و تنبیه بود که روندگان راه را ریاضت و مجاهده بسیار
باید کشید تا بمرتبه و مقامی رسند اما راهی از این نزدیکتر هست که زود بمقصود
توان رسید و آن آنست که رونده در آن کوشد که خود را بواسطه خلقی و خدمتی
در دل صاحب دلی جا کند چون دل این طائفه که منظور نظر حق است او را نیز
از آن نظر نصیبی بود خواجه بهاؤالدین نقشبند قدس الله سره
پرسیدند که بنای طریقه شما بر چیست فرمود خلوت در انجمن بظاهر با خلق و بباطن
با حق تعالی بیت از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش این چنین
زیبا روش کم می بود اندر جهان چنانکه حق تعالی میفرماید رجال لا تلهیهم تجارة

وَلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰهِ اشارت این مقام است و مفهوم می‌شود نفسهای خود را تهمت نهید
که هر که بعتاب حق تعالی نفس خود را بندی ساخته باشد و مکر و کید او را دانسته نزد او
این عمل حال است که اند رندگان این راه بسیار بوده اند که گناه دیگری را بر خود نهاده اند
و مفهوم می‌شود در معنی قوله تعالی یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللّٰهِ اشارت بآنست که
در هر طرفة العین نفی وجود طبعی می‌باید کرد و اثبات معبود حقیقی می‌باید کرد و مفهوم می‌شود
نفی وجود نزد ما اقرب طریق است لکن جز بترک اختیار و دید قصور اعمال حاصل
نمی‌شود و مفهوم می‌شود تعلق بما سوا رونده این راه را حجابی است بزرگ بیت
تعلق حجاب است و بی‌حاصلی چو پیوندها بگسلی واصلی و مفهوم می‌شود طریقه ما صحبت است
و در خلوت شهرت است و در شهرت آفت خیریت در جمعیت است و جمعیت در صحبت
بشرط نفی بودن در یکدیگر و مفهوم می‌شود که هر که خود را بکلیت بحق سبحانه تفویض ن
کند التجا نمودن وی بغیر شرکست و این شرک از اهل عموم معفو است و از اهل خصوص
نامعفو است و مفهوم می‌شود که طریقه ما عروة وثقی است یعنی چنگ در ذیل متابعت مصطفی
صلی الله علیه وسلم زدن و اقتدا بآثار صحابه کرام رضوان الله تعالی علیهم کردن و مفهوم می‌شود
که طالب باید که در زمانیکه با یکی از دوستان حق صحبت دارد واقف حال خود باشد
و زمان صحبت را با زمان سابق موازنه کند اگر تفاوت یابد بحکم اَصَبْتَ فَالْزَمْ صحبت
آن عزیز را غنیمت داند و مفهوم می‌شود لَا اِلٰهَ نفی اله طبیعت است اِلَّا اللّٰهُ اثبات
معبود بحق جل جلاله مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ خود را در مقام فَاتَّبِعُوْنِیْ در آوردن است
پس مقصود از ذکر آنست که بحقیقت کلمهٔ توحید برسد و حقیقت کلمه آنست که از گفتن
کلمه نفی ماسوا بکلی شود و بسیار گفتن شرط نیست و مفهوم می‌شود که بسر توحید نتوان رسید

اما بمعرفت رسیدن دشوار است خواجه محمد پارسا قدس الله سره بیکی از
اصحاب خود نوشته مکتوب خاطر این فقیر دائما نگران احوال ظاهری و باطنی شما
میباشد و علی الدوام بنسبت آن برادر منتظر نظرات فی خلوات الهی میبود و سید الطائفه
جنید قدس سره فرموده است شعر ان بدت عین سر الکریم ❊ لحقت الاواخرین
بالسابقین ❊ در بازیچه اصل مشیر است نه دگر هیچ و بین آنکه کوشش را نگاه دار و تجسس را
خشم میسپار و حضرت خواجه ما را قدس سره سوال کردند که بقلت طعام توان یافت
فرمودند بشرع و دیگر لعبد المحب فطامه علی الامر الاوسط فی الطعام لا فوق الشبع ولا
الجوع المفرط در تقلیل طعام علی التقدیر الاعتدال المزاج کوشیدن علی الخصوص احیای
بین العشائین و قبل از صبح بحیثیت لا یطلع علیه احد متوجه و حضور یافتن و نفی خواطر
علی الخصوص خاطر تمنی به نسبت حال ماضی و استقبال نیک سود است فی
رفع الحجب علی القلب و دیگر اذا سکت اللسان عن فضول الکلام نطق القلب
مع الله سبحانه و اذا نطق اللسان سکت القلب و الصمت علی قسمین صمت باللسان
و صمت بالقلب عن خواطر الاکوان فمن صمت لسانه و لم یصمت قلبه خف وزره
و من صمت لسانه و قلبه ظهر له سره و تجلی له ربه عز و جل و من لم یصمت بلسانه و لا بقلبه
کان مملکة الشیطان و مسخرة له اعاذنا الله سبحانه من ذلک و من صمت بقلبه و لم
یصمت بلسانه فهو ناطق بلسان الحکمة ساکت عن فضول الکلام رزقنا الله تعالی
ذلک بفضله و کرمه تمت و هم فرموده اند که حجاب بسیار میشود و حق سبحانه تا این
انفاس مستور گونه است در دل و این انفاس بسبب صحبتهای پراگنده و سیرها
و دیدن الوان و اشکال گوناگون زیاده میشود و دل خانه یکیست محبت و شفقت

الشبع

بکاری مشغول است دل بچه مشغول است اصحاب گفتند بذکر حق گفت درین وقت
ذکر الله الله و لا آله نیست بلکه درین محل از سبب بمسبب رفتن است و نعمت
را از منعم دیدن است فرمود اگر یاری میخواهید که بار شما کشد این بغایت دشوار
است اگر یاری میخواهید که شما بار او کشید همه جهان یار شماست خواجه
علاؤ الدین عطار رحمة الله علیه فرمود مقصود از ریاضت نفی تعلقات
جسمانی است بکلی و توجه کلی بعالم ارواح و عالم حقیقت و مقصود از سلوک آنست
که بنده باختیار و کسب خود ازین تعلقات که مانع راه اند بگذرد و از هرچه مانع
راه باید قطع کند و فرمود و تعلق بمرشد اگرچه بحقیقت غیرست و در آخر نفی
باید کرد اما در اول سبب وصول است و تعلق ماسوی او را نفی کردن از لوازم است
آنگی وجود او رضای او باید طلبید فرمود مدد روحانیت مرشد طالب را بقدر
سعی طالبست و فرمود که گاه باشد که در اثنای سعی و توجه حالی طلوع کند و طالب
او را ببیند و نداند که چه می بیند چون در خود نظر کند خود را هم گم بیند پس در حیرت
افتد و باز آن حال روی باحتجاب آرد و طلوع مایه حدیث النفس گردد پس باید
که در آن حال صور خود را مطالعه کند و بآن احتجاب راضی شود که مراد محبوب است
و مقتضای غیرت اوست و در بند آن نشود تا آنگاه که باز طلوع کند و باقی
ماند و فرمودند که مقصود از زیارت اکابر دین رضی الله عنهم آنست که توجه
بحق سبحانه تعالی باشد و روح آن برگزیده حق را وسیله کمال توجه گردانند چنانچه
در تواضع با خلق باید که هرچند تواضع ظاهرا با خلق بود بحقیقت با حق باشد
زیرا که تواضع با خلق آنگاه پسندیده افتد که خاص مر خدای را باشد باین معنی

که ایشان را آثار قدرت و حکمت بیند و الا ضعف بود، تواضع و فرمود چون
ملک و ملکوت بر طالب او پوشیده و فراموش گردد فنا بود و چون نیستی او
بر وی پوشیده بود فنای فنا بود و فرمود که چون طالب با مرشد و ید داد
خود را خالی کند از هر مانعی که از صحبت مرشد بود و پس قابل فیض الهی گردد و لکن حقیقت
قصور در فیض الهی نیست و قصور از جهت طالب است و فرمود که طالب را باید که
همیشه پیش مرشد قصور و عجز خود را مطالعه کند و بیقین داند که حصول مقصود
حقیقی میسر نمیشود الا از جهت مرشد و بواسطه حصول رضای او باید که ظاهر و باطن
خود را همگی فدای وی گرداند فرمود که امید جز آن نیست که علی الدوام قصور
احوال خود را بیند و در بار قصور درآید و از سرگشتگی و درماندگی ملاحظه کرم
و الطاف حق کند و بمحض لطف و عنایت حق پناه و التجا برد و فرمود که طالب را
باید که در طلب رضای مرشد ظاهراً و باطناً و حضور و غیبت سعی نماید و بمحض عنایت
الهی محل نظر وے را در یابد و فرمود که هر طالب را لازم است که بی اختیار باشد
بنسبت مرشد در همه امور دینی و دنیوی و کلی و جزوی و غیره و نیز مرشد آنکه
تفحص احوال او کند و بنسبت صلاح وقت و زمان او را بهر کاری فرماید و آن
او را به و تعین کند تا باختیار مرشد و ران شروع کند و فرمود به رعایت جانب
اهل علم باید کرد و حال خود را پوشیده باید داشت و با هر یک از اهل طلب
بنسبت حال او سخن باید گفت در رعایت خاطر و احتراز از اهل قلوب باید کرد
و با ایشان آداب نگاه باید داشت و الا سبب مزید خطر باشد و فرمود که افضل
و اکمل احوال کوشیدن در تفویض است هر نوع اختیار که از خود سر زند بسبب تفویض

آنرا از خود محو کنند و بدانند که اختیار حق سبحانه برای وی بهر آئینه بهتر است از اختیار او
برای خود و نیز باید که به نسبت مرشد علی الدوام در حضور و غیبت به نسبت احوال
باطنی در کسب همین تقویت باشند و فرمود که سابقهٔ عنایت ازلی را بجا باید دید
و از امیدواری بآن عنایت بی علت و طلب آن غافل نباید بود و از استغنای
خود را نگاه باید داشت و داند که حق سبحانه تعالی را بزرگ باید شمرد و ترسان و لرزان
باید بود و از استغنای حقیقی او و فرمود که ولایت جائی ثابت شود که او را [با او یکرنگی]
و فرمود که خاموشی از سه حال خالی نباید بود یا نگهداشت خطرات یا مطالعهٔ ذکر دل که
گویا شده باشد یا مشاهدهٔ احوال که بر دل گذشته باشد و فرمود که خطرات را منع
کردن کاری دشوار است اما باید که متمکن شدن ندهد که بسبب آن سده در مجاری
فیض پدید آید فرمود که از مکاسب وجوه مکاسب دهقانی و باغبانی اقرب است
بحلیت درین زمان از تجارت و فرمود که دوام صحبت با اهل الله واسطه
ازدیاد عقل معاد است و فرمود که صحبت سنت مؤکده است هر روز با ایشان [الفت]
صحبت باید داشت و پاس آداب ایشان باید کرد و اگر غلطی راه یابد در هر ماه
خط و کتابت باید داشت تا غیبت کلّی واقع نشود و خواجه حسن عطار رحمة الله
علیه فرمود هرگاه که خواهند که باین نسبت شریفه مشغول شوند باید که اول صورت
مرشد این نسبت را در خاطر آورند تا نسبت بیخودی پیدا شود و پس ملازم آن بیخودی
بوده با آن صورت و خیال که آئینهٔ روح مطلق است متوجه نقطهٔ قلبی شوند و خود را با آن
بیخودی در وی سپارند پس هر قدر که آن نسبت قوی گردد وی را شعور از این عالم کمتر گردد
و این را عدم و غیبت گویند چون این بیخودی و نسبت بمرتبه رسد که اصلا بوجود و غیر شعور

نماند آنرا فنا گویند پس اگر خواطر تشویش دهند باحضار خیال حضرت مرشد امید است
که مندفع گردد و اگر نه نشود نوبت نفس را بقوت بر کشند چنانکه از دماغ چیزی بسیار ننهد
بعده بطریق مشغول شوند و اگر همچنان خواطر باز عود کنند باید که بعد از تخلیه بطریق
مذکور سه بار گوید اَستغفِرُ اللّٰہَ مِن جَمِیعِ مَا کَرِہَ اللّٰہُ قَولاً وَ فِعلاً وَ خَاطِراً وَ نَاظِراً
وَ سَامِعاً وَ لَا حَولَ وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰہِ و دل را با زبان موافق دارند بذکر یا فعال
بدل مشغول باشند که در دفع وساوس اصلی کلی دارد پس در رسوخ این نسبت
باید کوشید عیلکه هیچ وقت غافل نشود دائماً حاضر بوده گوشه چشم دل بر این
نسبت دارد تا آن زمان که این نسبت ملکه شود و هرگاه خواهد که بهمه
مشغول شود بتضرع تمام در حضرت جامعه خود این دعا بخواند اَللّٰھُمَّ
کُن وِجھَتِی فِی کُلِّ جِھَةٍ وَ مَقصَدِی فِی کُلِّ قَصدٍ وَ غَایَتِی فِی کُلِّ

حال خواجه عبید الله امامی رحمة الله علیه

فرمود طریق توجه طائفه علائیه و پرورش نسبت باطن ایشان
چنانست که هرگاه که خواهند که بدان اشتغال نمایند اول صورت آنکس
که این نسبت از و یافته اند در خیال آورند تا آن زمان که اثر حرارت
و کیفیت معهوده ایشان پیدا شود بعد از آن آن خیال را نفی کنند بالکل
آنرا نگاه دارند بچشم و گوش و همه قوی بآن خیال متوجه بقلب شوند که عبارتست
از حقیقت جامعه انسان که مجموع کائنات از علوی و سفلی تفصیل آن نسبت اگرچه
آن از حلول و اجسام منزه است اما چون نسبت میان او و میان این قطعه
لحم صنوبری هست پس توجه باین لحم صنوبری باید نمود چشم و فکر و خیال و همه

قوی را بر آن باید گماشت و حاضران بودن و در دل نشستن و ما شک نداریم
که در آن حالت کیفیت و بیخودی رخ نمودن آغاز میکرد و این کیفیت را راهی فرض
باید کردن و از پی آن رفتن و هر فکری که درآید بتوجه بحقیقت قلب خود نفی
آن کردن و بآن جزوی مشغول ناشدن و دران محل تجلی در گریختن تا آن
نفی شود و اگر نفی نشود التجا بصورت آن شخص باید کردن و آنرا لحظه نگاه باید داشتن
تا باز آن نسبت پیدا شود و آنزمان خود آن صورت نفی می شود اما باید که شخص
متوجه آن را نفی نکند و اگر چنانچه بآن صورت وساوس نفی نمی شود چند نوبت
باسم یا فعال بحسب معنی در دل مشغول شود البته دفع شود و اگر باین نیز دفع
نشود در دل چند نوبت تامل کلمه لا اله الا الله بکند بدین طریق که لا موجود
الا الله تصور کند و آن وسواس که مشوش او باشد از هر نوع که باشد چون هیچ وجود نیست
از موجودات ذهنی حقیقی آنرا بحق سبحانه قائم بیند بلکه عین حق داند زیرا که
باطل نیز بعضی از ظهورات حق است و شک نیست که باین تامل دور میشود و
نسبت عزیزان قوت گیرد و آنزمان آن فکر را نیز نفی کند و بحقیقت بیخودی متوجه
شود و از پی آن برود و اگر با آنکه ذکر لا اله الا الله در دل بگوید حضوری نیابد
بجهر چند نوبت بگوید و الله را مد بدهد و بدل فهم برد و آن قدر ازان مشغول شود
که بسیار ملول نشود و چون بیند که ملول خواهد شد ترک کند و بداند که مادام که غیبت
و بیخودی و نسبت عزیزان در ترقی باشد فکر در حقائق اشیا و توجه بجزئیات
عین کفرست مصرعه باخودی کفر و بیخودی دین ست ؎ بلکه فکر در اسما
و صفات حق سبحانه هم نباید کردن درین دم و اگر نیز رسد آنرا نفی باید کردن

باین طریقها که گفته شد اگر کسی گوید که درینصورت نفی حق لازم آید جواب گوییم
که حق را برای حق نفی میتوان کرد چنانچه حضرت خواجه بزرگ قدس سره فرموده اند
پس اگر فکر حق صرف باشد جهد نفی کنی باید که زیاده شود زیرا که حق بنفی کسی
منفی نشود و الا زائل گردد و نیست مطلب روحانیت این طائفه علیه توجه به نیستی
است که سرحد وادی حیرت است و مقام تجلی انوار ذات است و در آن مقام
انوارات وجود نمیماند و فکر در اسما و صفات شک نیست که ازین مرتبه فروتر است
و باید که در بازار و گفتگو و اکل و شرب و همه حالات آن حقیقت جامعه خود را
نصب العین خود سازد و او را حاضر داند و تصور جزوی از حضرت جامعه خود غافل
نشود بلکه همه اشیا را بوی قائم بیند و سعی کند که آنرا در همه مستحسنات و مستقبحات
مشاهده نماید تا بجای رسد که خود را در همه بیند و همه اشیا را آئینه جمال با کمال
خود داند بلکه همه را اجزای خود یابد بدانچه سه جزو درویش است جمله نیات بدهد
و در حالت سخن گفتن نیز باید که ازین مشاهده غافل نشود بلکه گوشه چشم
دل او بدان سو باشد اگرچه ظاهر او بچیزهای دیگر مشغول باشد چنانچه فرموده اند
بیت از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش ٭ اینچنین زیبا روش
کم می بود اندر جهان ٭ هرچند صحبت بسیار باشد این نسبت قوی تر گردد و چون
بمرتبه رسد که تفرقه میان دل و زبان نتواند کردن و خلق او را از حق حجاب
نشود و حق حجاب از خلق نگردد آنزمان تواند که بصفت جذبه در دیگران تصرف
کند و اجازت ارشاد و دعوت خلق بحق آنکس را باشد که باین مرتبه رسد و باید که
خود را از غضب راندن نگاه دارد که راندن غضب ظرف باطن عارف را

از نور معنی تهی و خالی می سازد و اگر غضبی واقع شود یا قصوری دست دهد که
کدورتی قوی طاری شود و شوریدگی نسبت گم گردد یا ضعیف شود غسلی آرد
اگر قوت مزاج وفا کند به آب سرد که بسیار صفا می دهد والا به آب گرم و جامه پاک
پوشد و در جای خالی دو رکعت نماز بگذارد و چند نوبت بقوت نفس بر کشد و
خود را خالی سازد و بعد از آن بهمان طریقه متوجه شود و در ظاهر بین حضرت
جامعه خود تضرع کند و تجلی با توجه نماید و بداند که این حقیقت جامعه مظهر مجموع
ذات و صفات حق است نه آنکه حق سبحانه در وی حلول کرده بلکه بمنزله صورت
در مرآة پس این تضرع بحقیقت نزد حق سبحانه باشد مولانا سعدالدین
کاشغری رحمة الله علیه میفرمودند که ما نبودیم و خدا بود و ما نباشیم و خدا باشد
و اکنون ما نیز نیستیم و خداست بنگرید که بعد از صد سال از که جدا خواهید بود و با که
مصاحب اکنون نیز با او مصاحب باشید و از هر چه بر سر گور شما باز خواهد ماند دل
منقطع کنید و میگفتند آنکه پیر هری گفته است قدس سره درویشی خاکیست بیخته
و آبی بران ریخته نه کف پا را از آن دردی و نه پشت پا را گردی نه حقیقت
درویشی است بلکه صفت و رسم درویشی است حقیقت درویشی با خدا بودن است
روزی بر در سرای او جمعی از اصحاب نشسته بودند و دو تن از ایشان مباحثه
نمودند یکی گفت ذکر گفتن افضل است و دیگری گفت تلاوت کردن افضل است
درین اثنا ایشان بیرون آمدند و پرسیدند که چه بحث در میان بود عرض
کردند فرمودند با خدا بودن از همه افضل است و میفرمودند هر که بخدا حاضر است
در بهشت نقد است و هر کسی که از خدا غافل در دوزخ نقد وی گفتند که روزی

سیر می کنند درین اثنا بملازمت ایشان رفته آنحضرت این رباعی خواندند رباعی
با یار بگلزار شدم رهگذری ٭ بر گل نظری فگندم از بیخبری ٭ دلدار بطعنه گفت شرمت بادا
رخسار من اینجا و تو در گل نگری ٭ پس فرمود اگر انگشت بر روی و از کشت خطی داری
از حق سبحانه غافلی و اگر خطی نداری چرا میروی در رساله ها مینویسی فرمود
یک نی و هزار آسانی این سخن در همه جا میرود یعنی هرچه غیر حق ست آنرا نی
میکردی و خلاص میشدی و فرمود که مولانا نظام الدین میگفتند که سکوت انفع است
از کلام زیرا که از هر سخن حدیث النفس حاصل میشود و فیض الهی هرگز منقطع نیست
مانع دریافت آن فیض حدیث النفس ست و در صحبت اولیاء الله دل خود را
از حدیث النفس نگاه باید داشت زیرا که ایشان را گوشی ست که آن حدیث النفس
را بآن گوش میشنود و مشوش وقت ایشان میشود کسی که بمطالعه کتابی
مشغول ست اگر یکی از خارج سخن میگوید مشوش وقت او میشود و یا اگر کسی
بر روی ورق می نشیند تشویش می یابد چنینکه بر سبیل دوام توجه و مشغولی
بجناب حق سبحانه میدارند هر آئینه حدیث النفس مشوش ایشان میشود و نمیگذارد
که مشغولی کنند کسیکه طفلی گریان دارد و گریه او مشوش وقت ست میگویند
پستان در دهان او بنه تا خاموش کند کسی میباید که پستان ذکر در دهان بنهد
تا شیر معنوی خوردن گیرد و بذکر گفتن درآید و از خیالات و حدیث نفس
خلاص شود و باز نسبت بحال دیگر بعض ذکر گفتن نیز حدیث نفس ست روزی
اصحاب را مخاطب ساخته فرمود ای یاران دانید که حق سبحانه بدین عظمت
و بزرگی با شما در غایت نزدیکی ست برین اعتقاد باید داشت اگرچه این معنی حالا

شما را معلوم نشود ولیکن دایم باید که با ادب باشید در خلا و ملا چون در خانه تنها باشید
پای دراز مکنید و در خلا جای شرم منازه و سر افگنده و چشم پوشیده نشینید در ستر
و علانیه و ظاهر و باطن با خدا راست باشید چون بحفظ این آداب قیام نمائید
همین معنی شما را بتدریج معلوم شود باید که همیشه خود را با آداب ظاهری و باطنی
آراسته دارید آداب ظاهری آنست که به اوامر و نواهی شرع التفات کنی نمائید
و بر وضوی دائم و استغفار و کم گفتن و احتیاط در جمیع امور و تتبع آثار سلف
صالح باشید و ادب باطن بسیار دشوار است آنهم ادب دل را از خطور اغیار
نگاهداشتن است چه خیر و چه شر هر دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه تعالی
و فرمود که حق سبحانه پیغمبر خود را طریقه مراقبه تعلیم کرده است آنجا که فرموده
مَا تَکُونُ فِی شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا کُنَّا عَلَیْکُمْ
شُهُوْدًا اِذْ تُفِیْضُوْنَ فِیْهِ اصل مسئله این است که حق سبحانه فرموده است و حضرت
رسالت را تعلیم کرده است خلاصه کار اینست که بحق سبحانه مشغول باشید
حق سبحانه به بنده از همه چیز نزدیکتر است و از نزدیکتر گفتن هم نزدیکتر است
چراکه در حال قرب عبارت نمی گنجد و قتیکه قرب را بعبارت در آورند ابعد میشود
قرب نه آنست که بگوئی با او نزدیک شدم یا از و عبارتی توان کرد قرب آنست
که تو در وی گم شوی خود را و غیر خود را گم کنی و هیچ ندانی که کجا بودی و از کجا آمدی
و مطلقاً از وی عبارت نتوان کرد یکی پیش بزرگی خبر آورد که فلان شیخ از قرب
سخن میگوید آن بزرگ ویرا گفت که چون با آن شیخ برسی بگوی آنجا که ما ئیم قرب
قرب با بعد ابعد است قرب عبارت از نا بودن نیست آنجا عبارت کی گنجد و فرمود

در هر نفسی که می‌گذرد واقف می‌باید بود حق سبحانه حاضر و ناظر است باید که
از حق سبحانه شرم دارد و از غفلت دور زود حق سبحانه تشنیع و سرزنش کرده است
که مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ در درون یک آدمی دو دل نیست
که یکی را بدنیا مشغول دارد و یکی را بحق سبحانه در درون آدمی یک دل است
اگر بدنیا مشغول سازد از حق سبحانه بی‌بهره ماند و اگر متوجه بحق سبحانه تعالی
گردد از دل او روزنه بسوی حق کشاده گردد و ازان روزنه آفتاب فیض الٰهی
تافتن گیرد آفتاب که طلوع کرد از مشرق تا بمغرب هر ذره که هست از نور
او بهره می‌یابد و نور او بر همه می‌تابد اگر خانه بود که آنرا روزنه نبود ازان نور بی‌بهره
ماند پس اگر دل حاضر است حضور او بمثابه آن روزن است ازان رهگذر نور فیض
وجود بوی خواهد رسید و اگر غافل است آن نور از وی در خواهد گذشت

بیت

دوست هر لحظه سوی تو نظری کند چو تو از غافلی از تو گذر میکند

فرمود که طاعت موجب وصول جنت است و ادب و اطاعت سبب قرب حق سبحانه
کاملان مشایخ قدس سرهم برآنند که در ابتدا می‌باید که باطن خود را صافی گردانند
بتصفیه و تزکیه مشغول گردد تا دوام مراقبه دست دهد و الا هرچه از اعمال صالحه
بجا می‌آرد آب در چاهی زیاده میکند که هرچه گیرد علتی علت شود
کم از شاگرد جولاهی نمی‌باید بود که مدتی باید تا رشته پیوند کردن بیاموزد
کارهای دیگر خود هنوز بجاست طالب می‌باید که بجد و جهد تمام سعی کند تا در نفی
خواطر استاد شود و داند که چگونه نفی می‌باید کرد و در ابتدا باید که بهیچ چیز
مشغول نشود مگر بنفی خواطر تنها که رسائل مطالعه میکنند و سخنان از اینجا

می جستند از آنها ایشان را هیچ نفعی نیست آنها همه بیکار بهاست راه
حق سبحانه و کار او رفتنی و کردنی ست نه گفتنی و شنیدنی اگر کسی پیش بادشاه
در بغداد نشسته باشد و در حضور بادشاه دائم تواند بود و بادشاه مکتوبی بشام
فرستاده باشد از آن مکتوب غائبان حظی میگیرند لغایت کسی جاهل بی عقل
غافل باید که از حضور بادشاه باختیار خود دور شود و از برای خواندن آن مکتوب
از بغداد روی بشام نهد و فرموده هر که یکجا همه جا و هر که همه جا هیچ جا و فرموده
که پرهیز به از دارو هر که پرخورد انواع بیماری ها در وی پیدا آید برای دفع بیماری
دارو خورد تا صحت یابد چون صحت یافت باز پرخوردن گرفت باز دارو می خورد
صحت یافت همچنین چند کرت اعاده کرد عاقبت آن دارو او را ضرر کلی رساند
همچنین کسی که گناه کرد و انابت نمود باز گناه کرد و انابت نمود این انابت
که وی را ابتهامی از گناه باز نیاورده و وی اثر عظیم نکند مثل گناه دیگر ست
از ین جهت ست که اهل الله پرهیز کلی بر خود کرده اند و ترک همه کرده و [illegible]
مشغول گشته تا ناگاه بمرض غفلت نمیرند فرمود که جنید گفت که استاد من در
مراقبه گربه بوده است وقتی که گربه دیدم بر سر سوراخ موشی نشسته و چنان
بروی متوجه گشته که موی بر اعضای وی حرکت نمیکرد تعجب در وی نگریستم
ناگاه بسرم ندا کردند که ای دون همت من در مقصود تو کمتر از موشی نیستم
تو در طلب من کمتر از گربه مباش از آنروز باز در مراقبه افتادم بیت
دانی که مرا یار چه گفت ست امروز لله جز با کسی در منگر دیده بدوز فرمود که
دائم بیاد حق سبحانه باشید تا غایتی که از خود غائب شوید حق سبحانه از همه

لطیف تر است هر کرا لطافت بیشتر مشغولی او بحق سبحانه بیشتر و جولاهه و موزه دوز
از آنکس که خس حمام میکشد لطیف تراند از ایشان خس کشی نمی آید یا بزاز
از ایشان لطیف تر است که تحمل آن عمل او که جولاهگی و موزه دوزی کند ملایان نیز
از بزازان لطیف تراند بزازی نمیتوانند کرد باز جماعتی که بجناب حق سبحانه مشغول اند
از همه لطیف تراند ایشان را سر و دل آن نیست که بغیر حق سبحانه مشغول اند اگر
برکوع روند خوش نمی آید که از آن باز آیند و اگر بسجود روند خوش نمی آید
که سر از سجود بردارند این طائفه از همه لطیف تراند تحمل آن ندارند که یک چشم زدن
بغیر حق سبحانه مشغول باشند انبیا بر حال ایشان غبطه می برند نه از آنجهت
که درجات و کمالات ایشان از درجات و کمالات ایشان زیاده است
لیکن ایشان را شرف حالی است که دایم در قرب حضرت حق اند و حضرت حق سبحانه
ایشان را از نظر خلق پوشیده داشته است و بر سبیل دوام ایشان را بخود
مشغول گردانیده و پادشاه جمیع امور ممالک را بیکی از مقربان خود تفویض
مینماید و او بامر پادشاه در ممالک تصرف میکند و دیگری آفتابه دار است و آب
وضوی پادشاه ترتیب میکند و دایم پیش پادشاه است البته آنکه متصرف در
ممالک است نزد پادشاه مقرب است و برگزیده و مرتبه و درجه وی عالی و هر آینه اگر
قابلیت وی بیشتر بودی متصرف در ممالک نشدی لیکن آفتابه دار این شرف
دارد که دایم در قرب پادشاه است و خدمت خاصه وی میکند و بغیر او مشغول
نیست و اگر نه وی کجا و متصرف شدن در ممالک کجا آنکه متصرف در ممالک است
از جهت قرب و دوام خدمت پادشاه است که بر آفتابه دار غبطه میبرد و در شبک

وارد فرمود در معنی این بیت که مولوی رومی فرموده اند بیت

ای دیده عجائب بنگر این عجبست این که معشوق بر عاشق بی وی نه و با وی نه

اگر کسی بسی سال پرواز کند یعنی بی وی نه و با وی نه را در نیابد پس چگونه
قرب حق سبحانه را ادراک تواند کرد ولیکن چون بسعی و بجد مشغول شود حق سبحانه
او را چندان ادراک و یقین کرامت فرماید که ببیند و دریابد که حق سبحانه بی وی
نبوده است و او غفلت نموده اهل الله را یقینی حاصل میشود که هیچ نوع
گمان و تردد نمانده در بود وجود حق سبحانه چنانچه هیچ کسی را در بود وجود خود شکی
نیست هر چند جامه ها در بر دارد و جسم پوشانیده وجود خود را گم نمیکند و فراموش
نمیکند و در شک نمی افتد و فرمود که چون ذکر مجرد از لباس حرف و صوت
عربی و فارسی شود و مجرد از جهات آن زبان بمقام تجرد رسد و طالب را تا بهمه و
رسد که از وی بر تواند خورد و قوله توتی اکلها کل حین و گریان حبه است که شجره
معرفت از وی میسر و بید کما قال سبحانه مثل کلمة طیبة کشجرة طیبة تا آنجا که شجره
از جهه سر برزند توحید صرف که مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و
شکل و لون و کیفیت و کم و مجرد از جمیع جهات است از مضمون کلامه ظاهر شود
و فرمودی که در ذکر دل را حاضر نه بلکه مفهوم ذکر را بر دل عمل کن تا وقتیکه
دل از مفهوم ذکر متأثر شده خود بحرکت آید آنزمان کار بوی بازگذارد و در رساله
خود نوشته اند که ذکر از قلب گفته شود نه از معده یعنی میباید که اثر حرارت ذکر
بدل رسد نه بمعده از وصول بدل در مجاری معده وغیر آن منقطع نشود و وقوف
قلبی آنکه هر بار که الا الله میگوید دل خود را آنجا حاضر سازد و آنچنانکه طاق

طاعت گفته میرود تا آنزمان که حجاب نفس پست و یک مرتبه برسد هرگاه بانجا رسید
محل نتیجه است ببیند که ذکر نتیجه داده است یا نه عبارت از ین نتیجه اینجا فنای وجود
بشریت است یعنی این اثقالها که او را بود و بچیزها کم شده است یا نه اگر کم شده است
پس ذکر او نتیجه داده است و اگر نتیجه نداده است دلیل است به بیحاصلی عمل او یعنی
نقصانی در عمل او واقع شده است احتیاط کنند تا از سر گیرد دیگر آنکه از دل گوید
و از معده نگوید که نتیجه نشنیده افضل اعمال مخالفت هوای نفس است و رضای
بجاری مقدور وسیله است برای نیل درجات بهشت مولوی عبدالرحمن
جامی قدس سره روزی بتقریبی فرمود اصالت نزد اهل تحقیق نه آنست
که آبا و اجداد کسی از جنس امرا و وزرا بوده باشند یا در سلک فسقه و ظلمه نظم
بوده باشند بلکه اصالت عبارت از حسن جوهری است که در ذات انسان میباشد
چون فطرت سلیم و سرشت پاک و آنچه مردم در افراد انسانی آنرا اصل می پندارند
عین بد اصلی است و فرمود که مردم بدنفس چون خواهند که عیبی بر شمارند اول
بدیهائیکه در ذات ایشان موجود است بر زبان ایشان جاری میشود و چه آنکه
بفهم انسان نزدیکتر است و فرمود همه گدایان و سائلان شفقت و مرحمت میباید نمود
و لقمه از نیک و بد دریغ نمیباید داشت نظر در آن میباید کرد که موجد ایشان
کیست جنید را و شبلی را حاجت نیست تا بوی احسان کنید هیچ حالی نیستی و پنهانکاری
بگدای بدر خانه اینکس نخواهد آمد از کجاست که دران ژنده و لباس مجهول صاحب دولتی
نیست و انکشتری [illegible] واقع است که او لباس حق سبحانه ستر حال خود بصورت [illegible]
نکنند [illegible] که در چه کاری گذشت حضوری واریم و پای رو داشت

عافیت پیچیده ام و در کنجی بفراغت نشسته ام فرمودند و رود عافیت نه آنست
که پای در گریبان پیچی و در گوشه نشینی عافیت آنست که از خود باز رسته باشی
آن زمان خواه در کنج نشینی و خواه در میان مردم باشی و فرمودند که علامت
جوانمردی آنست که دایم کسی محزون و اندوهناک بود در کارخانه الهی فارغ
نشستن خوب نیست کسی که در وی حزنی و اندوهی نیست از وی بوی غفلت
می آید کسی که حزنی و اندوهی دارد از وی بوی جمعیت و حضور می آید نسبت
خواجگان ما قدس سرهم در صورت حزن و اندوه ظاهر میشود و فرمودند
محبت ذاتی که یکی یکی را دوست میدارد و آنرا سببی و جهتی معلوم نباشد و این
در میان مردم بسیار است کسیکه در جناب حق سبحانه چنین محبتی پیدا شود آنرا
محبت ذاتی گویند و این بهترین انواع محبت است نه آنکه هرگاه که لطفی بیند
دوست دارد و هرگاه که عنفی بیند بی میل شود شخصی پیش ایشان گفت که
فلان درویش ذکر جهر بسیار میگوید خالی از ریائی نباید فرمود فردای قیامت
همان ذکر ریائی او را کفایت است از همان ذکر ریائی او نوری پیدا شود که تا
صحرای قیامت را روشن گرداند پس فرمودند که گفته اند ذکر جهر را اخفائی است
که ذکر خفیه را نیست زیرا که چون نفس متعقل مفهوم ذکر متحقق گشت او را تخییل
لفظ آن متاثر میشود و ثانیاً قوت ناطقه بتکلم و ثالثاً قوت سامعه بسماع و رابعاً
قوت متخیله بار دیگر و همچنین نفس و قوت عقلیه و این حرکتی دوریه بر وفق حرکت
دوریه وجودیه و در طلب تحقیق بآن حرکت معنوی بنسبت باین حرکت صوری
که صورت آن حرکت معنوی است در حصول آن تحقیق است و روزی شخصی در مجلس

ایشان گفت که یکی از اکابر نوشته است که حق سبحانه تعالی فرموده است انا
جلیس من ذکرنی کسی که او را این حال باشد چون ذکر جهر گوید فرمود در شنیکه
چند کار ناشایان ست و فعلهای ناخوش صادر میشود این ملاحظه نیست
چون ست که در ذکر جهر این ملاحظه میکند حق سبحانه بظاهر و باطن همه محیط است
ذکر جهر هم خوب ست کسی پرسید که سبب چیست که حضرت شما تصوف کم میگوید
فرمودند انکار که یکدیگر را زمانی بازی دادیم و فرمود که کلمات قدسیه
اولیاء الله مقتبس از مشکوٰة حقیقت حضرت رسالت ست همچنانکه تعظیم قرآن
و حدیث واجب ست تعظیم کلام اولیاء الله نیز لازم ست تا سخنان ایشان
بادب و حرمت زندگانی باید کرد تا کسی از خود برخورداری یابد در روزی
فرمود که امروز مرا در خاطر رسید و جای ندیده ام که مظهر علی التحقیق صورت
منطبعه است در آئینه نه عین آئینه زیرا که مظهر آنست که حکایت کننده بود
از حال ظاهر و اوصاف و احکام وی در میان مظهر ظاهر باشد و جوهر آئینه را این
حالت نیست غرض ازین سخن چیزی دیگر بود و باین نوع تمثیل فرمودند و
در رفتار سر فقیر که جانب راست بچپ و چپ براست آمدن بود بزرگی گفت که
معنی این آنست که جسمانی را بروحانی برند و روحانی را جسمانی آرند تفصیل
این را از ایشان سوال کردم فرمودند که صوفیه برزخ را قبر میگویند و برزخ عبارت
ست از مرتبه که واسطه ست میان عالم جسمانی و روحانی پس معنی این سخن که
روحانی را جسمانی آرند آنست که روح را مصور سازند بصورتی مثالی یعنی او را
صورتی مقداری که عبارت از کمی و کیفیتی تواند بود پیدا شود و آنکه جسمانی را

نسبت

بروحانی سازند مراد از جسم اینجا آن بدن کائن در حیطهٔ قبر نیست چه روح مجرد
او را تمام فرو گذاشته است بلکه مراد آنست ظاهر روح را که اول تعلقی باین جسم
کثیف داشته است و از آن حیثیت او را مجاز جسمانی می گفته اند بعد از
مفارقت ازین جسم کثیف در هوای انقطاع او را تعلقی دیگر پیدا شود بغایت
لطیف که نسبت با آن تعلق او را روحانی گویند و وجه دیگر این سخن آنست که
درین عالم صفات روحانی مخفی و مستتر است و صفات جسمانی و صفات جسمانی
ظاهر و پیدا است پس هر شخصی از افراد انسان که درین عالم کون و فساد صفات
انسانی از و ظاهر است و صفات سبعی و شهوت در وی مخفی چون گفته اند که جمیع معانی
در آن عالم مصور خواهد شد بر وجهیکه در وی صفتی از صفات سبعی مستبطن بوده باشد هر
آنکس در صورت آن سبع ظاهر خواهد شد پس آینه روحانی که آن صفت معنوی
مستتر است جسمانی شود و جسمانی که آن صفتی ست که از انسان اکنون ظاهر است
روحانی شود یعنی مخفی و مستتر گردد درین دو وجه که گفته شد اغلب نخواهد بود
شخصی در معنی حدیث یحشر ابن آدم فی نفسه کلها الاشیاء وضعها فیه الماء
والطین پرسید که ازین حدیث ظاهر میشود که ایقاع خیر را از مساجد و معابد و ریاضات
و غیره در آخرت هیچ اجری نخواهد بود فرمود که مراد بلکه معنی آن بخاطر میرسد که
مراد باب و کل عالم اجسام بود یعنی آدمی هر نفقه که کند فرد بیاید مگر آن نفقه که بهمت
و نیت وی در ان مستخار و دراز عالم اجسام نبود خاص از بهر فواید و حظوظ جسمانی
و لوازم آن کند فرمودند اگر تحصیل علم اولین و آخرین کرده باشد
و نفس او هیچ عمل و یادگیری نخواهد کرد و همه معلومات از لوح مدرکه محو خواهد شد

مگر آنکه ملکهٔ حضور و آگاهی حاصل کرده باشد آنچه در نفس آخر دستگیری میکند
همین است جوانی غنیمت است تا چند روز بر خود ریاضتی میباید کشید و به کنجی
میباید نشست و ملکه حاصل میباید کرد که خاطر از مزاحمت نفی و اثبات خلاص
شود و فرمود که بعضی مردم چیزهای عجیب خورند مثل خمر و بنگ از برای آنکه
ایشان را کیفیت خوشی حاصل شود کسیکه خمر خورده از دائرهٔ اسلام بیرون رفته
یا ددی و سبعی گشته که خلق خدا از وی در تشویش اند و آنکه بنگ خورده خری یا
در زده ۱۲
گاوی شده که غیر شهوت راندن و چیز خوردن هیچ نمیداند و این محل را حضور
و کیفیت نام کرده تا هیچ کیفیتی خوشتر از هوشیاری نیست که از حال خود آگاه بود
کسی که حضور و کیفیت از هیچ جا پیدا میکند آن کیفیت هم در خور هر در لیس ولیست
واو عطف ۱۲
و همدرین عالم اثر آن از سر و ریش وی ظاهرست و بسی مردم نیک مبتلای این
چیزها اند و فرمود که پیری آخر جوانی ست بهر وجهیکه در جوانی میگذرد در روزگار
پیری اثر آن در بشرهٔ ایشان ظاهر میشود روزی بو الفضولی که دم در زهد و تقوی
میزد بمجلس ایشان آمده بود طعام آوردند اتفاقاً نمکدان حاضر نبود وی خادمان
را گفت نمکدان بیاورید تا ابتدا به نمک کنیم ایشان بر سبیل طیبت فرمودند
که نان نمک دارد پس بطعام خوردن مشغول شدند درین اثنا کسی را دید که نان
بیک دست میشکست با نکس تعرض نمود و گفت نان بیک دست شکستن مکروه است
ایشان فرمودند که وقت طعام خوردن در دست طعام مردم نگریستن از آن مکروه
ترست وی ساکت شد بعد از زمانی باز بسخن آمد و گفت در وقت طعام خوردن
سخن گفتن سنت است ایشان گفتند پر گفتن مکروه ترست دیگر تا آخر مجلس

هیچ سخن

خاموش بود و روزی کسی از ایشان التماس نمود که مرا تعلیمے فرمائید که بقیۃ العمر بدان
مشغول باشم فرمود که کسی از حضرت مخدوم ما مولانا سعد الدین کاشغری قدس سره
همین التماس کرد ایشان دست مبارک بر پهلوی چپ نهادند و اشارت بقلب
صنوبری کردند و فرمودند که باین مشغول باشید که کار همین است یعنی وقوف
قلبی را لازم گیرید و متضمن این معنی است این رباعی که فرموده اند رباعی

ای خواجه بگوی اهل دل منزل کن ۔ در پهلوی اهل دل دل حاصل کن ۔ خواهی
بینی جمال معشوق ازل ۔ آئینه تو دل است رو در دل کن ۔ مولانا عبدالغفور
قدس الله سره العزیز روزی در تحقیق جن در بیان او سخن رفت فرمود
که حضرت شیخ محی الدین عربی در بعضے از رسائل خود آورده است که اختلاف است
در آنکه ابو الجن ابلیس است یا غیر او و تحقیق آنست که وی غیر ابلیس بود و ابلیس
از ایشان است و ابو الجن خنثی بوده است و هر دو ران خود را بهم مالید و فرزندان
از آن تولد میکرد و چون ترکیب وجود ایشان از آتش و هوا است و هر دو رکن
خفیف است لاجرم در ایشان سخافتی است و خفتی مخصوص که روح بآن منضم
شده باشد پس ایشان بغایت سبک و سریع السیر و کثیر الحرکة اند و ترکیب ایشان
بسیار سست است و بی بنیاد و باندک ایذای و آزاری یا گرانی و باری که از بنی
آدم و غیرهم بایشان میرسد از هم میریزند و هلاک مے شوند و ازین جهت عمر ایشان
کوتاه میشود و چون جنیان بر کسی ظاهر شوند بصورت متمثل زود دیگر میزند و از
نظر وی غائب شوند و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند که طریق حبس ایشان
بر وجهیکه از نظر نتوانند گریخت آنست که نظر بصورت ایشان دوزند و هیچ طرف

از زمین و بسیار ننگ نگرند تا نظر کسی بر صورت ایشان دوخته باشد بهیچ وجه
از نظر او غائب نتوانند شد و مثل محبوسی بر جای خود بمانند و لهذا کارها و حرکتها
کنند و تسویلات و تخیلات نمایند تا باشد که ناظر بآن توجه کند و نظر او از ایشان
منصرف گردد و ایشان توانند گریخت و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند
که تعلیم حبس ایشان برین وجه بتشریف الله است که بآن مرا ملهم گردانیده و فرموده اند
که در میان جن علم و دانش کم بود و ادراکات ایشان در امور معنوی بغایت
قاصر بود خصوصاً در معرفت الله و اکثر ایشان بلید و بی فهم باشند و در اختلاط
و صحبت ایشان فائده چندان نبود بلکه صحبت ایشان ضرر کند و صفت کبر
در نهاد آدمی از صحبت ایشان حاصل شود زیرا که ایشان مرکب از جزو ناری و
هوائی اند و جزو ناری در ترکیب ایشان غالب است و از خواص نار است کبر
و سرکشی و فرموده اند که در بیابانها گردبادی که میباشد بعضی از مضاربت و محاربت
ایشان است در میان گردباد ایشانند که با یکدیگر در جنگ و جدال اند و میان
ایشان آشوب و فتنه و مجادله و محاربه بسیار می باشد بواسطه آن تکبر و نخوت
که لازم ذات ایشان است چون یکی از ایشان وفات کند منتقل میشود به برزخ
و دیگر را امکان مراجعت به نشاء دنیوی نباشد و مقام وی برزخ بود تا وقتیکه
حشر ابد الآباد قائم شود و جمعیکه از ایشان دوزخی باشند مستحق تعذیب
در جهنم ایشان را بچه عقوبت کنند چون از آتش چندان متاثر نمیشوند و اگرچه
از آتش دوزخ میباید که معذب و معاقب شوند و چون آن آتش بمراتب از آتش
عنصری گرم تر و سوزان تر است و در باب خواطر شیطانی و نفسانی میفرمودند که

حضرت شیخ در فتوحات آورده اند که شیطان دو است یکی صوری و دیگر معنوی
شیطان صوری ابلیس است وی گاهی امر حقانی القا کند و در خاطر کسی افگند
تا شیطان معنوی که نفس است دران تصرف کند و آن را از امور باطله گرداند
وگاه گاه شیطان معنوی کارها کند که شیطان صوری نتواند کرد مثلاً شیطان
صوری القای سنت حسنه کرد در دل کسی و آن از امور خفیه است زیرا که در حدیث
واقع است که هر که سنت حسنه پیدا کند هر که تا قیامت بران سنت عمل کند ویرا از
ثواب آن بهره باشد پس شیطان معنوی دران تلقی تصرف کرد و ویرا بران داشت
که تا احادیث بنام حضرت صلی الله علیه وسلم وضع کرده و آنرا سنت حسنه نام نهاد
تا مردم بآن عمل کنند تا ویرا در آن اجر بود و از ان حدیث غافل ماند که هر که
دروغ بر پیغمبر صلی الله علیه وسلم وضع کرد جای او آتش است معنی دیگر هم شیخ
قدس سره فرمودند که شیطان صوری مثلاً تلاوت قرآن را آیات و از بلند در دل
القا کرد و این امر حقانی است پس شیطان معنوی استماع غیر را بآن منضم ساخت
تا او را تالی گویند و او را بریا و سمعه باطل گردانید مثل این امور بسیار است صاحب
کتاب حق الیقین در بیان عبادت اضطراری و اختیاری فرموده که آنچنانکه
نفس ادراک معرفت موجب عبادت اضطراری و رحمت عام است ادراک ادراک
علم است مستلزم عبادت اختیاری و سیر و سلوک وی و رحمت خاص است در شرح
انمعنی فرموده اند که ادراک را معرفت گفت بنا بر اصطلاحی و مراد ازین ادراک
بسیط است چه حق سبحانه تعالی مدرکه را بر وجهی آفریده که بحسب فطرة واجد وجود
حق تعالی است بی شعور بآن و این وجدان بحسب فطرة او را حاصل است زیرا که

زیرا که هر چیزی از موجودات که مدرکه آنرا دریابد اول وجود را دریافته است
بعد ازان آنچیز را پس وجود مشابه به نور است که اول وی مدرک شود بادراک
بصر انگاه اشیاء محسوسه و چون مدرکه بحسب فطرة واجد وجود حق سبحانه است
پس متاثر است از آثار وجود و لوازم آن بر وجه اضطرار و این تاثر انقیاد و
تذللی ست که ویرا نسبت بوجود حق تعالی واقع ست که اگر خواهد و اگر نه متاثر
شده و قبول وجود خارجی و لوازم آن کرده و نفس این انقیاد و تذلل حقیقت
عبادت ست که بحسب حال او را حاصل است پس عبادتی ست ویرا اضطراری
بحسب حال و این ادراک بسیط موجب ظهور رحمت عام ست که عبارت از
فیض وجود آنست که منبسط ست بر مدرکه و سائر موجودات و ملقب ست بنفس
الرحمن و ادراک او را علم گفت بنا بر اصطلاحی یعنی چون ادراک کرد این معنی
را که مدرکه او واجد وجود حق تعالی ست و منقاد و مستسلم او بحسب واقع و بحسب
حال اینجا خواست صفت ارادی او مطابق صفت واقع حال باشد پس عبادت
حق سبحانه تعالی و قبول اوامر و نواهی او بحسب ظاهر اختیار کرد تا ظاهر او مطابق
باطن و حال ارادت او موافق واقع گردد و این ادراک مرکب ست که موجب
عروج بمراتب عالیه و سیر و سلوک و رحمت خاص ست که رحمت رحیمی ست
قوله تعالی مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ درین مقام تطبیق وی درست
می افتد چه باعتبار عبادت اضطراری و چه باعتبار عبادت اختیاری و اکابر
گفته اند که سر در عبادت آنست که این عبادت اختیاری مطابق شود بآن عبادت
اضطراری که مدرکه را همیشه بحسب انقیاد و تذلل حاصل ست و ارادت مطابق شود

بحال واقع و در تعذیب جاودانی کفار و اختلاف اکابر دران مفید بود که
بعضی سوال کرده اند که مقتضای عدل و حکمت آنست که گناه متناهی را عذاب
متناهی باشد لیکن هیچ سببی که کفر متناهی را عذاب نامتناهی است امام غزالی قدس سره
فرموده اند در جواب ازین سوال که قدر جزای اعمال حق سبحانه تعالی میداند و ادراک
آن بعضی ذوق و دریافت ناقص است پس جزائیکه مماثل کفر باشد در نشاء جاودانی
خواهد بود و حقیقت و سر جزای اعمال جز حق سبحانه را اطلاعی نیست و بعضی دیگر
گفته اند که چون قصد و نیت کفار آنست که همیشه بر کفر باشند پس در آن نشاء
نیز جزای ایشان همیشه باشد اما آنها که بعذاب جاودانی قایل نیستند میگویند که
کفر جهل است عارضی و چسپان و ملائم مزاج روح نیست بلکه منافی مزاج روح
و ادراک وی امور حقیقیه هست و صفت جهل آخر مرتفع میشود و در چند موضع از کلمات
قدسیه ایشان که بعضی خادمیم جمع کرده اند مذکور می بود و بخدمت مولوی استادی
عرض کرده می شد در جواب آن می شنود و بعضی ازان اینست که در ضمن شش
رشحه ایراد میباید رشحه حضرت ایشان فرموده اند آنچه از مردم واقع میشود اگر
در شریعت آنرا حدی و تعزیری مقرر نیست ازان نمی باید رنجید زیرا که آن باقدار
و تمکین و خلق حق سبحانه موجود شده است در معنی این سخن فرموده اند که اگرچه
هر فعلی خواه حد شرعی متوجه شود و خواه نشود ازین قبیل است که باقدار و تمکین
و خلق حق سبحانه موجود شده است لیکن مراد آنست که درین قسم مذکور شد نظر
بر حقیقت قضا و قدر میباید داشت تا جنگ و آشوب نشود و در آن صورت دیگر
نظر باحکام شریعت میباید کرد تا سلسله امور این عالم بر انتظام خود بماند انتهی

بشرع شریف راه نیابد درآنصورت رنجیدن وجنگ وآشوب کردن موجب
رضای حق سبحانه وخوشنودی رسول وی است صلی الله علیه وسلم ودرضمن آن
جنگ وآشوب نیز فائده صورتاً ومعناً مندرج است واهمال وامهال درآن
جز الحاد وزندقه هیچ نیست **رشحه** درشرح این سخن که حضرت ایشان فرموده اند
که بدیدهٔ قضا وقدر نظری باید کرد وهمه کس را بمثل امر تکوینی باید دید تا جنگ
نشود میفرمودند که یعنی تمثیل آن چیزی با امر تکوینی حاصل شده باشد واین اضافت
بجهت ادنی ملابسه وامر تکوینی امر بی واسطه راگویند یعنی درحصول آن امر احتیاج
بوسائط بسیار وامتداد زمان نیست **رشحه** درمعنی این سخن که حضرت ایشان
فرموده اند که اراده وجه باقی مستمر است تنبیه میفرمودند یعنی ارادهٔ حصهٔ وجودی که
موجود را حاصل است در آئینه وجود مطلق اوست مستمر همان حصه است بآنمعنی که
سالک را آن حصه غالب میتواند شد وویرا آئینه جمال مطلق میتوان گردانید و
فرمودند که معنی دیگر هم بخاطر می آید که از ارادهٔ وجه باقی توجه بوجه خاص گیرند
وچون نتیجه این توجه افنای غیریست واثبات حق سبحانه تعالی پس آنجا که حق سبحانه
مثبت بود همه اشیا مسخر باشد ودرانحال حق سبحانه ازباطن این ارادت مسخر
اشیا بود **رشحه** درمعنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که در فتوحات
مذکور است که سر ظهور عالم معلوم نمیشود الا بمجاهدات کثیره وریاضات عظیمه
یعضها الهمم میفرمودند که از یعضها الهمم مراد آنست که مرد می قصد وهمت او ذات
حق سبحانه باشد وتا همت موجود نشود وصاحب این همت مجاهدات کثیره وریاضات
عظیمه پیش نگیرد سر ظهور عالم که از جمله اسرار غامضه است بروی منکشف نشود مجرد

این همت فی اتحاد مجاهده و ریاضت یا بجز مجاهده و ریاضت فی تحصیل این همت با
پانچ فائده نتیجه نداد رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که بعضی
عارفان را قدرت آن داده اند که هر چه خواهند خلق کنند و فرق میان مخلوق حق
و مخلوق عارف آنست که مخلوق عارف باقی هست تا دامیکه آنرا در حضرتی از
حضرات اثبات کنند میفرمودند که لازم نیست که عارف متوجه مخلوق خود بتوجه حسی
شهادی بلکه اگر در حضرت مثال متوجه صورت مثالی وی بود کافیست در ابقای
وجود خارجی آن موجود شهادی پس تا دام که آن توجه از عارف باقی است بآن
موجود شهادی در حضرت مثال با حضرت شهادت آن موجود نیز باقیست در حضرت
شهادت و هرگاه که آن توجه منقطع گردد آن موجود فی الحال معدوم صرف شود.
رشحه درین سخن که حضرت ایشان فرموده اند که شیخ بهاؤ الدین عمر قدس سره
چندگاه بر اسپی سفید سوار میشدند از بعضی محرمان ایشان سبب آن پرسیده شد
وی گفت اختیار اسپ سفید از جهت آنست که بعضی تجلیات صوری چنین مشهود
حضرت شده است میفرمودند که خصوصیت هر صورتی نسبت ارباب مشاهدات و
مکاشفات بنا بر اختلاف استعدادات و اختلاف معانی و حقائقی هست که در صور اشباح
برایشان منکشف میشود و مثلا موسی را علیه السلام تجلی صوری در لباس درختی که در
وادی ایمن بود واقع شد و حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم در صورت جوان
مخطط روی نمود چنانچه بعضی احادیث بآن ناطق شده انتهی کلامه پوشیده نماند
که حضرت شیخ محی الدین عربی قدس سره در بعضی از مولفات خود نوشته که رأیت
ربی علی صورة الفرس و حضرت شیخ رکن الدین علاء الدوله قدس سره در بعضی

از مصنفات خود نوشته‌اند و در شرح این سخن فرموده‌اند که سالکان حق را تجلیات
صوری می‌بینند و آن با آثار نسبت دارد و تجلیات معنوی می‌بینند و آن با صفات
نسبت دارد و تجلیات ذوقی می‌بینند و آن بذات نسبت دارد و تجلیات صوری که
با آثار نسبت دارد حق تعالی در صورت جمیع اشیا بر بنده تجلی میکند از مفردات عنصریات
و معادن و نباتات و حیوانات و افراد انسان چون در یکی از مراتب [illegible] تجلی کند و وقتیکه
تجلی ازان مرتبه دیگر که فوق اوست خواهد پیوست در افق آن بود و تجلی کند بعد
ازان بدیگر بود و تجلی کند بعد ازان بدیگر بود که فوق اوست خواهد که [illegible]
تجلی کند از معادن و وقتیکه به نباتات خواهد پیوست در صورت مرجان که افق
معادن است تجلی کند چه وی اقرب معادن است بمرتبه نباتات که در وی [illegible]
و هرگاه که از نباتات بحیوان خواهد پیوست در صورت نخل تجلی کند که افق نباتات
و اقرب نباتات است بمرتبه حیوان که بعضی از خواص حیوانات در وی بود که اگر سرش
از تنه بردارند خشک شود و تلقیح نیز مخصوص اوست که تا شاخی از درخت نر بر درخت
ماده نزنند بار نگیرد و این نیز از خواص حیوانات است تا نر با ماده نپیوندد ماده
بار نگیرد و هرگاه که از حیوان بانسان خواهد پیوست در صورت فرس تجلی کند که
افق حیوان است و اقرب حیوانات است بانسان از جهت شعور و زیرکی و صورت
دیگر فوق افق انسان نباشد در تجلیات صوری تا بیند که نهایت تجلی صوری
در مرتبه انسان آن بود که حق تعالی بصورت صاحب تجلی بر وی تجلی شود و [illegible]
را خلق الله آدم علی صورته [illegible] بود که حق تعالی بر او تجلی کند بصورت او [illegible]
و از آن تجلی [illegible]

سبحانه خود یا بمعنی سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و لیس فی جبتی سوی الله و هل
فی الدارین غیری و امثال آنهمه ازین تجلی رو نماید و بنابرین اهل کشف را که قدم
لغزیده درین تجلی صوری بود تا چنین جرأت نموده اند و حکما را مزلة القدم
در تجلی معنوی بود که روی از متابعت انبیا علیهم السلام گردانیده اند و بمدرکات
معنوی خود مغرور گشته در بوادی ضلالت هلاک شده اند چون اولیا بمتابعت
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم محفوظ اند اگر در غلبات سکر از ایشان سهوی در وجود
آمده در حال صحو از آن توبه کرده اند لاجرم حق سبحانه ایشان را از منازل تجلیات
صوری و نوری و معنوی عبور داده به تجلیات ذوقی ذاتی رسانیده و از مزلة الاقدام
رهانیده و سلامت ایشان را بتجلی ذات رفیع الدرجات واصل گردانیده ذلک
فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم و میفرمودند در بیان وجود
باری تعالی و نسبت هستی وی باشیا که وجود ممکن غیر حقیقت اوست و عارض
حقیقت او و مثال زید متصور در ذهن حقیقتی هست که این وجود خارجی عارض آن
حقیقت شده و منضم بوی گشته و آن حقیقت بواسطه این ضمیمه مبدء آثار شده
پس حقیقت این وجود عارضی مبدء آثار باشد چه از وجود تعبیر بچیزی میکنند که مبدء
آثار باشد و وجود واجب عین حقیقت اوست بخلاف وجود ممکن پس آن حقیقت
بخود مبدء آثار هست بی انضمام هیچ شئی بوی و اختلاف هست حکما و صوفیه را
که آن وجود که مبدء آثار موجودات شده چه وجود است شیخ رکن الدین علاء الدوله
و قلیلی از صوفیه و اکثر حکما و متکلمین بر آنند که آن چیزی است از صفات حق سبحانه تعالی
که افاضه وجود کرده بر موجودات و مسمی است بفیض وجودی و وجود عام و نفس الرحمن

و غیر آن و حضرت شیخ محی الدین عربی و اتباع ایشان و اکثر صوفیه محققین
از متقدمین و متاخرین و قلیلی از حکمای و متکلمین میگویند که آن وجودیست که
سبب ظهور آثار شده هم وجود حق سبحانه که عین حقیقت وجود است لا غیر پس همه
ممکنات موجود بوجود واجب اند یعنی ذات او با اشیا علاقه حقیقی واقع است
که آن معیت مجهول الکیفیت است و هیچ احدی از ارباب تحقیق از انبیا و اولیا و
حکمای اسرار آن معیت و حقیقت وی نبرده تا حسن آنکه بعضی از افراد انسان
مطلع شده اند بر سر معیت بقدر استعداد و قابلیت خود و تمثیلی که مشابه این علاقه است
که بقدر مناسبتی وارد نه آنکه فی الواقع چنان باشد نسبت عارض است بمعروض
فقیری بعد از وفات ایشان چند روز شبی ایشان را بخواب دیده پرسید که مخدوما
چون با آخرت نقل کردند از سر توحید وجود و نسبت معیت وی با اشیا که حضرت
شیخ محی الدین عربی در آن سخن کرده اند و غلو نموده اند شما را چه معلوم شده
فرمودند که چون باین عالم آمدم مرا با حضرت شیخ ملاقات واقع شد و از ایشان
سر این مسئله پرسیدم فرمودند که سخن همانست که نوشته ایم باز آن فقیر پرسید که آیا
در عالم آخرت عشق و عاشقی و تعلق خاطر بمظاهر جمیله میباشد. فرمودند که چه میگوئی
که مذاق عاشقی آنست که اینجا هست زیرا که حسن عالم اجسام که از ترکیب اجزاء
مختلفه حاصل میشود زود متغیر و متبدل میگردد و بواسطه ضدیة آن اجزاء با یکدگر
و بدان سبب عشق زائل گردد و تعلق خاطر نمی ماند اما حسن هاے این عالم
که از جمیع بسایط حاصل شده قابل فنا و زوال نیست و هرگز تغیر و تبدل نمی پذیرد
چه میان اجزای آن ضدیة و مخالفة نیست لاجرم اینجا همه عشق و عاشقی قید است

غایتش آنکه در ابتدای انقطاع روح از بدن بواسطه علاقه و انسی که روح را
به بدن میباشد دو سه روزی تشویشی بجوهر روح راه مییابد اما چون صاف و پاک
میشود باز بحال اصلی بر سر مذاق و ذائقی می آید چون ایشان این سخنان فرموده اند
آن فقیر گفت که آنچه شما فرموده اید از جمله اسرار آخرت است و میگویند که اموات
مأذون نیستند بافشای اسرار آخرت این چگونه است گفتند که این سخنی است واهی
که عوام گویند و اصلی ندارد که مردم در واقعات بسیار پیغمبر را صلی الله علیه وسلم
و کبرای اهل الله را دیده اند و از ایشان غرائب و عجائب عالم آخرت معلوم کرده اند
و اگر افشای اسرار آخرت جائز نبودی قرآن و حدیث بآن ناطق نبودی بار دیگر
در همان ایام آن فقیر بخواب دیده که خدمت مولوی بیمار اند بخاطرش گذشته که آیا
درین چه سر است که دوستان او سبحانه اکثر اوقات به آفات و بلیات مبتلا
میباشند فرموده سرش آن است که امراض و ریاضات موجب تنقیه دماغ و تصفیه قوای
دماغ است و چون دماغ تنقیه مییابد آئینه متعلق القوه دماغی میشود و آن نور مطلق
بسیط که محیط جمله موجودات است و مقصود همه مکونات و ظهور آن معنی مخصوص نیست
ببعضی دون بعضی باک من و تو هر فردی از افراد انسانی را که این تنقیه
و تصفیه دست دهد آن نور متعلق بقوت دماغی وی متعلق میباشد مولانا
علاء الدین آبیزی قدس سره میگفت که طالب را سه چیز لازم است
که از آن گزیر نیست اول دوام وضو دوم حفظ نسبت سیوم احتیاط در لقمه و
میفرمودند که اکابر در معنی لا اله الا الله گفته اند که ذاکر در مراتب سلوک خود گاهی
لا معبود الا الله گوید و گاهی لا موجود الا الله بعد از شروع در سیر الی الله.

چون لا اله الا الله گوید باید که لا معبود الا الله اندیشد و از سیر لا اله الا الله
چون الا الله گوید باید که لا مقصود الا الله اندیشد و تا سیر الی الله منتهی شود
و قدم در سیر فی الله نهد لا موجود الا الله اندیشد گذشت و گفته‌اند که هر طالب که
سنت را بر خود فرض نگرداند از نقصان دین او ست بعضی سنتها بر حضرت
رسالت صلی الله علیه و سلم فرض بود و نه چنین با آنکه آن اشارت باین ست
از التزام سنن و آداب شرعی که انبیاء را گزیر نیست و همه سعادتهای ظاهری
و باطنی بر آن موقوفست میفرمودند که این همه مشغول نسبت بکار نشود
نه بیکار بکار نشود اگر ناقابل است و بیکار نشود اگر قابل است و میفرمودند
که هر طالب بی‌صدقی که کاری نیکو کند و کسی او را استحسان نماید
و آن استحسان نفس او را خوش آید ظلمت این خوش آمدن نفس هر طالب را
کم از آن نیست که با ذی رحم محرم زنا کند و میفرمودند که این کار که آدمی را
افتاده است هیچ موجودی را نیفتاده است از طاعات رسمی و عبادات عادتی
هیچ کار نگشاید میان را در بندگی چست میباید بستن و در گفتن و نگرستن و
خوردن احتیاط بلیغ باید کردن و میفرمودند که درین طریق باید که هیچ چیز
مقصود طالب نبود و نباشد آخرت نه نفس خود پس اگر چنین باشد علامت آنست
که او را برای شناخت خود آفریده اند و اگر نه برای بهشت آفریده اند یا برای
دوزخ میفرمودند هر که درین عالم از خود خلاص نشد بعد از خرابی بدن روح او
در تحت فلک قمر بماند ع هر که در خاک غیرت پا میزد در گل ماند ماند و این سخن
شیخ محی الدین عربی است گفته اند هر که در تحت فلک قمر ماند ماند این سخن را

خود را سنج‌ترانند دیگران را بخود میسنجند چه حکم غالب راست همچو پایهٔ ترازو که
هر کدام گران‌ترست دیگری را از جا بر میکند و بخود میکشد پس همت چنان باید که اگر
همه عالم باین کس اقتدا کنند همه را بطور خود کشد و رنگ خود دهد انتهی کلامه راقم
این حروف یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی میگوید این سخن بخط مبارک حضرت
ایشان بر ظهر کتابی نوشته دید این کلمات قدسیه را که کمال سلطنت و سلطانی
آنکه بتصرف خود تمام رعایا و خواص خود را کسوت خود پوشاند چنانکه نظر او بهر که
افتد غیر خود را نه بیند کمال بندگان او در آنکه از خود بتمامی تهی شوند و در خود غیر انچه
در ایشان از پادشاه هست نه بینند و بدانند که از نا دیدن و نا دانستن غیر تهی شوند
اِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَاهُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که نعره زدن علامت غفلت است
زیرا که وقتی زند که بمعنی حاضر نشود و اگر همیشه حاضر باشد هیچ نعره نزند بلکه حضور
و آگاهی موجب فنا و بی شعوری است درین مقام نعره زدن نمیباشد کسیکه
نعره زند حکم چوب تر دارد که در میان آتش افتاده تا نمی باقیست آواز میکند
و دود برآرد بیت کف مکن و بسر مرو سرکشتای دیگ را اینک بجوش و صبر کن
زانکه همی پزانمت بیت ز اول که مرا عشق نگارم بربود همسایه بشب
ز نالهٔ من نغنود کم گشت مرا ناله چو عشقم بفزود چون آتش همه بسوخت
کم گردد دود و میفرمودند که خواجه بزرگ قدس سره در معنی اَلْکَاسِبُ حَبِیْبُ اللّٰهِ
گفته مراد کسب رضا است یعنی این سخن آنست که بنده باید که کسب کند آن معنی را
که راضی باشد بهر چه حق سبحانه کند و حصول این معنی بحقیقت وقتی میسر شود که
بنده متحقق گردد بلقای حقیقی و میفرمودند که عوام خدا را بخلق شناسند و خواص

نغنود

بلقای

خلق را بخدا چون ازان طرف دری بر روی خواص گشاده شود ایشان را حیثیتی که
معلوم گردد که دانند و بینند که همه خلق رو در آن در آورده اند روزی این حدیث خواندند
که أَفْضَلُ إِیْمَانِ الْمَرْءِ أَنْ یَعْلَمَ أَنَّ اللّٰهَ مَعَهٗ حَیْثُ کَانَ گفتند همین تعلیم کافیست
اگر کسی ادراک دارد بیت یار با تست هر کجا هستی جای دیگر چه خواهی ای سست
اوباش با تو در زیر یک گلیمست او پس بروای حریف خود را باش
میفرمودند که روزی درین فکر افتادم که ایمان شهودی آیا از احوال ظاهرست
یا از احوال باطن شنیدم از آینده که گفت که نسبت به بنده از احوال باطنست و
نسبت بحق از امور ظاهر زیرا که بنده درین حال بحقیقت باطن خود میرسد و حق سبحانه
باسم و صفت آن ظاهر و تجلی میکند روزی این رباعی خواندند که از خواجه ابو الوفای
خوارزمی ست رباعی چون بعض ظهورات حق آمد باطل پس منکر باطل نشود
جز جاهل در کل وجود گر جز حق بینید باشد ز حقیقت الحقائق غافل
و فرمودند که چهل سال است که بمضمون این رباعی ایمان آورده ام و شبی در آوان
جوانی بداعیه فسادی از خانه بیرون آمدم و در ده کسی بود و بغایت شریر
و بد نفس که بشرارت نفس او کسی نمیدانستم و همه اهل دیها از وی می ترسیدند
در آن دل شب دیدم که جائی در کمین ایستاده است چون اورا دیدم از وی ترسیدم
و ترک آن فساد کردم و دران محل دانستم که تدبیر درین کارخانه نیک در کار
بوده است و آن بزرگ از روی تحقیق فرموده است لَا تُنْکِرِ الْبَاطِلَ فِیْ طَوْرِهٖ
فَاِنَّهٗ مِنْ بَعْضِ ظُهُوْرَاتِهٖ انتهی کلامه و این شعر شیخ ابو مدین مغربی ست و بعض
ابیات دیگر ازینست بیت وَ اَعْطِهٖ مِنْکَ بِمِقْدَارِهٖ حَتّٰی تُوَفِّیْ حَقَّ اِثْبَاتِهٖ

فالحق تعالی یتجلی فی صورة یتنکر الجهال فی ذاته. و میفرمودند که اگر میان آنکس که
لقمهٔ حلوا در دهان تو می نهد و میان آنکس که سیلی بر قفای تو میزند فرق کنی علامت
نقصان است در توحید و میفرمودند که روزی از حضرت مولانا نورالدین عبدالرحمن
جامی پرسیدم که در دعوات ماثوره آمده است اللهم اشغلنا بک عمن سواک چون
غیر وسوا نیست پس این دعا چه معنی دارد فرمودند که کاف خطاب اشارت بعین
ذات است یعنی ما را مشغول ساز بذات از غیر ذات که صفات و افعال است یعنی ما را
بشهود ذاتی از تجلیات اسمائی و صفاتی و افعالی خلاص گردان و میفرمودند که
حسین بن منصور که انا الحق گفت حقیقت خود را میگفت و فرعون که انا ربکم الاعلی میگفت
صورت خود را میگفت اگر او نیز حقیقت خود را بشناختی آن انا گفتن او وی مقبول
بودی و میفرمودند که شبی امری نامیسر گرده بود که روی خود را بر در و دیوار و سنگ و
کلوخ می مالیدم و فریاد و بیطاقتی میکردم پس گفتند هر ذره از ذرات وجود خالی است
بر رخسار محبوب که حسن او را می‌افزاید شعر هر کرا افتد که وجود بود یعنی هر ذره
در وجود بود. مولانا شمس الدین محمد روجی قدس سره میفرمودند
که از حافظ کاشغری که ملازمت مجلس خواجه محمد پارسا بسیار کرده بود شنیدم که
گفت روزی در مبادی احوال پیش حضرت خواجه نشسته بودم ایشان سکوت کرده بودند
و آن سکوت امتداد تمام یافت آخر گفتم ای خواجه سخنی فرمائید که از آن فائده گیریم
و بهره بریم فرمودند که هر که از خاموشی بهره نمی یابد از سخن ما نیز بهره نخواهد یافت
و هم از حافظ مسطور نقل کردند که گفت روزی حضرت خواجه این بیت خواندند
بیت بهر صفت که میسر شود بکن جهدی که خویش را بسر کوی آن نگار کشی

ولفظ کشتی را بفتح کاف خواندند و باز مصرع دوم را تکرار کردند که خویشتن را اسیر کوی
آن نگار کشتی و لفظ کشتی را این بار بضم کاف خواندند و میفرمودند که روزی خواجه
شمس الدین محمد کوسوی قدس سره میگفتند که باز صفت میباید بود که یک پرواز
کرد اگر صیدی بچنگش افتاد خوش و الا قرار گرفت و ما میگوییم بلکه همای صفت
میباید بود که آن یک پرواز هم نکند و به فرسوده استخوانی قناعت کند و میفرمودند
که مردم از حمایت کسالت میگویند که فردا کاری کنیم و هیچ نمی اندیشند که امروز فردا
دیروز است و درین روزگار چه میسازند که فردا خواهند ساخت مضمون این سخن
که فرموده درین قطعه نظم کرده شد قطعه مکن در کارها تاخیر بسیار
که در تاخیر آفتهاست جانسوز طلب دار انگنی امروز کارت را که کند بهای طبل
حیلا آمد ترا قیاس امروز گیر امثال فردا که هست امروز تو فردای دیروز
و میفرمودند که خدمت مولانای ما میگفتند که در سمرقند دلم بگرفت بحصار رفتم آنجا
نیز ملول شدم زیرا که در آن سفر صحبت دینی از خود باز نیافتم روزی در راهی میرفتم
شخصی در پیش آمد و این بیت بر زبان خواند بیت با عاشقان نشین و همه
عاشقی گزین با هر که نیست عاشق هرگز مشو قرین پس آن شخص گفت ای جوان
بیت از من یاد گیر و بمضمون این کار کن تا سفر تو بیهوده نباشد گفتم الحمد لله
که درین سفر غنیمتی کلی یافتم این بیت یاد گرفتم و برگشتم و میفرمودند که هر که این
بیت عامل شود بسعادتی رسد که هرگز وی را شقاوت درنیابد و میفرمودند که روزی
مولانا محیی واعظ درسن نود سالگی پیش حضرت مولانا ما آمده بود و به نیازمندی
بسیار میگفت ما همتی دارید که حق تعالی مرا توجهی راست بجانب خود کرامت فرماید

در آن مجلس ما بباطن بر و اعتراض کردیم که پیری صوفی بعد از نود سال بزاری
و نیاز توجه براست می طلبد اکنون که پیر شده ایم ما را معلوم میشود که حق بجانب آن
پیر فقیر بوده است زیرا که توجه راست آنست که قبله سالک ذات بحت باشد و
از توجه باسماء و صفات خلاص باشد و این بغایت صعب و دشوار است و در آخر
میفرمودند که سی سال باشد که قدرت بر غفلت نمانده است اگر خواهم که زمانی خود را غافل
گردانم هرگز قادر نیستم بعد از ان این بیت از غزل خسرو خواندند بیت بجان تو که
فراموش نیستی نفسی ٭ اگرچه میشدی اکنون نمی شوی چه کنم ٭ روزی در بعضی خلوة
در انجمن بباطن با حق و بظاهر با خلق بودن سخنان فرمودند بعد از ان این بیت
خواندند بیت قصاب ده اگرچه که ما را گشت زار ٭ هم میچریم در ده و هم بر کناره ایم
و میفرمودند که مثل من مرغابی است که بر روی بحر است اگر میخواهد بسر آب فرو میرود
اگر میخواهد بر روی بحر میرود و درین سخن بیان تحقیق بمقام جمع الجمع کردند که حضرت شیخ
محی الدین عربی قدس سره گفته اند که بعض اولیا را بعد از ریاضت بسیار سیر
ظهور عالم کشف میشود و من دوش همین را از حضرت حق سبحانه درخواستم امری
ظاهر شد که قوة بشریت من طاقت احتمال آن نداشت نزدیک باین رسیدم
که وجود عنصری من از هم فرو ریزد و متلاشی گردد و روح از بدن مفارقت کند
باز مناجات درازی کردم تا حق سبحانه تعالی آنهمه را بپوشید و هنوز اثری از ان
باقی است و این گفتگوی امروزین گلمیتی با حمیت است و بخلاف معهود آخر روز سخن بسیار
میگفتند و دوری میگفتند که اگر مرا بگذارند هرگز لب نکشایم سخن گفتن بحسب ضرورتست
پس این دو بیت خواندند بیت عاشقان را چه روی با تو جز آنکه ٭ لب بدوزند

ودر تو هی نگرند ۔ بر در تو مقیم نتوان بود ۔ حلقه میزنند و میگذرند ۔ شیخ عمر
باغستانی قدس الله سره حضرت ایشان میفرمودند که حضرت شیخ عمر فرزند
بزرگوار خود خاوند طهور را میگفته اند که طهور ملا مشو صوفی مشو واین مشو آن مشو مسلمان
شو و میفرمودند که کسی از راه دور پیش حضرت شیخ عمر قدس سره آمده بود که طریقه گیرد
فرمودند در آن موضع که تو بودی مسجد بود گفته که بود پرسیدند که احکام مسلمانی
میدانی گفته که میدانم فرموده پس آمدن اینجا بیفایده بوده است احکام عبادت
معلوم و جای عبادت معلوم بازگرد و مشغول باش و میفرمودند که شیخ عمر قدس سره فرموده اند
که دل مرید را از غیر خالی میکنیم و ناظر بجناب احدیت میگردانیم اینهمه میکنیم اما نه من میکنم ۔
شیخ خاوند طهور قدس سره حضرت ایشان میفرمودند که شیخ خاوند طهور
را در طریق صوفیه مصنفات است در یکی از رسالها خود نوشته اند توحید یگانه گردانیدن
تن است از شهوات برای عبادت و یگانه گردانیدن دل است از خطرات برای
عبودیت والا حق واحد است و توحید واحد محال کما قیل ؎ ما وحّد الواحد من واحد
اذ کل من وحّده جاحد ۔ و هم شیخ فرموده اند که توحید در شریعت حق را یکی گفتن
و یکی دانستن اما در طریقت جدا کردن دل است از غیر حق سبحانه و هم شیخ فرموده اند
که رو دل از دشمن پرداز دوست را طلبیدن چه حاجت است و ایشانرا اشعار معارف
بسیار است و حضرت ایشان گاه گاه در اثنای ادای معارف و لطایف چیزی
از ان میخوانده اند و از انجمله این ابیات است ابیات نگاهبان دو چشم است
چشم دلداری ۔ نگاهدار نظر از رخ دگر یاری ۔ مباد که نشیند بچشم تو نگردی ۔
درون چشم تو بیند خیال اغیاری ۔ کجاست در همه عالم چنان سر اندازی ۔ که عاشقی

پرداز

نجیبا لسن او اکند زاری شد ای بیچاران عشق موروزید که عیبست ٭ آلا الجبا لیکه
پس پرده غیبست ٭ شیر زاد بیشه عشقم قوی در کار خود ٭ کوچه لطف من بیا
تا ز در بازو بنگرو ٭ خواجه ابراهیم شاشی رحمة الله حضرت ایشان میفرمودند
که خال من خواجه ابراهیم شاشی به سر تعلیم من این بیت نوشته بودند بیت
بیچاره است حال مردم رندان چنانکه هست ٭ خرم کسیکه فاش کند هر نهان که هست ٭
ونیز حضرت ایشان میفرمودند که خال من روزی گرد گورستان جا کرده بود نشست
کیفیتی داشت و به درد دل این بیت میخواند و میگریست بیت فراق دوست
اگر اندک است اندک نیست ٭ درون دیده اگر نیم موست بسیار است ٭ ونیز
حضرت ایشان میفرمودند که از خال خود یاد دارم که این رباعی میخواندند رباعی
تا بنده ز خود فانی مطلق نشود ٭ توحید به نزد او محقق نشود ٭ توحید حلول نیست
نابودن تست ٭ ورنه بگزاف آدمی حق نشود ٭ حضرت شیخ عبید الله
احرار قدس سره میفرمودند وقتیکه در هری بودم سحرها بحمام میرفتم
و مردم را خادمی میکردم گاه بودی که پانزده شانزده کس را خدمت کردمی
و درین خدمت امتیاز نمیکردم میان نیک و بد سیاه و سفید آزاد و بنده گاه
چنان بود که در گرم خانه حمام پنج شش کس را خادمی میکردم و بعد از خدمت در دم
میگریختم تا کسی مرا در خدمه اجرت نشود و اگر شود مرا نیاید و در آخر حیات میفرمودند
از بسکه در حمام چنین خدمتها میکردم از حرارت حمام کوفتی بطبیعت رسیده است
و ازین جهت حالا بحمام رغبت نمی شود و بحمام کمتر میروند بااین جهت و میفرمودند
که طریقه خواجگان قدس سرهم همت و خاطر مصروف آن میباشد که مقتضای وقت

جمعیت ذکر و مراقبه وقتی است که دران وقت خدمت نباشد که ازان رخنی بسلطانی
رسد خدمتیکه سبب قبول دل است بر ذکر و مراقبه مقدم است بعضی گمان برده اند
که اشتغال بنوافل عبادات از خدمت اوست ثمره خدمت محبت و تمکین در دلهاست
جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلٰى حُبِّ مَنْ اَحْسَنَ اِلَيْهَا یقین نیست هرگز ثمرات نوافل باز و ثمره و
نتیجه که محبت مومنین است برابر نخواهد بود و میفرمودند آنکه حضرت خواجه بهاؤ الدین
و متابعان ایشان بآسانی خدمت کسی قبول نمیکنند از جهت آنست که خدمت
و تواضع از جمله احسان است و حب محسن ضروری و بقدر محبت علاقه واقع چون
ایشان بتمامی مشغول از نفی خلق و نمی خواهند که ایشان را هیچ گونه علاقه نشود بقصد
سعی و اهتمام دارند که تا توانند خدمت کنند نه قبول خدمت و از کسی خدمت قبول
میکنند که در وی استعداد آن میبابند که روز بروز از طور و طریقه ایشان بهره مند
شود و علاقه او از عالم بسبب قبول و التفات خاطر ایشان کم تر گردد و عاملی از
جمعیت باطن او معمور و منور شود و میفرمودند که من این طریقه را از کتب صوفیه
نگرفته ام بلکه از خدمت مردم گرفته ام نه آنکه مرا آموخته باشند اما خدمت را
خاصیت این است و میفرمودند هر کسی را از دری در آورده اند مرا از در خدمت
در آورده اند ازین جهت است خدمتی مرضی و مختار و محبوب من شده هر که امید واری
دارم ویرا خدمت میفرمائیم و این بیت خواندند بیت همت ترا به کنگره کبریا کشد
این سقف گاه را به ازین نردبان مخواه پس میفرمودند که من آنچنین میخوانم که
خدمت ترا به کنگره کبریا کشد و روزی حضرت ایشان در معنی آیه کریمه اِنَّا اَعْطَيْنٰكَ
الْكَوْثَرَ میفرمودند که محققان در تفسیر این آیه چنین گفته اند که دادیم ترا کوثر یعنی بهبود

احدیت در کثرت پس کسی که این مشهد مقام او ست هر آئینه هر ذره از ذرات
کائنات او را آئینه است که در آن جمال وجه باقی مشاهده میکند اینچنین کسی را
که همی ست بما سوا سبب مزید شهود و تجلی وجود باشد اسباب دنیوی چگونه حجاب
مقصود گردد و محجوبی او را چگونه صورت بندد و در معنی آیة اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ
میفرمودند که حمد را ابتدائی است و نهایتی بدایت حمد آنست که در مقابله او نعمتے که
به بنده داده اند حمد میگویند از برای آنکه میدانند که حمد نعمت را زیاده میگرداند و
نهایت حمد آنست که حق سبحانه مثلا وی را قوتی داده که بآن قوت قیام بحق عبودیت
مینماید از نماز و روزه و زکوة و حج و امثال آن در مقابله اینچنین نعمتی که سبب
قرب و رضای حق سبحانه گشته است حمد میگوید بلکه نهایت حمد آنست که بنده
داند که حامد از مظهر او غیر حق سبحانه نبوده است کمال بنده جز در آن نیست که داند
که او معدومی ست که او را نه ذات ست و نه صفت و نه فعل باین اندیشه خود را مستور
گرداند که او را مظهر صفات خود گردانیده اند در معنی آیة قَلِیْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ
میفرمودند که شکور بحقیقت آنست که در نعمت مشاهده منعم کند فرمودند که امام غزالی قدس سره فرموده اند
که اگر از نعمت ملتذ شود منافی شکر نیست اگر ملتذ از این جهت باشد که سبب وصول میشود بحق سبحانه
در معنی آیة فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰی عَنْ ذِکْرِنَا می فرمودند که این آیة متناول دو معنی
است یکی آنکه از ظاهر آیة مفهوم میشود که اعراض کن از طائفه که از ذکر ما اعراض
کرده اند که اهل حجود و غفلت اند و دیگر آنکه طائفه هستند که از کمال استغراق و
استهلاک در شهود مذکور وصفت ذکر از ایشان مرتفع شده است اگر قصدًا ایشان را
بذکر تکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شهود مذکور خواهد شد پس حضرت رسول علیه السلام

مامور شده بآنکه اعراض کنند از چنین طائفه که اعراض کرده اند از ذکر و در سهو و غرور
مستغرق شده با جمعی که ایشان را بذکر گفتن تکلیف نفرمایند و در معنی آیة وکونوا مع
الصادقین میفرمودند که کینونت مع الصادقین را دو معنی است کینونتی بحسب صورت
و آن آنست که مجالست و مصاحبت را با اهل صدق لازم وقت خود گیرد تا بسبب
دوام صحبت ایشان باطن وی از انوار صفات و اخلاق ایشان متاثر شود و کینونت
بحسب معنی آنست که از نگاهداشت باطن طریق رابطه ورزد و نسبت طائفه که استحقاق
واسطگی داشته باشد و صحبت را احصر کند و آنکه همیشه بچشم ناظر باشد بلکه خیال ایشان سازد
که صحبتی دائمی شود و از صورت بمعنی عبور کند تا همیشه واسطه در نظر باشد چون این معنی
را بسبیل دوام رعایت کند سر وی را با سر ایشان مناسبتی و اتحادی حاصل شود و
درین واسطه آنچه مقصود اصلی است حاصل حقیقت وی شود و نیز در معنی این آیت
میفرمودند که آنچه ازین امر واجب الامتثال مفهوم میشود آنست که میباید که دل مرتبط
بیکی از صادقان باشد صادقان آن طائفه اند که هر چه بسمی لغیریت است از سینه ایشان
ایشان برخاسته است صبح صدق آن نیز را گویند که آنچه نیز را باید براهی و جهی
داشته باشند آنچه حقیقت انسانی را باید که بآن متحلی باشد تا بدرجه کمال خود رسیده باشد
غیر توجه را است بجانب حق سبحانه تعالی بسبیل دوام هیچ نیست و درین معنی این بیت فرموده

بیت
با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین
با هر که نیست عاشق با او مشو قرین

پیش استادی که او نحوی بود
جان شاگردش از و نحوی بود
باز استادی که او محوی بود
جان شاگردش از و محوی بود

آدمی را از آن سبب که استعداد او با تمام از همنشینان حاصل است مامور بآن امر
شده است که دائم عمل پاکشتی که از حق سبحانه تعالی ببرکت صحبت این طائفه

کم

واقع شود تفاوت تواند کرد جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین مؤید
این است و در معنی کلمهٔ لا اله الا الله میفرمودند که بعضی اکابر ذکر لا اله الا الله
را ذکر عام گفته اند و ذکر الله را خاص و ذکر هو را ذکر خاص الخواص و حال آنکه
ذکر لا اله الا الله را ذکر خاص الخاص میتواند بود زیرا که تجلیات حق را سبحانه
نهایت نیست و در آن صورت هرگز تکرار متصور نی پس در هر آنی نفی صفتی میکند و
اثبات صفتی پس ابدالآبدین از نفی و اثبات خلاص نباشد و میفرمودند که معنی لا اله
الا الله مبین یعنی که الله هم ذات است من حیث هی آن تواند بود که لا اله نفیست آله
که عبارت از مرتبهٔ الوهیت است یعنی ذات مع الصفات الا الله مگر ذات بحت
منزه عن الکل یعنی را پر از خود و در نمیباید داشت زیرا که در زمان خلوی دل از
اغیار مشهود سر جز ذات مقدس هیچ نیست و این نسبت مبتدیان خواجه
عبدالخالق قدس سره میسر است فهم من فهم [illegible] اگر در ده کس است
و در همین معنی میفرمودند که مبتدیان طریقهٔ خواجه بهاء الدین را قدس سره در اول
قدم چاشنی از غیب هویت حاصل است و در معنی کریمه قل الله ثم ذرهم میفرمودند
که مراد آنست که بنفس ذات متوجه باش نه بصفات و در معنی آیه یا ایها الذین آمنوا آمنوا
میفرمودند که اشارت است بتکرار عقد یعنی ایمان که پیش این طائفه عبارت
از عقد قلب است بحق سبحانه حق تعالی امر کرده است که تکرار این عقد کنید یعنی سعی
نمائید و بدانید که این وصف از آن شما نیست و در معنی آیه کریمه فمنهم ظالم
لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرات میفرمودند شاید که فمنهم ظالم لنفسه اشارت
باشد بطائفه که بر نفس خود ظلم کرده باشند یعنی که از هر چه از مراد وی باشد از

(۱) المتقین (۲) الاخص

لذات و شهوات ویرا محبد وهم گردانیده اند و در جمیع احوال مخالفت ویرا لازم
داشته اند تا مستعد قبول موهبت گردند نظر برین تحقیق این گروه از مقتصدان
در پیش باشند و مقتصدان از سابقان بالخیرات و در معنی آیه سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ
أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ میفرمودند که شاید اشارت بطائفه باشد از بنی آدم که بر قلب
مهیمین واقع اند که طائفه اند از ملائکه که ایشان را از غایت استغراق در شهود ذاتی هیچ آگاهی نیست
بآنکه ذوات غیر حق سبحانه موجودی نیست چون آن طائفه را از هیچ چیز آگاهی نباشد بضرورة هیچ چیز
ایمان نداشته باشد لاجرم لَا يُؤْمِنُونَ وصف آن بزرگواران آمد و در معنی آیه لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ
لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ میفرمودند شاید از ملک دل سالکان خواهند یعنی چون حق سبحانه بر دلی بقهر احدیت
تجلی کند و آن دل از غیر خود نشان نگذارد پس در آن دل صدای لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ و از نزد
و چون در آن مملکت غیر خود نه بیند هم خود جواب گوید که لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ صدای
سُبْحَانِيْ مَا أَعْظَمَ شَانِيْ وَ أَنَا الْحَقُّ وَ هَلْ فِي الدَّارَيْنِ غَيْرِيْ و امثال آن از آن مقام است
و در معنی آیه يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰهِ فرمودند که آدمیان محتاج
حق اند سبحانه و چون حق تعالی بالعلم قدیم خود میدانست که آدمی بحسب مقتضای
بشریت بنان و آب و اسباب دنیوی محتاج خواهد بود لاجرم جمال قیومیت خود را
از مظاهر اشیا ظاهر گردانید تا آدمی بهر چه محتاج شود فی الحقیقة محتاج بحق باشد
سبحانه از وجه قیومیت وی تعالی شانه و روزی بعضی از حاضران مجلس را سیاست و
ملامت میکردند و سخنان میفرمودند در آن اثنا فرمودند بر در کوچها اگر دیده کاری کنید
که کسی از شما نفعی گیرد بهر وجهیکه توانید بود در آن کنید سعی نمایند که شهود احدیت
در کثرت حاصل شود و بعضی معنی إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ را چنین تفسیر کرده اند که دادیم ترا

گویند یعنی شهود واحدیت در کثرت و در معنی آیهٔ کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ سخنان مفید فرموده‌اند
و در آن اثنا بتقریب گفتند که لقای بعد الفنا هی را دو معنی است یکی آنکه بعد از آنکه
سالک متحقق شد بشهود ذات و در آن رسوخ تمام یافت از استغراق و غیبت
بشعور و حضور بازگشت مظهر تجلیات اسماء فعلی میشود و آثار اسمای کونی را در خود
باز می‌یابد و میان هر یک از آن اسماء امتیاز میکند و از هر اسمی حظی خاص میسر
میگیرد و معنی دیگر آنکه در هر آنی و جزوی لا یتجزّی از اجزای زمان در خود اثری
از آثار اسمای ذاتیه که آنرا در خارج مظاهر نمی‌باشد بلاریب می‌یابد و آناً فآناً آثار متنوعه
متلونه را در باطن خود در می‌یابد و باعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان هر یکی
در اقصر زمانی از ازمنه و این نهایت نادر و عالی است و اکمل افراد انسانیه را از ارباب
ولایت خاصهٔ محمدیه بسیار بندرت حاصل شود و آیهٔ کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ متضمن این معنی
است ۝ هر دم ازین باغ بری میرسد ۝ تازه‌تر از تازه‌تری میرسد اما آنچه
در معانی بعضی احادیث گفتند در ضمن هشت شعر ایراد می‌یابد شعر در معنی حدیث
القناعة کنز لا یفنی میفرمودند که قناعت نزد ما آنست که چون کسی نان جو نایخته
یابد از روی نان جو پخته نکند آنرا بیش از آن قدر خورد که دست و پای جنبد از برای
کار کردن و میفرمودند بر وجهی نباید که همیشه سیر شود و در خوردن و پوشیدن
قناعت باید کرد بچیزی که از آن پایه‌تر نباشد یعنی دست مبارک خود را گشادند و
فرمودند هرگاه کسی گرسنه شود یک روی دست کرنج یا آرد وی را کفایت است
هر که چنین کند دنیا مسود و میفرمودند اگر کسی در بیابانی افتد مثلاً که در آن آب نبود
و نه آبادانی و از هیچ ممر امید طعام نباشد وی را برای طعام هیچ وسوسه نباشد و

در باطن وی نیز هیچ تضرع نبود میتوان گفت که امروز قناعت بحقیقت حاصل
شده است و در خبر است که میفرمودند که التکبر مع المتکبر صدقة تکبر دو نوع است مذموم
و محمود تکبر مذموم تعظیم است بر خلق خدای و بچشم حقارت در ایشان نگریستن و خود را
از ایشان زیاده دیدن و تکبر محمود عدم التفات است بما دون حق سبحانه و تعظیم
بر غیر حق سبحانه باین معنی که هرچه غیر حق است سبحانه در نظر وی حقیر و بیمقدار شود و
علاقه التفات وی از آن منقطع گردد و این تکبر اصل است و موصل بمرتبه فنا و
میفرمودند که در حدیث وارد شده که شیبتنی سورة هود دنیا بر آنست که در سوره هود
امر باستقامت واقع است کما قال سبحانه فاستقم کما امرت و استقامت امریست
بغایت صعب زیرا که استقامت استقرار است در حد وسط در مجموع افعال و اقوال
و اخلاق و احوال بر وجهیکه تجاوز از آنچه ضروریست در مجموع افعال صادر نشود
و از طرفین افراط و تفریط مصون و محفوظ باشد ازینجاست که گفته اند کار
استقامت دارد و ظهور کرامات و خوارق عادات را اعتبار نیست و در معنی
حدیث الیوم تسد کل فرجة الحدیث میفرمودند مسجدی که حضرت علیه السلام نماز
میگذاردند چندین در داشت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مرض اخیر فرمودند
تا اکثر درها را بستند و آن در که بر خانه صدیق اکبر رض بود باز گذاشتند پس فرمودند
الیوم تسد کل فرجة الا فرجة ابی بکر یعنی امروز بسته باشند همه شگافها الا شگاف ابی بکر را. با
تحقیق درین باب سخنی دارند و آن آنست که حضرت صدیق را رضی الله عنه کمال نسبت حبی بحضرت رسول
علیه السلام بود آنحضرت درین حدیث اشارت باین معنی کردند که همه نسبتها و طریقها در جنب نسبت حبی مسدود شده
و آنچه موصل بمقصود است حبی است بصاحب دولتی که اعتقاد و وابستگی را لائق باشد

وطریقه خواجگان قدس سرهم که بحضرت صدیق اکبر منسوب است از حقیقت این
نسبت جمعی است وطریق این عزیزان بحقیقت نگاهداشت این نسبت حقیقی است
وقتی دیگر در بیان تحصیل این نسبت جمعی این ابیات خواندند بیت این دریچه
سوی یوسف باز کن ٭ ور نگاه فسق فرجه آغاز کن ٭ عشقبازی آن دریچه کردنست
کز جمال دوست دیده روشن است ٭ و میفرمودند که بعضی از کبرای طریقت
قدس سرهم در معنی حدیث لی مع الله وقت گفته است ای وقت مستمر شامل لجمیع
الاوقات یعنی سر حضرت نبی را صلی الله علیه وسلم بحق سبحانه ارتباطی واتصالی حاصل
بود بر سبیل دوام که در آن هیچ چیز گنجائی نداشت اما در قوت مدرکه مسمی بالقلب
باهمه چیز گنجائی بود از مصالحه دنیا و محاربه اعدا و معاشرت ازواج طاهرات و
غیر آن و بعضی گفته اند لی مع الله وقت ای وقت عزیز نادر و میفرمودند که حضرت
خواجه علاء الدین غجدوانی قدس سره میل بقول ثانی میکردند و میگفتند که کاملان را
بر سبیل ندرت این حال واقع میشد و میفرمودند که در حدیث شب معراج واقع است
که چون جبرئیل از همراهی حضرت رسول صلی الله علیه وسلم باز ماند فرمود که لو دنوت
انملة لاحترقت اهل تحقیق در معانی آن گفته اند اگر نزدیک روم بقدر سر انگشتی از
مقام خود که شهود ذات مع الصفات است هر آئینه که میسوزم یعنی نمی مانم یعنی چیز دیگر
میشوم و در معنی حدیث ادبنی ربی فاحسن تادیبی فرمودند ای بان اعطانی
الجمعیة الجامعة لجمیع خصائل النعوت المرضیة والخصال الحمیدة التی تقتضی لما یلائم
حضرة المحبوب و در سطوت سلطنت محبت که قطب دائره توحید است چه چیز باشد
از آنچه ملائم و مرضی حضرت محبوب نیست که مقهور و مرتفع نگردد و چه چیز ماند از خصائل

حمیده و اخلاق مرضیه که حاصل نشود بعد از حصول محبت مصحوب بنا بر جمیع دقائق
مراوات حضرت محبوب مطلع شده خود را جز در مرضی و ملایمات حضرت محبوب
صرف نکند بیت اوستاد تو عشق است چو آنجا برسی او خود بزبان حال گوید
که چه کن ها و تفسیر فرموده اند که حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرموده اند لو کشف
الغطاء لما ازددت یقینا یعنی که ملائم استعمال حضرت اوست که آن کلمه ایست که
معنی آن امتناع ثانی است از برای امتناع اول تا هیچکس را بخاطر رسیده و آن
است که یقین همیشه در تزاید است زیرا که کشف غطا هرگز ممکن نیست و این نزد
ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات بحت من حیث هی هی هرگز [illegible] نشود و مگر
از پرده صفات چون آن حقیقت همیشه در حجاب تلون و استتار باشد کشف
غطا هرگز ممکن نباشد پس یقین لایزال در تزاید باشد اما آنچه در معنی بعضی از کلمات
او با گفته اند هم در ضمن ثابت رشحه ایراد یافته باید رشحه در معنی آن سخن که اصحبوا مع الله
فان لم تطیقوا فاصحبوا مع من یصحب مع الله تفسیر فرموده اند که مراد از صحبت آنجا حضور
و آگاهی است که لازم صحبت است زیرا که مصاحبین را لازم است که بیک دیگر
حاضر و آگاه باشند چنین وارد شده است در توجه ایجادی به نسبت ایشان که
خلقته بیدی ای بالاوصاف المقابلة یعنی از جمیع اوصاف درو چیزی
و از جمله اوصاف صفت حضور حضور دائمی حق سبحانه ازلا و ابدا بذات خود
حاضر است پس آنچه ظاهر است از حضور و آگاهی در افراد انسانی از ایشان نیست
بلکه پرتویست از آفتاب حضور ذاتی که بر دیوار مظاهر تافته و آنرا منور گردانیده
کمال آدمی جز در آن نیست که تحقیق حال خود کرده اند آنچه که او را حاصل است

از حضور و غیره از آن او نیست بلکه از آن حق است سبحانه و دیرا در آن هیچ
حق نیست آنچه پیر هری قدس سره فرموده است که التحقیق تلخیص مصحوبک
اشارت بر این معنی است رشحه در معنی این سخن که بعضی محققان فرموده اند که لو اقبل
صدیق الی الله الف الف سنة ثم اعرض عنه لحظة فاته اکثر مما ناله میفرمودند
که تحقیق این سخن آنست که این طائفه بزرگوار بمقامی میرسند که در هر یک نفس
کسب کمالات بالقدم میکنند و حکایتی مشهور است که بعضی ازین طائفه را پیش خلیفه
غمازی کردند و گفتند که ایشان زندیق اند و خلق را اضلال میکنند اگر فرمان شود که
ایشان را بقتل رسانند درین مذهب متلاشی شود و اجری عظیم است که بر آن
مترتب خواهد شد و چون ایشان را بدار الخلافت حاضر گردانیدند خلیفه بقتل
ایشان فرمان داد سیاف خواست که یکی از ایشان را بکشد دیگری پیش آمد و
درخواست کرد که اول مرا بکش سیاف قصد وی کرد آن دیگری پیش آمد و همین
درخواست نمود سیاف متحیر فرو ماند گفت شما عجب کسانید که بقتل خود چنین
مشتاقید که بر یکدیگر مبادرت و مسابقت مینمائید گفتند ما اهل ایثاریم و بمقامی
رسیده ایم که در هر نفسی کسب کمالات سابقه کنیم پس هر یک حیات خود را ایثار آن
دیگری میکنیم تا بدین مقدار فرصت یاران دیگر نفسی چند بر آرند و کسب کمالات
کنند این سخن بخلیفه رسید متنبه شد و تحقیق حال ایشان فرمودند و بعد از اطلاع
بر کمالات ایشان گفت اگر این طائفه زندیق اند پس در عالم صدیق نیست آنگاه
ایشان را عذرخواهی کرد و با عز از تمام باز گردانید حضرت ایشان میفرمودند
که این را تمثیلی است و آن آنست که شخصی صد دینار سرمایه دارد و بآن تجارت

میکند مدتی سعی کرد تا صد هزار دینار شد درین زمان آنچه حاصل او ست از سرمایه
صد هزار دینار و سود تجارت هر آئینه بیشتر است از آنچه حاصل او بوده در زمان پیشتر از
صد هزار دینار پس اگر وی درین زمان از کسب تجارت باز ایستد یا فوات او زیاده
خواهد بود از مآل او میفرمودند آنچه اکابر گفته اند که مَنْ غَفَلَ عَنْهُ عَنِ اللّٰهِ طَرْفَةَ
عَیْنٍ لَمْ یَهْتَدِ طُوْلَ عُمْرِهِ یعنی وی آنست که دیگر تدارک زمان فوت شده [illegible]
نمیتواند شد رشحه میفرمودند در معنی آن سخن که عمرها گفته اند که اَرْبَابُ الْاَحْوَالِ
یَنْسَدُّوْنَ عَنِ الْاَحْوَالِ یعنی استغراق و استهلاک نیز موجب ترقی نیست زیرا که تحقیق
پیوسته است و معلوم شده که ترقی باز بسته بدوام عمل است و زمان استغراق و استهلاک
بحقیقت زمان باز ماندن از عمل است با آنکه استغراق و استهلاک از احکام آن موطن
است که بطریق استعجال درین موطن ظاهر شده است اگر در موطن دنیا ظاهر نشدی
در موطن عقبی بطریق اکمل ظاهر میشد پس بنابرین تحقیق است که ارباب احوال تبرا
کرده اند از احوال رشحه میفرمودند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نوشته اند
که حَقِیْقَةُ الذِّکْرِ عِبَارَةٌ عَنْ تَجَلِّیْهِ سُبْحَانَهٗ لِذَاتِهٖ بِذَاتِهٖ فِیْ عَیْنِ الْعَبْدِ مِنْ حَیْثُ اَنَّهٗ
الْمُتَکَلِّمُ و فرمودند این مقام پی آنکه مدتها لب ذکر گوید تا دل او را دوام آگاهی حاصل
نشود میسر نیست بعد ازان اگر جمله دیگر بیارد و این نسبت را از خود سلب کند عنایتی
است از حق سبحانه تعالی پس این بیت خواندند بیت یک جمله هر دانه ستانیم
یکبار دیدیم ما از علم گذشتیم بمعلوم رسیدیم ما رشحه و در معنی این سخن که بعضی اکابر گفته اند
سُبْحَانَ مَنْ لَمْ یَجْعَلْ لِلْخَلْقِ سَبِیْلًا اِلَّا بِالْعَجْزِ عَنْ مَعْرِفَتِهٖ میفرمودند که عجز معرفت آنست
که معلوم گردد که لَا مَعْرُوْفَ اِلَّا اللّٰهُ یعنی معرفت مقتضای ترکیب انسانی نیست

آنچه در ترکیب انسانی نهایت آن حضرت از آن انسان نصیب است با کمال انسان آینه شده تا آن
که در وی صورت معرفت حق سبحانه منعکس افتاده است همچنین عجزی بی‌نهایت مخصوص حضرت
انسان نیست چنانچه بعضی گمان برده‌اند که عجز از معرفت جهل است و این باطل است
رشحه می‌فرمودند که شیخ ابوبکر واسطی قدس سره گفته است ان کنت فانما بغیرک
فانت فان بلا جمع ولا تفرقة جمع الشیء کنایت از دید توفیق در عمل و تفرقه عبارت
از ادای وظائف عبودیت او صفت خود می‌فرمودند هر که مضمون این سخن را دریافت
و ذوق آن دریافت یک ادا شد خلاص یافت و از تفرقه اعتبار باز رست رشحه می‌فرمودند
که اکابر در معنی جمع و جمع الجمع چنین گفته‌اند الجمع ما له علیه و ما لک علیک و جمع الجمع
الجمع ما له و ما لک علیک و می‌فرمودند بسین مرتبه جمع الجمع است این بیت که حضرت
مولوی قدس سره در مثنوی فرموده بیت ما کییم اندر جهان پیچ پیچ
چون الف از خود ندارد هیچ هیچ رشحه می‌فرمودند که اهل ارادت بغایت کم‌اند
باین تقریب گفتند که شخصی پیش یکی از اکابر گفته فرستاد که اگر مریدی صادق نشان
دارید برای ما بفرستید آن بزرگ در جواب گفته فرستاد که اینجا مرید کمتر است اما هیچ
شیخ هیچ امید برای شما بفرستیم و می‌فرمودند که مولانا رکن الدین خوافی می‌گفت
که من از هیچ کار خود امیدوار نیستم الا از یک کار که بغایت امیدوارم و آن این است
که روزی در صحبت خدمت شیخ زین الدین کلال که از مشایخ بزرگ شیراز بود
بطهارت مشغول بود و من کلوخ استنجای ایشان را بدست خود می‌سودم تا بدان استنجا
کردند و هم از وی نقل کردند که می‌گفتند اگر صد بار درویشی را بر دیوار نشین کنند
از پای آن دیوار به ادب بباید گذشت رشحه می‌فرمودند که چون شبلی را ارادت

این طریقه پیدا شد و پیر وی در آن وقت عالم واسطه بود به صحبت خیر نساج که از مشایخ
وقت بود انابت آورد و توبه کرد و خیر نساج وی را پیش جنید فرستاد و صاحب کشف المحجوب
گفته است که این فرستادن نه از آن جهت بود که وی از تربیت شبلی عاجز بود لیکن
ادب جنید نگاه داشت و شبلی نیز از خویشان جنید بود و جنید هفت سال وی را
کسب فرمود و گفت وجه آنرا بمظالم که در ایام حکومت از تو صادر شده باز رسیده
و بعد از آن هفت سال دیگر وی را بخدمت خلاجا و طهارتخانه باز داشت تا کلوخ
استنجا و آب طهارت اصحاب مهیا میساخت و بعد از چهارده سال وی را طریقه گفت و
بریاضت امر فرمود و میفرمودند که سهیل ابن عبدالله تستری مدتی مدید ریاضت
شاقه کشید و بدوام ذکر اشتغال نمود تا بمرتبه که روزی خون از دماغ او روان شد
هر قطره که بر زمین چکید نقش الله پیدا آمد بعد از آن که اینچنین مشغولیها کرده بود پیری
او را بیاد داشت فرمودند و کرة از حضرة ایشان استماع افتاد که میفرمودند
که سخن خواجه عبدالخالق است که در ششجهتی را ببند و یاری را بکشای در خلوت را ببند
در صحبت را بکشای و در کرة دوم این ابیات از مثنوی خواندند بیت حرفه آموزی
طریقش فعلی است علم آموزی طریقش قولی است فقر خواهی آن بصحبت
قائم است نی زبانت کار می آید نه دست رشحه و میفرمودند که بعضی اکابر دین
گفته اند بعد نماز دیگر ساعتی است باید که در آن ساعت به بهترین اعمال مشغول باید شد
بعضی گفته اند بهترین اعمال آنست که در آن ساعت محاسبه است و محاسبه آنست
که اوقات ساعت شب و روز را حساب کند که چند از آن بطاعت صرف شده است
و چند بمعصیت آنچه بطاعت گذشته بر آن شکر گوید و آنچه بمعصیت گذشته است

پیران استغفار کنند بعضی دیگر گفته اند بهترین اعمال آنست که خود را بصحبت کسی
رسانند که در صحبت وی از هرچه غیر حق ست ملول شوند و بجناب حق سبحانه مایل و
منجذب آیند اهل تحقیق گفته اند بهترین اعمال آنست که بواسطهٔ استعمال آن از غیر حق سبحانه
ملول شوند و بحق سبحانه مایل رشحه در بعضی که از صحبت اجنبی فتور نسبت میشود فرموده اند
که روزی فتوری بوقت شیخ ابویزید قدس سره راه یافت فرمود بجوئید که در مجلس
بیگانه پیدا شده است که این فتور بسبب وی است بعد از جستجوی بلیغ گفتند بیگانه نیست
فرمودند که در عصاهای خانه طلبید عصای بیگانه یافتند دور انداختند فی الحال
واجد وقت خود شدند و آن تفرقه بجمعیت مبدل گشت و فرمودند که خواجه احمد
یسوی را روزی در نسبت فتوری شده است فرمودند که بیگانه درین صحبت
است بواسطهٔ وی سر رشتهٔ نسبت گم شده است بعد از تفحص بسیار در صف کفش بیگانه
یافتند بیرون افگندند فی الحال جمعیت و صفای وقت ظاهر شد و آن تفرقه که بود
مرتفع شد بعضی مخادیم فرموده اند که یکی از اصحاب جامهٔ بیگانه پوشیده بود در سحر که
وقت انعقاد صحبت بود بمجلس حضرت ایشان در آمده بود بعد از لحظه آنحضرت
فرمودند که درین مجلس بوی بیگانه می یابم پس آن عزیز را گفتند که این بوی
از تو می آید مگر لباس بیگانه پوشیده آن عزیز برخاست و از مجلس بیرون رفت
و آن جامه را از بر کشید و دور انداخت و باز آمد رشحه فرمودند که تاثیر
جمادات از اعمال و اخلاق مردم پیش ارباب تحقیق امری مقرر است حضرت شیخ
محی الدین بن عربی قدس سره درین باب تحقیقات بسیار دارند و آن تاثیر
جمادات تا غایتی است که اگر شخصی افضل عبادات را که نماز است در موضعی

اداکنند که آن موضع از اعمال اخلاق ناپسندیده جماعتی متاثر شده باشد بها و جمال
این عمل را برابر آن عمل مزدوری نسبت که در موضع اداکنند که متاثر از جمعیت ارباب
جمعیت شده باشد ازینجاست که دو رکعت نماز در حرم مکه برابرست با هفتاد رکعت
در غیر آن می‌فرمودند که طالب این نسبت را عمل کردن باین رباعی حضرت عزیزان
از لوازم است بیت با هر که نشستی و نشد جمع دلت ٭ وز تو نرمید زحمت آب و گلت
از صحبت وی اگر تبرا نکنی ٭ هرگز نکند روح عزیزان بحلت ٭ و می‌فرمودند
که شیخ ابوطالب مکی قدس سره فرموده اند که جهدی کن که ترا هیچ بایستی غیر
حق سبحانه نباشد چون چنین شدی کار تو تمام شد دیگر آنکه ظاهر نشود از احوال و
مواجید و کرامات غم نسبت رشحه و میفرمودند که توحید درین روزگار آن شده است
که مردم ببازار میروند و در پسران ساده رو می‌نگرند که ما مشاهده حسن و جمال حق
میکنیم نعوذ بالله ازین مشاهده پس فرمودند که حضرت سید قاسم قدس سره بدین
ولایت آمده بودند جمعی از مریدان ایشان در بازارها میگشتند و پسران امرد
پیدا میکردند و با ایشان تعلق می ورزیدند و میگفتند ما در صور جمیله مشاهده جمال حق
میکنیم گاهی حضرت سید میفرمودند که این خوکان من کجا رفتند ازین سخن چنان معلوم
شد که آن طائفه در نظر بصیرت ایشان بصورت خوک می‌نمودند رشحه و میفرمودند
که مشائخ طریقت قدس سره در اصطلاحات خود لفظ شاهد مفتون و مفتون بالشاهد
آورده اند بعضی معنی آنرا ظاهر بشوخی گفته اند که مراد از شاهد مشاهد صوری است
و از مفتون با شاهد آن طایفه را که از نظر عشق و محبت نسبت بمظاهر جمیله نگاه
میدارند پس فرمودند که این نسبتی است بغایت مذموم و خطیئه نفس را در آن

منقول است یکی از اکابر فرموده است که گرفتم نفس را در مشاهده شاهد صورت هیچ دخلی
خطی نماند آخر حظ روحانی خود باقی هست و آنرا انکار نمیتوان کرد همچنانکه سالک را
از لذات نفسانی که حجب ظلمانی است گذشتن واجب است از حظوظ روحانی که حجب
روحانی است هم گذشتن لازم است رشحه و میفرمودند که اکابر طریقت گفته اند هر چند
دشنام که از کسی بتو واقع شود باید که بحقیقت دانی که تو آنی اگر ترا سگ و خوک
و امثال آن گویند یقین کنی که در تو از آن صفات حصه است چرا که آدمی نسخه جامع است
همچنانکه صفات ملکی دارد از صفات سبعی و بهیمی نیز خالی نیست یکی از اکابر پیش
جنید قدس سره نشسته بود و شبلی در آمد آن بزرگ ویرا پیش جنید بسیار ستایش
کرد بعد از آنکه سخن وی تمام شد جنید فرمود که اینهمه تعریف آن خوک را کردی
آن بزرگ بغایت منفعل شد که بواسطه تعریف وی شیخ شبلی را خوک خواند اما در ظاهر
و باطن شبلی از آن سخن هیچگونه اثر کراهیت پیدا نشد و هیچ تغیری راه نیافت
رشحه میفرمودند درویشی آنست که پیر هری قدس سره فرموده است که خاکی بیخته
و آبی بر آن ریخته نه پشت پا را از آن گردی و نه کف پا را دردی و خلاصه درویشی
آنست که اینهمه کس بار کشد و بر هیچکس بار ننهد نه بحسب صورت نه بحسب معنی و میفرمودند
که بر بلاهای حق سبحانه تعالی صابر بلکه شاکر میباید بود زیرا که حق سبحانه تعالی را بلاهای صعب تر
از یکدیگر بسیار است پس فرمودند که خدمت نظام الدین قدس سره می گفتند
که دو برادر توامان بودند که بیک شکم آمده بودند و پشت ایشان بر یکدیگر چسپیده بود
چون بزرگ شدند دائم زبان بشکر الهی جاری داشتند کسی از ایشان پرسید که
با وجود چنین بلای که بر شما واقع است چه جای شکر گذاریست ایشان گفتند که ما

مبتلا نیم که حق تعالی را بلاهای ازین صعب تر بسیار است برین بلا شکر گوییم مبادا که
ببلای عظیم تر ازین مبتلا شویم ناگاه یکی از ایشان بمرد آن دیگری گفت اینک
بلای صعب تر پیدا شد اگر این مرده اکنون از من قطع کنند من نیز می میرم و اگر نه
مرده کشی میباید کرد تا وقتیکه بدن وی فرسوده شود و بریزد و میفرمودند که شیخ
ابو یزید گفته است که سی سال است که با حق سخن گفته‌ام و از حق سخن شنیده‌ام و خلق پنداشته‌اند
که با ایشان میگوییم و از ایشان می شنوم معنی این سخن آنست که آنچه از منظر ظاهر است
نه از منظر است و میفرمودند که حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند
که من دو کس دیده ام در مکه مبارکه که یکی بغایت بلند همت بود و دیگری پست همت
پست همت آن بود که در طواف دیدم شخصی را که دست در حلقه در خانه زده بود و در چنان
جایی شریف و چنان وقتی عزیز از حق سبحانه چیزی میخواست و بلند همت آنکه در بازار
منا جوانی دیدم پنجاه هزار دینار کما بیش سودا خرید و فروخت میکرد که در آن فرصت
یک لحظه دلش از حق سبحانه غافل نشد از غیرت آن جوان خون از درون من
برآمد و میفرمودند که ابو یزید قدس سره در راهی میرفت سگی تشنه پیش وی می آمد
وی دامن در چید سگ بزبان فصیح با وی بسخن آمد و گفت اگر دامن تو بر من خوردی
به آبی پاک میشدی اما این دامن که از من در چیدی خود را پاک تر از من دیدی
بدریا هم آب شسته نخواهد شد شخصی در مجلس حضرت ایشان چون اهل مراقبه
گردن کج کرده بود و خود را در مراقبه مشغول فرا نمود ایشان با وی تند شده
فرمودند که شخصی در صحبت مولانا نظام الدین سر پیش انداخته بود فرمودند سر بالا کن
که می بینیم از تو دود می برآید ترا به مراقبه چه نسبت است سالها تا کلوخ استنجا میبایست

بباید ساخت و نجاست از سبزها دور بباید انداخت تا نهالها نشسته آن نشوی که ازین طریقه
با تو سخنی توان گفت مراقبه خود بنمود که کجاست رشحه و وقتیکه حضرت ایشان فقیری را
اجازت مراجعت بخراسان میدادند فرمودند که من چون از خدمت خواجه علاؤالدین
غجدوانی جدا شدم گفتند با خود قرار ده که تا فلان موضع از نسبت خود غافل نشوم
چون آنجا رسی باز موضع دیگر را نشان ده و تا آنجا خود را بر نسبت راست گیر
ہمچنین موضع بموضع و منزل بمنزل ورزش این نسبت میکن تا وقتی که ملکه حاصل شود
و میفرمودند که از سید الطائفه جنید قدس سره منقول است که میفرمودند مرید صادق
آنست که مدت قریب به بیست سال کاتب شمال چیزی بر وی ننویسد معنی این سخن
نه آنست که مرید معصومی بود که درین مدت هیچگونه جریمه ظاهر نشود بلکه این معنی
است که پیش از انکه کاتب شمال چیزی نویسد بتدارک آن مشغول شود و آنرا از خود
دفع کند بوجهی از وجوه و میفرمودند که حضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی قدس سره
فرموده که گرانی از خلق بباید داشت و این نمیشود الا بکسب حلال دست
بکار و دل بیار در طریق خواجگان امری مقرر است و میفرمودند که خواجه محمد علی
ترمذی فرموده اند که زندگی دل را درجات است زندگی دل حاصل نمیشود جز
با تقصاد و اقتصاد و دوام ذکر است در نوم و یقظه ذاکر در نوم آنست که در خواب بیند
که ذکر میکند این ذکر را که در خواب کنند حضرت شیخ محی الدین عربی و بعضی دیگر
از مشائخ طریقه موجب ترقی نمیگویند چرا که ترقی منوط بعمل است که ناشی از علم باشد
و آنچه که در خواب دیده میشود که بذکر مشغول است نه ازین قبیل است رشحه
و میفرمودند که حضرت خواجه محمد پارسا فرموده اند که مداومت بر ذکر بجائی میرسد که

حقیقت ذکر با جوهر دل یکی میشود و معنی این سخن تواند بود که آن باشد که چون حقیقت ذکر
امری است منزه از حرف و صوت و جوهر دل که عبارت است از لطیفه مدرکه وی نیز
منزه است از شائبه کیف و کم پس بواسطه کمال تشغل این لطیفه باین امر منزه از حرف و صوت
میان ایشان اتحادی شود و وصف یکی و یگانگی روی نماید دران و آن ذاکر بواسطه
استیلای مذکور هیچ تفرقه تمیز نتواند کرد میان دل و حقیقت ذکر چه دل او را به مذکور
ارتباط بر وجهی شده که غیر مذکور در اندیشه او گنجایی ندارد و میفرمودند که روزی بمجلس
مولانا نظام الدین خاموش رفتم و ایشان با جمعی از موالی مباحثه علمی در میان داشتند
و من خاموش بودم تا فارغ شدند مولانا روی بفقیر کردند فرمودند سکوت و آرام بهتر است یا
کلام باز فرمودند بلی هم اگر آن مرد از قید هستی خود باز رسته است هر چه کند مانع نیست
و اگر بنحو دگر گرفتار است هر چه کند بروی تاوان است حضرت ایشان فرمودند که ما از خدمت
مولانا نظام الدین سخنی بهتر ازین نشنیده‌ام رشحه میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین
میگفتند که شریعت و حقیقت و طریقت را در همه چیز بیان میتوان کرد مثلا دروغ گفتن
که نهی به نسبت آن واقع است اگر کسی آنرا بسعی مجاهده بر طریق استقامت باشد از
زبان دور گردانده که باختیار و بی اختیار از زبان صادر نشود و این شریعت است لیکن
با وجود این میتواند بود که در باطن داعیه دروغ گفتن باقی باشد سعی و مجاهده در آنکه
اندرباطن داعیه دروغ گفتن دور شود این طریقت است و چنان شدن که باختیار
و بی اختیار از وی دروغ گفتن نیاید نه از دل و نه از زبان این حقیقت است حضرت ایشان
این سخن را از خدمت مولانا بسیار نقل میکردند و استحسان میفرمودند و میفرمودند که
حضرت خواجه بهاؤالدین قدس سره فرموده اند که در بدایت جذبه مرا گفتند در این راه

چون می آمدی گفتم باین شرط که هرچه میگویم و میخواهم آن شود خطاب رسید هرچه که ما
میگوئیم و خواهیم آن میشود گفتم من طاقت این ندارم مدت پانزده شبانه روز مرا این
گذشت احوال من خراب شد و تمام خشک شدم چون بسرحد ناامیدی رسیدم خطاب
رسید که هلا هرچه تو میخواهی همچنان باش گو که حضرت ایشان فرمودند که در مقامات
حضرت خواجه تا این قدر نوشته اما حضرت مولانا یعقوب چرخی از حضرت خواجه نقل کردند
که چون خطاب رسید که هلا هرچه تو میخواهی همچنان باش گو که من اختیار طریقه
کرده ام البته موصل باشد روزی حضرت ایشان با جمعی از اصحاب تند شده فرمودند
که شما را باز این طریق نمیتوانند کشید این طریق بغایت دقیق ست از مراد خود گذشتن
و بر مراد دیگری ایستادن کاری بس بزرگ ست از شما این کار نمی آید اگر میگویم
که حالا روید و خوک بانی کنید و بت پرستید فی الحال رقم کفر بر من میکشید این کار
نه کار شماست شما کجا و این طریق کجا فرمودند در مهمانخانه حضرت خواجه بهاؤالدین
دو کس از موالی در خدمت ایشان میبودند بحث ایمان میکردند قیل و قال ایشان
دور و دراز کشید حضرت خواجه آن گفتگو را می شنیدند آخر هر دو عزیز آمدند با آنها فرمودند
که اگر صحبت مرا میخواهید شما را از ایمان میباید گذشت ایشان بغایت مضطرب
شدند مدتی در آن اضطراب میبودند تا آخر معنی آن سخن بر ایشان ظاهر شد رشحه
روزی حضرت ایشان یکی را مخاطب ساخته فرمودند که اگر در صحبت بهاؤالدین قدس سره
ترا نسبتی حاصل شده باشد بعد از آن بصحبت بزرگی دیگر افتی و از وی همان نسبت
را باز یابی چه میکنی خواجه بهاؤالدین را میگذاری یا نمیگذاری پس فرمودند که از
هر جائی دیگر که آن نسبت را باز یابی باید که آنرا هم از بهاؤالدین دانی فرمودند که

یکی از مریدان قطب الدین حیدر بخانقاه شیخ شهاب الدین سهروردی افتاد
بغایت گرسنه بود روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله قطب الدین حیدر
شیخ شهاب الدین از حال وی آگاه شد خادم را گفت تا طعامی پیش وی برد
چون درویش از طعام فارغ شد باز روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله
قطب الدین حیدر که مارا هیچ جا فرو نگذاشتی چون خادم نزد شیخ رفت از وی
پرسیدند که چون یافتی آن درویش را گفت سهل کسی ست که طعام شما میخورد و شکر
قطب الدین حیدر میکند شیخ فرمودند که مریدی از وی باید آموخت هر جا که فائده
بیابد از برکت شیخ خود بیابد چه بظاهر و چه بباطن باین تقریب میفرمودند چون
مریدی صادق شیخی اکمل که از شیخ خود بیابد وی را جائز ست که از کامل دیگر و اکمل
پیوندد و فرمودند که شیخ ابو عثمان حیری قدس سره گفته است که مرا از مبادی حال
در خاطر میبود که از مواجید و اذواق این طائفه بهره مند شوم اتفاقاً بمجلس وعظ شیخ
یحیی ابن معاذ رازی رسیدم دل من آنجا آرمید ملازم وی شدم بعد از آن بصحبت
شاه شجاع کرمانی افتادم چون پیش وی در آمدم مرا از مجلس خود بیرون کردند
و فرمودند که وی رجا پرورده است از وی کاری نمی آید با خود گفتم بسر من است
و این آستانه بعد از مدتی مرا بصحبت خود راه داد و چندگاه در ملازمت وی بودم در بین اثنا وی را عزیمت
زیارت شیخ ابوحفص حداد قدس سره شد من نیز در ملازمت وی رفتم چون بصحبت شیخ ابوحفص افتادم مرا تمام
از من ربودند اما بشاه شجاع نمیتوانستم گفت که اینجا بباشم چون وقت رفتن شد شیخ ابوحفص شاه را
گفتند مارا این جوان بسیار خوش ست وی را اینجا گذارید مرا گذاشت و رفت کار من در صحبت
و خدمت شیخ ابوحفص تمام شد و میفرمودند که یکی از اکابر دین بدر مسجد رسید شیطان را دید

که ما شبها از آن مسجد بیرون شود، بدان بزرگ نظر کردم مردی دیدم که در مسجد نماز میگزارد و مردی دیگر نزدیک وی
تکیه کرده در خواب است، از وی پرسید که ای ملعون درین مسجد چه کار آمدی، گفت میخواستم که بوسوسه نماز او را
برین مصلی فاسد گردانم اما هیبت و مهابت این خفته مرا نمیگذاشت، از وی پرسیدم بیرون رفتم و میفرمودند که
حضرت سید قاسم قدس سره گفتند که روزی در مجلس مولانا زین الدین ابوبکر تایبادی نشسته بودم و مردی که
یکی از مشایخ وقت بود در آن مجلس حاضر بود و مولانا از وی پرسیدند که شیخ خود را بیشتر دوست میدارید یا
امام ابوحنیفه را، آن مرد گفت که شیخ خود را، خدمت مولانا از آن سخن بسیار در غضب شدند بمرتبه که آن مرد را سنگسار
خواندند و برخواستند و بخانه در آمدند و من همانجا نشسته بودم بعد از لحظه خدمت مولانا بیرون آمدند
و مرا گفتند با آن مرد غضب کردیم و در روی او درشت گفتیم بیا تا رویم و عذر خواهی وی کنیم، بهمراهی خدمت
مولانا روان شدیم و آن مرد در راه پیش آمد و گفت من بعذر خواهی می آمدم و میخواستم که بخدمت شما
عرض کنم که چندین سال است که مذهب امام اعظم بوده ام و هیچ یکی از صفات ناخوش من کم نشد و چند روز
که در ملازمت این عزیز شده ام از همه ناخوشیها برگشته ام، اگر چنین کسی را از امام اعظم دوست تر دارم چه
مانع هست، اگر در کتابها نوشته اند که اینچنین دوستی مذموم است و نهی کرده آید از آن برگردم، خدمت مولانا او را
عذر خواهی بسیار کردند و استحسان فرمودند و میفرمودند که بهمراهی خدمت مولانا سعد الدین کاشغری بملازمت
شیخ بهاء الدین عمر قدس سره میرفتیم در راه خدمت مولانا سعد الدین میگفتند که قطبی میخواهم که در باطن ما
تصرفی کند و ما را از ما خلاص گرداند، امثال این سخن میگذشت، چون بملازمت شیخ رسیدیم و نشستیم شیخ
روی بمولانا سعد الدین کردند و گفتند از تصرف کردن چه میکنند، ذوق این طایفه بیش از آن نیست که بعضی حجابها
و موانع که عارض استعداد کسی شده است بواسطه تاثیر صحبت ایشان رفع میشود، و آن استعداد بعد از رفع مانع
قبول موهبت کند، و سالک را آن استعداد خود را مر که مقصود است و بار نمیاید، حضرت ایشان میفرمودند که حضرت شیخ
بهاء الدین عمر مراد از خدمت مولانا سعد الدین نیافتند مقصود ایشان چیزی دیگر بود و طریقه خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم

پیدا شد بر شیوه که بدل متوجه باطن طالبی میشوند و از راه گذران توجه باطن وی را بدل ایشان ارتباطی
و اتصالی حاصل میشود و بواسطه آن ارتباط و اتصال اتحادی میان دل ایشان و باطن آن طالب
واقع میشود و بطریق انعکاس از دل ایشان پرتوی بر باطن وی میتابد و این صفتی ست که ناشی
از استعداد ایشان ست که بطریق انعکاس در آئینه استعداد آن طالب ظاهر شده و همچنین
امری را از استعداد خود می باید طلبید لکن اگر این ارتباط متصل شود آنچه بطریق
انعکاس حاصل شده بود صفت دوام پذیرد و خدمت مولانا سعدالدین همچنین امر
می طلبیدند که از خارج استعداد خود حاصل کنند نه آنکه آنچه در استعداد ایشان ست
ظاهر شود و میفرمودند که صاحب بحر الحقائق شیخ نجم الدین دایه قدس سره فرموده اند
دریغا که هیچکس قدر صحبت اولیا ندانست و نخواهد دانست و میفرمودند که شیخ
ابوالقاسم گرگانی گفته اند با کسی نشستن ست که همگی تو او شود یا همگی او تو شود یا هر دو
اندر حق سبحانه تعالی گم شوند نه تو مانی و نه او کسی را در مجلس حضرت ایشان بخاطر
گذشت که چه باشد که آنحضرت در باطن من تصرفی کنند حضرت ایشان بر باطن وی متنبه
شده فرمودند که کمال تصرف وقتی واقع خواهد شد که من تو شوم یا تو من شوی پس آن سخن پیر ما
را قدس سره بر زبان راندند که عبیدالله مردی بود به بیابانی رفت بطلب آب زندگانی
ناگاه فرا رسید بخرقانی آنجا یافت چشمه آب زندگانی چندان بخورد که نه وی ماند و نه خرقانی
و میفرمودند که از شیخ ابوسعید بن ابوالخیر منقول ست که فرموده اند هفتصد تن از
مشائخ طریقت در ماهیت تصوف سخن گفته اند تمامترین و بهترین همه اقوال این ست
که التصوف صرف الوقت بما هو اولی به و فرمودند که شیخ ابوالسعود قدس سره
اصحاب خود را گفته است که بیش تا با گوشت قدید میائید با گوشت جدید بیائید

حضرت شیخ محی الدین بن عربی فرموده اند که مقصود شیخ ابو السعود ازین سخن
تهمت آموختن بود مر اصحاب خود را یعنی با سرار و حقائق مردم پیش من میائید
بلکه بچیزی آئید که آن خاصه شماست و از پیشگاه دل شما سر زده باشد و میفرمودند که
سید الطائفه جنید قدس سره سخن بصرفه میگفتند روزی معارف ایشان بی اختیار بلند شد
و بدید که اهل مجلس را استعداد ادراک آن نیست فرمودند که تفحص کنید شاید کسی درین
نزدیکی باشد که استعداد و قابلیت وی جذب این حقائق کرده است بعد از تفحص
بلیغ حسین بن منصور حلاج را یافتند که در گوشه نشسته بود و سر بجیب فرو برده شیخ
هرگز پیش وی سخنان بلند نمی گفتند چه بر ایشان ظاهر شده بود که وی روزی سر افشای
این سر خواهد کرد شیخ فرمودتا او را از آن مجلس اخراج کردند و میفرمودند که خدمت
مولانا نظام الدین قدس سره میگفتند شیخی آنست که کسی خود را بنظر مریدان متجمل
متجمل تواند گردانید زیرا که تا جمال نباشد رابطه مرید با مراد بر وصف محبت که موجب
جذب و تصرف هم آنست محکم نمیشود و این را ما شنیده پیر عقل میدانستیم لکن ما را فرصت
آن نسبت که همیشه تکلف کنیم و خود را بجمال نمائیم تا سبب فتور عقائد مریدان نشود از ینجا
که سنت شد شانه کردن محاسن و نیکو بستن دستار و غیر آن از چیزها یکه تعلق بزینت
ظاهر دارد و میفرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة فرمودند که در ترمذ بصحبت
شیخی رسیدم که مبالغه عظیم داشت در آنکه کار مریدی شیخ از پیش نمیرود و با وی گفتم
از مضمون آیه کریمه اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي چنان معلوم میشود که در عمل
بموجب کتاب و سنت کفایت است و لازم نیست که کسی را صحبت ظاهر پیری و مقتدائی
باشد آن شیخ منکر شد این سخن را بحضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره عرض کردم

حضرت خواجه استحسان فرمودند و تلقی بقبول نمودند روزی بتقریب توقیر و تعظیم
سادات میفرمودند که در دیاری که سادات میباشند من نمیخواهم که در آن دیار باشم
زیرا که بزرگی و شرف ایشان بسیار است و من بحق تعظیم ایشان قیام نمیتوانم نمود
پس فرمودند که امام اعظم رضی الله عنه روزی در مجلس خود چند بار بر پای برخاستند
و کسی موجب آن ندانست آخر یکی از تلامذهٔ امام آن سبب پرسید فرمودند که طفلی
از سادات علوی در میان این اطفال است که در صحن مدرسه بازی میکنند هر بار که
بحوضه این درس میرسد و نظر من بروی می افتد بتعظیم وی میخیزم و میفرمودند که
با یکی از اکابر سمرقند گفتم که اگر کسی در خواب بیند که حق تعالی مرده است تعبیر آن
چیست وی گفت که اکابر گفته اند اگر کسی در خواب بیند که پیغمبر صلی الله علیه وسلم
مرده است تعبیرش آنست که در شریعت این صاحب واقعه قصوری و فتوری
شده است و آن مردن صورت شریعت است این نیز مثل آن رنگی دارد حضرت
ایشان فرموده اند که میتواند بود که اگر کسی را حضور مع الله بوده باشد ناگاه آن
حضور نماند تعبیر آن مردن این باشد یعنی نسبت حضور و شهود او نابود شد و صاحب
رشحات گوید که حضرت مولانا نورالدین جامی این را تاویلی دیگر کرده اند که میتواند بود
بحکم آیهٔ کریمه اَفَرَاَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوَاهُ یعنی از هواها که صاحب واقعه آنرا خدای خود
گرفته است از دل وی رخت بندد و نابود شود و آن مردن خدای عبارت از
نابود شدن این هوا بود پس این خواب دلیل باشد بر آنکه حضور روز زیاده شده باشد
و میفرمودند که کشف قبور آنست که روح صاحب قبر متمثل شود بصورتی متناسب از
صور مثالی و صاحب کشف وی را در آن صورت بدیدهٔ بصیرت مشاهده میکند اما چون

شیاطین را قوه تمثل و تشکل بصور و اشکال مختلفه میباشد ازین جهت خواجگان ما ازین
کشف اعتباری نگرفته اند و طریقه ایشان بزیارت قبور آنست که چون بسر قبر عزیزی
رسند خود را از همه نسبتها و کیفیتها تهی بسازند و منتظر نشینند تا چه نسبت ظاهر شود
از آن نسبت حال صاحب قبر معلوم کنند و طریق ایشان در صحبت مردم بیگانه هم
برین وجه است که هر کس پیش ایشان نشیند بباطن خود نظر کنند هر چه بعد از آن بر ایشان
ظاهر شود دانند که این نسبت از وی است و ایشان را در آن دخلی نیست سبب آن
نسبت بوی زندگانی میکنند از لطف و قهر و حضرت شیخ محی الدین بن عربی این را
تجلی شفا یافته گفته اند و ظهور این معنی بواسطه کمال جلا و صفا است که باطن منور ایشان را
حاصل است و آئینه حقیقت ایشان از نقوش کونیه پاک و صاف شده است و بسبب
کمال محاذات که بآن ذات بی کم و کیف دارد و جز تجلی ذاتی از وی هیچ نمانده و هرگاه که
دریا بطبع وی باز گذارند غیر آن امری که هیچ چیز دیگر در وی ظاهر نخواهد شد پس
هر چه در آئینه پیدا خواهد آمد از آن او نخواهد بود بواسطه تقابل شخصی خواهد بود که در وی
منعکس گشته و مؤید این قول فرمود که روزی خدمت مولانا نظام الدین بفقیر
گفتند که امروز بطواف مزارات و زیارت مشایخ میرویم در ملازمت ایشان رفتم
خدمت مولانا بر سر قبری بسیار نشستند بعد از آن کیفیت تمام برخاستند و فرمودند
که صاحب این قبر نسبت جذب غالب بوده است و آن قبر خواجه ابراهیم کیباگر بوده است
که از مجذوبان زمان خود بوده است بعد از آن بسر قبر دیگری رفتند و لحظه توقف
کرده بعده بیرون آمدند و فرمودند که نسبت علمیه بر صاحب این قبر غالب بوده است
و آن قبر شیخ زین الدین کوهی عارفان بود که از علمای ربانی بوده است و مصنف مؤلفات

کہ نزد ارباب تحقیق مقرر شدہ است کہ ترقی بعد الموت واقع است سخن حضرت شیخ
محی الدین عربی ناظر باین ست کہ ایشان فرمودہ اند کہ در تجلی از تجلیات با ابوالحسن
نوری جمع شدم و مرا تقبیل کرد و از من سیراب شد گفتم نہ کہ تو گفتۂ کہ تشنۂ توحید از غیر
سیراب نشود خجل شد گفتم چونکہ دون از عالی فرا گیرد از غیر فرا نگرفتہ است و غیر ازین
سخنان ارباب تحقیق بسیار است کہ دلالت میکند بر ترقی بعد الموت صاحب رشحات
گوید کہ حضرت شیخ محی الدین در بعضی از مواضع فتوحات گفتہ ست کہ از ان مردم کہ
نفی ترقی بعد الموت گفتہ اند یکی شیخ ابو الحسن نوری ست پس حال او بعد الموت از دو امر
بیرون نیست یا بعلم یقین دانستہ کہ ترقی واقع ست یا دانستہ کہ واقع نیست
اگر دانستہ واقع ست ثبت المدعی و اگر دانستہ کہ واقع نیست این علم دیگر ست کہ
بعد الموت او را حاصل شدہ پس بہر حال ترقی بعد الموت واقع ست انتہی روزی در صفت
فقر میفرمودند کہ حق سبحانہ بغوث اعظم این خطاب کردہ است کہ یَا غَوْثُ الْاَعْظَم
قُلْ لِاَصْحَابِکَ بِاخْتِیَارِ الْفَقْرِ ثُمَّ بِالْفَقْرِ عَنِ الْفَقْرِ فَاِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَا هُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند کہ
بعضی اکابر طریقت گفتہ اند کہ جہد کن تا عمل خود بگور نبری یعنی این سخن گویا آنست
کہ میدانی کہ ہیچ عمل تو مستند نیست قائم بتوفیق حق ست سبحانہ و میفرمودند کہ سخن
بعضی اکابر ست کہ حق سبحانہ در مرتبۂ واحدیت اگر خواہد خود را می شناسد یعنی این سخن
آنست کہ در مرتبۂ حقائق مجردۂ انسانیہ کہ باصطلاح بعضی مرتبۂ واحدیت عبارت
از انست اگر خواہد علمی و استعدادی خاص از خود کرامت فرماید کہ بآن علم و استعداد
خاص انسان وی را بشناسد و چون جز بعلم وی وی را نتوان شناخت پس شناسای
وی غیر وی نباشد و میفرمودند کہ شبی خواجہ باقی الہی دہفت خواب نرفت من نیز

از الم وی خواب نرفتم پس فرمودند کشف کسی میباید که ویرا کسی علاقه باشد و از الم
متاثر نشود بلکه باید که چنان شود که هر چیزی را که الم رسد از ان متاثر شود و یک بار مرکبی
را چوب میزدند چنانچه شود که هر چیزی را که الم رسد از ان متاثر شود یکبار مرکبی را چوب
زدند چنانچه خون از پهلوی او چکید از پهلوی ابویزید بسطامی نیز خون چکید درین سخن
که حضرت ایشان فرمودند اشارتست بتحقیق مقام جمع و بیان آن مقام در ذکر
حقائق پناهی مولوی جامی آنجا که ملاقات ایشان با شمس الدین محمد مذکور شده در ضمن
رشحات ایراد یافته میفرمودند که در مجلس شیخ بهاؤالدین عمر بودم که کسی از ایشان پرسید
که بعضی محققان در اوائل حال گفته اند که ممکن عین واجب است و در آخر از ان سخن
برگشته اند و گفته اند که بابا واجب عین ممکن نیست آن چیست حضرت شیخ در جواب آن
فرمودند که آن سخن اول را در حال عدم استقامت گفته اند و این سخن ثانی را در حال
استقامت حضرت ایشان بحضار مجلس خطاب کردند که فرق در میان این
دو سخن چیست هیچکس گستاخی نکرد و چیزی نگفت حضرت ایشان نیز بواسطه آنکه
جمعی از امرای ترخانی در آمدند هیچ تقریر نفرمودند فصل در سخنهای خاصه که از هر باب بزبان
مبارک رانده اند میفرمودند که حضرت شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره از من پرسیدند که مبتدی را
سفر یا اقامت من خود را از جواب عاجز فرا نمودم بنابر مراعات ادب ایشان
مبالغه کردند که بگوی گفتم در سفر مبتدی را جز پریشانی دل هیچ حاصل نیست پس حضرت
ایشان فرمودند که سفر وقتی مبارک است که صفت تمکین حاصل شده باشد باعتقاد ما
مبتدی را سفر مناسب نیست ویرا در گوشه میباید نشست و صفت تمکین حاصل
میباید کرد و کسی را که بدین طریق مشغول است هم در شهر و ولایت خود بودن اولی است

زیرا که تشنیع و ملامت خویشان و آشنایان و ناموس از مردمان وی را مانع می آید
از آنکه بخلاف شریعت کاری کند و مرتکب فعلی نامرضی شود و بعضی از مشائخ بر خلاف
آن رفته اند و گفته اند که مبتدی را سفر بباید کرد تا بسبب مهاجرت اوطان و مفارقت
اخوان از بعضی عادات رسمی و مالوفات طبعی خلاص شود و بواسطهٔ ریاضات و
مجاهدات که از لوازم سفر است وی را فی الجمله تصفیه و تزکیه حاصل گردد اما آنچه معتقد
خواجگان است در باب سفر و اقامت آنست که مبتدی را چندان سفر بباید کرد که
خود را بصحبت عزیزی ازین طائفه رساند بعد ازان باید که ترک سفر کرده خدمت
و ملازمت وی را لازم گیرد و بر کار بچسپد تا وقتیکه ملکه نسبت آن عزیزان حاصل کند و
این نسبت ملک وی شود و اگر در شهر خود چنین کسی یابد البته از صحبت وی و خدمت
وی بهیچ طرف نرود و غیر این هرچه کند موجب تضییع اوقات است و فرموده اند که
شیخ ابو یزید قدس سره در بدایت حال از بسطام سفر کرده و بصحبت یکی از مشائخ وقت
رفت آن بزرگ فرمود باز گرد که از آنجا که قدم برداشته آمده مقصود را گذاشته
وی بازگشت و نیز بادری داشت بخدمت و طلب رضای وی قیام نمود و مقصود
وی حاصل شد حضرت شیخ محی الدین عربی این سخن را چنین تاویل کرده اند که
اشارت بزرگ بر آن بوده است که آنچه مقصود حقیقی و محبوب تحقیقی است از سنه و امکنه محیط است
و هیچ جا از احاطهٔ وی خالی نیست پس بایزید را بران سر آگاه ساخت که در طلب وی
بقطع مسافت حاجت نیست و میفرمودند که سالک باید که راه مذلت و خواری سپرد
برای حصول هستی تا جمال مشاهدهٔ لاهوتی در مرتبهٔ نیستی ببیند و میفرمودند هر طالبی
که از خواری و دشنام مردم غصه بر نیاید هرگز او بوی از معانی مردان بمشام جانش نرسد

نخواهد رسید زیرا که نزد اهل تحقیق لَا فَاعِلَ فِی الْوُجُودِ اِلَّا اللّٰه امری مقرر است پس هر چه
از محبوب رسد از دشنام و خواری محب با نیاز را مایهٔ سرور و موجب حضور خواهد بود و
میفرمودند هر که بنسبت کسی چیزی گوید که از آن نقصان لازم آید البته آن کس را
ناخوش خواهد آمد و آدمی مجبول است بآنکه از نسبت نقصان بوی متاثر شود و ناخوش
گردد کار آنست که این ناخوشی را از خود دور کند و این معنی جز برجوع بجناب
حق سبحانه میسر نیست بذکر و مراقبه میسر نمیشود و سلوک نزد ارباب طریقت معتبر این است
و میفرمودند که یاران ما همیشه سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ میگویند اگر ناگاه کسی ایشان را چیزی
که ملائم طبع ایشان نباشد بگوید متاثر و متغیر شوند اگر سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ گویان
این تاثیر و تغیر را از خود دور میکردند که بهر چیزی متاثر و متغیر شوند ایشان از نسبت
بی‌بود و میفرمودند که هیچ چیز حقیقت انسانی را چنان پاک و صاف نمی‌سازد که
بلا و محنت بالخاصه اینها رفع حجاب غلیظ میکند مضمون حدیث اِنَّ اَشَدَّ الْبَلَاءِ عَلَی الْاَنْبِیَاءِ
ثُمَّ عَلَی الْاَوْلِیَاءِ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ ناظر باین معنی است و ما معتقد این طریقه ایم و
هیچکس از یاران ما برین عقیده نیست و میفرمودند که صاحب وجد و حال در راه
سیر بود و در میان آن راه سگی خفته باشد وی آن سگ را خیزاند تا تواند بآسانی
تواند گذشت و چون بگذرد و در خود نگرد آن وجد و حال را نیابد باید که داند
که آن مکریست از مکرهای الهی بنسبت بوی که با وجود آن فعلی وجد و حال وی را
باوی بازگذاشته اند و میفرمودند که مکر الهی دو است یکی بنسبت عوام و دیگری
بنسبت خواص است مکری که بنسبت عوام است باز داشتن نعمت است با وجود تقصیر
در خدمت و مکری که بنسبت خواص است ابقای حال است با وجود ترک ادب و

وهمیفرمودند که دوام شغل طائفه که نسبت خواجگان ماست ورزند بر وجهی باید که اگر
یکی از ایشان را مثلاً بجهت آب دادن غله یا شیر گاو جنگ و نزاع بنوعی واقع
شود که سر وی بشکنند و خون بر وی فرو ریزد و بحسب ظاهر از وی جنگ و نزاع نمایان
بود اما بحسب باطن هیچ کدورتی و کراهتی در دل وی نباشد بلکه از اذای و
جفای ایشان خوش وقت بود و ایشان را معذور داشته در آنچه میکنند و از نسبت
خود غافل نشود و دل از حق سبحانه منقطع نگرداند و میفرمودند که حق سبحانه و تعالی
بدوام تجلی ایجادی متوجه جمیع موجودات است پس کسانیکه باختیار خود گوشه میگیرند
و آنرا خلوت و عزلت می نامند چه عذر دارند اگر این چنین تجلی اعظم ایشان را باطل
می شمارند بغایت جاهل اند و اگر آنرا حق میدانند چرا بحق آن قیام نمی نمایند و گوشه
کاری بر خود نمیگیرند طائفه که بشرف استغراق در لجه جمع مشرف چنان شده اند
که بشغل کونیه نمیتوانند پرداخت آن دیگر است و میفرمودند که ثمره آنکه نسبت خواجگان
در بلا و صورت تفرقه بیشتر ظاهر شود آنست که این نسبت محبوب است هرگاه محبوب
را بخلوت خوانی در حجاب شود و میفرمودند که لطافت این نسبت بر وجهی است که
اگر سنگی را بهیچی گاه تق بزنی این نسبت غائب شود و میفرمودند که الاشیاء
تتبین باضدادها شغل بخلوت نه شغل است بحق سبحانه و چون ضد را از ضد کراهت
میشود منجذب میشود و از مکروه بمحبوب از این جهت است که اهل این سلسله ببازار
و مواضع ازدحام خلق میروند و می نشینند تا بواسطه نسبت خلق و کراهت از شغل
ایشان دل منجذب شود و بحق سبحانه تعالی و میفرمودند که اهل این نسبت را صحبت در
بدایت تغییر این طائفه که این نسبت بر ایشان غالب است سبب فتور عظیم در این نسبت

میشود و اگرچه آن صحبت اهل زهد و تقوی باشند و این نه انکار زهد و تقوی است
که آن در غایت صفا و نورانیت است لیکن چون این طایفه که زهد و تقوی
غالب است اهل نسبت را در صحبت ایشان همان نسبت حاصل میشود و از نسبت
شریفه خود که فوق همه نسبتها است باز میمانند چه حکم غالب راست می بینند که صحبت
بدان و بیگانگان را چه تاثیر باشد و از ایشان چه نسبت های تیره حاصل شود
و میفرمودند با جمعی نشینید که بر شما غالب نباشند تا شما را نخورند غالب نباشند
یعنی بسبب نفس و هوا قوی نباشند و شما را نخورند یعنی وقت شما را ضایع و تباه
نکنند و میفرمودند کسی را که داعیه این طریق باشد و در اثنای خاطر تامل
تشویش دهد باید که استغفار بسیار کند و اگر بآن دفع نشود جائی رود که از زنان دور
بود و اگر بآن نیز دفع نشود مدتی بر صوم و تقلیل طعام مداومت نماید و معالجه کند که
قوت شهوت را تسکینی حاصل شود و اگر بآن نیز دفع نشود گرد گورستانها گردد
و از مردگان عبرت گیرد و از ارواح مردگان استمداد همت کند اگر بآن نیز
دفع نشود گرد زندگان گردد و از بواطن ارباب قلوب دریوزه نماید شاید که بار آن
خاطر از وی بردارند و او را در زیر بار ضایع نگذارند و میفرمودند که کدخدائے
انبیا را و اولیا را مناسب است که با وجود آن از حق سبحانه تعالی محجوب نشوند و عوام الناس
را نیز لایق است که بدان تکمیل مرتبه حیوانیت میکنند اما طایفه که درین میانه اند
و آرزوی طریقه دارند ایشان را نهایت نامناسب است پاک نفس که با حق سبحانه تعالی
از درون برآرند بهتر از هزار فرزند است زیرا که در آن هزار فائده و نفع است
و درین هزار فتنه و ضرر و میفرمودند که اگر بالفرض مرا پانصد سال عمر باشند و همه را

صرف استغفار کنم به تدارک آن گناهی که از من صادر شده است نتوانم کرد و
آن گناهی که خدای است سوال اگر در سخنانیکه از حضرت ایشان نقل افتاد کسی را
وخدغه شود که خدای نسبتی است پسندیده و در صفت آن آیات قرآنی ظاهر است
واز احادیث صحیحه ثابت شد پس نفی کردن آن روا نبود جواب ازین وخدغه
آنست که نفی اینجا نه بر سبیل اطلاق است بلکه به نسبت بعضی اشخاص است که لائق
بحال ایشان تجرید ظاهر و باطن است و مخفی نماند که در هر زمانی بحسب حکمت الهی آنچه
مناسب حال طالبان و مصلحت کار مریدان است بر زبان اولیاء الله اهل ارشاد که
وارثان علوم خاصه محمدیه اند جاری میشوند پس چون درین زمان مناسب حال مبتدیان
طریق طریقت شیوهٔ تجرد و فراغت بود لاجرم حضرت ایشان حکیم الهی و جامع حکم
تا تمناهای تجرد را پیما نمودند و از تاهل اختما فرمودند و حضرت ایشان روزی یکی از
حضار مجلس را مخاطب ساخته از تعلق او بعشق بمظاهر جمیله منع میکردند و میفرمودند
که من این نسبت را از قازی مشاهده کرده ام که وی را بصاحب جمالی تعلق شده بود
هر جا که وی میرفت آن قاز در پی میرفت و شنیدم که شیر را نیز اینحالت بوده است
پس در امر غیر ضروری که حیوانات شریک باشند گرفتار بودن و عمر شریف را بآن
صرف کردن مقتضای همت نیست لیکن اگر استعداد کسی بر وجهی افتاده باشد که بی اختیار
گرفتار نسبتی میباشد آن دیگر است بعد از این عبارت فرمودند که نصیحت ناصحی را
در کارخانه گرفتاران راه نیست و میفرمودند که چون در صحبت ارباب جمعیت نفس میشود
و دل بیچ بیچانه جمع شود و آرام گیرد آنجا احتیاج بذکر نیست زیرا که غرض از ذکر
حصول این نسبت است ذکر از برای آنست که محبتی که در دل مضمر است ظاهر گردد و در ذکر

حضرت ایشان این ابیات خواندند بیت تا بها و هوا آشناست یکی با یا سحر فنا
عبارت یکی با بنده حسرت نباید از تو کار ره جهد کن تا از رهت خیز و غبار را
بابنگکن و اورا آزاد کن یا بنده شو بی با هوا اسیر یاد کن بعد از آن فرمودند
که این ابیات اشارت است باین نسبتی که در صحبت حاصل میشود و آنچه نتیجه صحبت است
نه بواسطه ما و هوا است و میفرمودند که چون از صحبت کسی نسبتی فراگیرند طریق
نگاهداشت او با آن نسبت که وجهی سازند که شما را از آن کسی کراهتی نشود و از اینجا ست
که گفته اند شیخ باید که خود را در نظر مرید محبوب تواند ساخت زیرا که منشای آن محبت
که سبب ظهور این نسبت شده است وی بود پس هرگاه که از وی کراهت شود که چند
محبت است محبت زائل شود و چون محبت زائل شود نسبت نماند و میفرمودند که کسیکه
بصحبت این طائفه می آید می باید که خود را بغایت مفلس نماید تا ایشان را بر وی رحم
آید و میفرمودند حاصل طریقه خواجگان دوام اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی بر وجهیکه
در این اقبال هیچ کلفت نباشد و میفرمودند که مقصود کلی آنست که لطیفه مدرکه را
بسبیل دوام اقبالی بحق سبحانه تعالی واقع باشد از تو نیز باید که این اقبال واقع باشد
تا متقبل باشی و میفرمودند که خواجگان این سلسله به رزاقی و رقاصی نسبت ندارند
کارخانه ایشان بلند است خواجه اولیای کلان علیه الرحمة که از کبار اصحاب حضرت
خواجه عبد الخالق قدس سره در مسجد صرافان بخارا جلد خواطر بر آورده اند این کار
نه باندازه عقل و ادراک است یعنی از دائره ادراک بیرون است از ایشان پرسیده اند
که خلوت در انجمن کدام است فرموده اند خلوت در انجمن آنست که ببازار در آئی و آواز
بازاریان بگوش تو نرسد این عزیزان آنچنین مشغولی یاد داشته اند این طریق را

آسان نباید شمرد و میفرمودند که طریقه خواجگان را آسان ندانید حضرت خواجه محمد پارسا
با اینهمه کمالات صوری و معنوی دائم از رساله های خواجگان همراه میداشته اند
از آنکه دائم قدسیه را مطالعه کنند و همراه دارند که ناگزیر است و میفرمودند که معرفت خواطر
بروجه کمال منحصر در طریقه خواجگان خواجه عبد الخالق آنست بنا بر کمال احتیاط ایشان
در پاس انفاس و میفرمودند که آنچه معتقد ماست ازین طریق آنست که دائم دل
بر سبیل ذوق و لذت آگاه بحق سبحانه باشد و همین را که باعمال مناسب کسب کنند
بداشتن این نسبت و نهایتش آنکه کسب را هیچ مدخلی نماند و این معنی ملکه نفس گردد و
ملکات شود و میفرمودند یقینی حاصل میباید کرد که هیچ آبی آنرا نبرد و هیچ آتشی آنرا
نسوزد و مثلاً کسی را که یقینی حاصل شده باشد بوجود گندم هیچ چیز این یقین را زائل
نمیتواند کرد بخلاف آنکس که گندم را بتکلف در ذهن خود حاضر میگرداند بسا که
بسبب استعمال گوناگون از وی ذهولی شود و میفرمودند که این بیت مرا خوش
آمده است بیت بر آستان ارادت که سر نهاد و شبی ؎ که لطف دوست بروی نیش
دریچه نگشاد و بعد از آن فرمودند در باطن هر که نسبت ارادت ظهوری کرد باید که
آنرا از حق سبحانه نعمتی عظیم دانسته بحق آن قیام نماید و قیام نمودن بحق آن چنین
این نسبت که بکلی خود بجناب حق سبحانه متوجه شده هستی خود را صرف آنجناب کند پیش خود
همین ثابت شده است که چه آن بر طلب آن مقدم است و آنحدیث را که حضرت نبی صلی الله علیه وسلم
فرموده است مَن طَلَبَ شَيئًا وَجَدَ وَجَدَ چنین تعبیر کرده اند که مَن وَجَدَ شَيئًا طَلَبَه زیرا که حق سبحانه هر دلی که
بر وصف ارادت تجلی نکند آن دل را استعداد ارادت و طلب حق سبحانه حاصل نمیشود نتیجه آن تجلی میل و انجذاب
است بجناب حق سبحانه پس اوّل بنده واجد تجلی ارادی حق سبحانه شده باشد بعده

طالب و مرید وی گشته و این را تمثیلی است و آن آنست که شخصی در پیچ منتظری استاده بود
ناگاه صاحب جمالی از بالای آن منظر بر وی جلوه کرد و دل در برابر بود و در باطن وی میلی پیدا
و انجذاب بآن صاحب جمال پیدا شد پس درین صورت وجدان بر طلب و ارادت
مقدم است بعضی سوال کرده اند که چون وجدان مقدم است طلب را چه فائده است
جواب گفته اند که طلب برای استیفای حظ است دیگر آنکه وجدانیکه بر طلب مقدم است
بر وجه اجمال است و فائده در طلب آنست که آن اجمال تفصیل یابد و میفرمودند
که قیمت مرد بقدر حرکت مدرکه او است بحقائق این طائفه قدس الله ارواحهم
و میفرمودند که کار نه آنست که توجه و مراقبه کنید ملک کار آنست که همه کارها را
تابع یک مقصود سازید و او را کی خاص در مجموع اشیا پیدا کنید میفرمودند که عمل را
محبوب میباید گرفت نه حضور و جمعیت را زیرا که حضور و جمعیت از مواهب است
و عزیز الوجود است و در تحت اختیار نیست و قصد آن موجب کسل و فتور است بخلاف
عمل که از مکاسب است و در تحت اختیار است و مواظبت بر آن موجب جمعیت
و حضور است بالخاصیت چنین واقع است که بحضور و جمعیت فتور راه میباید پس
این دو بیت خواندند بیت خالقا تا این شکم در باطن است ✻ در راه جانم سوی تو
تا این است ✻ یا بحکم شرع در کارش فگن ✻ یا بکلی در نمکسارش فگن ✻ روزی
بعضی از حاضران از روی سیاست میفرمودند که هرگاه شما را در صحبت ما نسبتی حاصل
شد باز می آید اگر کافی رسید میرود پیدا این سهل میباشد که پیش نقشی خاص از برای
ذوق و حال می آید آنرا محبتی است عارضی نه ذاتی پس این بیت خواندند بیت
در دل چو شراب شوق ما میریزی ✻ باید چو خمار گیرد ت نگریزی ✻ روزی حضرت

ایشان با معارف دل آویز و لطائف شوق انگیز سگفتند و یکی از حاضران خود را با اهتمام
با آن سخنان در داده بود و بشغف هرچه تمامتر گوش هوش بر استماع آن نهاده
حضرت ایشان فرمودند که شما پر میل سخن شنیدن دارید خود را بمضمون آنچه
می شنوید درمی باید داد سخن یکی بهتر از گفت و شنید کار نگشاید و می فرمودند که
کلام را اجمالی هست برعکس که حق سبحانه عنایت کرده ظاهر گردانید از نیجاست که حق سبحانه
انبیا را علیهم السلام بکلام فرستاده نه بخدمت و تصرف و می فرمودند که زبان مرآة دل است
و دل مرآة روح و روح مرآة حقیقت انسانی و حقیقة انسانی مرآة حق سبحانه حقائق
غیبیه از غیب ذات قطع اینهمه مسافات بعیده کرده بزبان می آید و از انجا صورت لفظی
پذیرفته بسامع حقائق مستعدان میرسد و میفرمودند که جمال سخن آنست که مستمع را
از مستمع بازستاند و جمال نبیند هم سخن را مگر متکلم اولیا پس این ابیات خواندند بیت
سه نشان بود ولی را ز نخست آن معانی ∴ که چو روی او ببینی دل تو یاد گراید ∴
دوم آنکه در مجالس چو سخن کند ز معنی ∴ همه را ز هستی خود بحدیث می رباید ∴
سیوم این بود معنی ولی اخص عالم ∴ که ز هیچ عضو او را حرکات بد نیاید ∴
و می فرمودند که بعضی اکابر را که ملازمت کردم دو چیز کرامت کردند یکی آنکه هرچه نویسم جدید
بود نه قدید دوم آنکه هرچه بگویم مقبول بود نه مردود در کرة ثانیه که راقم این حروف
یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی بشرف آستان بوسی حضرت ایشان مشرف شد
قصیده مشتمل بر مناقب آنحضرت نظم کرده مصدر بلطیفی از معارف صوفیه ساخته بود که بعضی
ازان اینست قصیده یار برداشت پرده از رخسار ∴ اَنّی لمشتون یا اولی الابصار ∴
لمعهٔ آفتاب طلعت او ∴ طلعت من مشارق الانوار ∴ همه اشیا هلاک این اشراق ∴

همه ذرات محو این انوارها همه را صاف ساخته هست این نورها همه را پاک سوخته هست
این نارها لمعهٔ اوست در مکین و مکان ها جلوهٔ اوست در زمین و سیارها نیست
تکرار در تجلی او ها گرچه باشد برون ز حد شمارها لیکن آن از تجدد امثال ها بنماید
بصورت تکرارها جملهٔ ذرات کون آئینه هاست ها که در آن جلوه میکند رخ یارها
در هر آئینه با عینی ها بنماید بعاشقان دیدارها گاه مستور در پس پرده ها گاه مشهور
بسر بازارها گاه در پرده می نوازد سازها گاه بی پرده سوز در اندتارها پردگی
اوست با همه پرده ها پرده ساز اوست ما همه اوتارها تا شود نقش پرده شان
حایل ها از تماشای نور آن رخسارها ای ز بند از غیبه در پرده ها خیز و بدر آ ز پرده
پندارها گر درین پرده یار میخواهی ها روی دل سوی نقشبندان آر ها آن نقیبان
بارگاه الست ها وان ندیمان صدر صفهٔ یارها همه در بزم شوق شاه نشان ها همه
در رزم عشق شاه سوارها همه عالی و زالشان اعلی ها شاه ابرار خواجه احرارها
برادر طریقه مولانا موسی که از اخص خادمان این آستان و محرمان آن دولتخانه بود
این قصیده را در خلوتی بنظر مبارک حضرت ایشان گذرانید روز دیگر حضرت ایشان
فقیر را مخاطب ساخته فرمودند که در زمان میرزا شاهرخ که در هرات بودیم اشعار
حضرت سید قاسم قدس سره شهرت یافته بود و بعضی جوانان نورسیده امثال این
اشعار توحید آمیز میگفتند که ظاهر آن بود که حقایق معارف باطنی حضرت سید بود
که منتشر شده از بواطن آن جوانان بی اختیار ایشان سر میزد اگرچه آن سخنان حسب الحال
ایشان نبود لکن چون استعداد ایشان قبول مظهریت آن حقایق و معارف کرده بود
باین سبب ایشان از سائر ابنای جنس امتیاز تمام داشتند و مشهور بودند از

در هری که بیرون دروازه ملک کله پوستین میپوشید و خست پاک دو سخن آشنا
شنیدم که از آن بوی مذاق این طائفه می آمد دیگر نسبت بوی رعایت ادب چنان
کردم که در هیچ راهی و بازاری قدم من از قدم وی پیش نرفت صحبت آن
دو سخن و سفر بود نه که اگر نشنوم و دانم که در خطای کافرستان این طائفه را بجا
میگوید پیر و هم و ملازمت وی میکنم و منت میدارم اول سخنی که ورکرد اولی از حضرت
ایشان در فقیری استماع افتاد این بود که فقیری را مخاطب ساخته فرموده بودند که یکی
از اکابر گفته است که نحو علمی است که اصول آن را بیک هفته ضبط میتوان کرد ما آرزو
می بردیم که چه بودی که درویشی نیز در کتابی نوشته بودی که بیک هفته مقصود را
آموختن آنچه مقصود است بسهولت حاصل شدی اما یکی از درویشان گفته است که
درویشی کار آسانست آینه است روی در پاک درویشی همین است که روی آینه
گردانند و در خلوتی خاص بنقشبندیه گفتند که خلاصه علوم مبدا و له تفسیر و حدیث و فقه
است و خلاصه آنها علم تصوف و موضوع این علم بحث وجود است که میگویند در
جمیع مراتب الهی و کونی نیست الا یک وجود ظاهر بصور علمیه خود و این بحث بغایت
مشکل و دقیق است و مفصل و مجمل در آن خوض کردن موجب ضلالت و
زندقه است چه درین عالم سگ و خوک و امثال آن از حیوانات خسیسه و انواع نجاسات
و قاذورات بسیار است اطلاق وجود برآنها کردن در غایت قباحت و شناعت
و مستثنی ساختن آنها موجب خرم قاعده و خلاف اصطلاح این طائفه است پس
واجب بر اولیا آنکه بتصفیه مرآت حقیقت خود از نقوش کونیه مشغول شوند و از آن شغل
بامری دیگر نپردازند تا وقتیکه بواسطه تزکیه و تصفیه محل پرتو نور وجود بر لطیفه مدرکه

تا بد و همین معنی چنانچه هست روی نماید در کرّهٔ ثانیه در قریهٔ کاشتان که دهی است
از ولایت قرشی بر جانب بخارا در صحبت خاص فقیر را مخاطب ساخته این
ابیات خواندند بیت تو مباش اصلا کمال این است و بس ره رو در گم مشو وصال
این است و بس ع ای کمان و تیرها بر ساخته ع صید نزدیک و تو دور انداخته
نَحْنُ اَقْرَبُ گفت مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ ع تو فکندی تیر فکرت را بعید ع بعد از آن التفات
کرده سخنان بسیار فرمودند که بعضی از آن این است که تا تو آمده بحال تو نپرداخته ایم
اما باید که این را دانی که بسیار چیزها که نمی باید از تو رفته اند و بسیار چیزها که
میباید بجای آن نشسته لیکن تو از آن خبر نداری و بر سبیل تمثیل فرمودند
که خربزه چون از گل بیرون آید و قصد مرتبهٔ پختگی کند در هر آنی یک خامی ازوی
بیرون رود و پختگی بجای آن می آید و وی از آن خبر ندارد و هیچ حسی ادراک
آن معنی نمیتواند کرد و اگر دهقان او را گوید که بسی خامی از تو رفته است و بسی
پختگی بجای آن نشسته است وی باور نخواهد کرد لیکن چون بمرتبهٔ پختگی رسد و
در خود نظر کند خود را از سر تا پای پخته بیند داند که دهقان راست میگفته است و
در اثنای این سخنان بر حضرت ایشان گریهٔ عظیم غالب شده بود از چشمهای مبارک
ایشان دانه دانه اشک میریخت غالباً نسبت گریه و رقت آن مخاطب بود که
بطریق انعکاس از حضرت ایشان ظاهر گشته بود والله اعلم و در کرّهٔ اولی که بشرف
ملازمت آنحضرت رسیده شده پرسیدند از کجایی گفتم مولد شبردار است و اما در هری
نشو و نما یافته ام تبسم کردند و بر سبیل انبساط فرمودند که مستی شبردار افتاده بود در سایهٔ
دیواری نشست بعد از لحظه سر بالا کرد و رفیقی را دید که بر سر دیوار نشسته است

و پایها فرود آویخته است و نام ابوبکر و عمر رضی الله عنهما برای اهانت ایشان بر کف پای
خود نوشته یعنی را غیرت دین در حرکت آمد کارد وی بکشید و چنان بر کف پای وی زد
که از پشت پای وی سر بر کرد و رافضی فریاد کرد که یاران دریابید که خارجی مرا
کارد زده است وی دید که دران اثنا حاکم و غوغا ملک میشود حیله انگیخت
و گفت مرا گذارید که حال خود گویم من از حبش شما ام خواستم که درین سایه دیوار
لحظه استراحت نمایم چون نشستم و بالا نگاه کردم دیدم که شخصی نامهای را که من هرگز
نمیتوانم دید آورده بالای سر من داشته است مرا بغایت ناخوش آمد آن بود که
کارد زدم تا وی آن نامهای را از سر من دور کند روافض که از وی این سخن
شنیدند دست وی بوسیدند و بر وی آفرین کردند و وی بآن حیله از وی خلاص
یافت آنگاه آنحضرت تبسم کنان فرمودند که شما از چنین شهری بوده اید بعد ازان
فرمودند که یکی از مشایخ ما بارض رفضه رسید جمعی از غلاة و سفهای ایشان بر کنار
قافله شیخ آمده زبان بسبّ ابی بکر صدیق رضی الله عنه بگشادند و ناسزا گفتند
اصحاب شیخ دران مقام شدند که ایشانرا زجر و منع کنند شیخ فرمودند که ایشان را
مرنجانید ایشان نه ابوبکر مرا دشنام میدهند ابوبکر ما دیگر است و ابوبکر ایشان دیگر
ایشان ابوبکر موهوم خود را که خلافت بی استحقاق گرفت و با حضرت صلی الله علیه وسلم
و اهل بیت وی نفاق داشت دشنام میدهند و ناسزا میگویند آنچنان ابوبکر را
ما نیز دشنام و ناسزا میگوییم روافض این سخن از شیخ شنیدند متاثر و شرمنده گشته از
طریق باطل خود برگشتند و بر دست شیخ توبه کردند بعد ازین سخنان حضرت ایشان
از فقیر پرسیدند که پدر تو بچه کار است و چه نام دارد گفتم واعظ است و مولانا حسین نام

دارو فرمود که من صفت وی شنیده ام میگویند که بسی فضائل و کمالات دارد و مواعظ
وی مقبول خواص و عوام است پس فرمودند که مولانا شهاب الدین سیرافی
علیه الرحمة که استاد شیخ زین الدین خوافی بودند بسمرقند آمده اند و خواسته اند که
در مسجد جامع وعظ گویند خدمت مولانا محمد عطار سمرقندی که از کبار طبقه خواجگان
اند و به کمال علم و تقوی و زهد و ورع آراسته بوده اند و نسبت قوی و لطافت
تمام داشته اند در آن مجلس حاضر بوده اند خدمت مولانا شهاب الدین در وقت
برآمدن بمنبر پایه منبر را بوسه داده و بمنبر بالا رفته اند خدمت مولانا محمد چون آن صورت
مشاهده کرده اند فی الحال از مجلس برخاسته و بیرون آمده و مولانا شهاب الدین
سخن ناگفته از منبر فرود آمده اند و در عقب ایشان رفته استفسار نمود که از من چه
بی ادبی در وجود آمد که شما بیرون آمدید و در مجلس ننشستید ایشان فرمودند
که باعلی الدوام خاطر مشغول میداریم و سعی و اهتمام می نمائیم که هیچ نوع بدعتی
درمیان مردم نماند شما این بدعت را از کجا آوردید که در حین برآمدن بمنبر پایه منبر
بوسیده اید این در کدام کتاب و سنت است و کدام از ائمه سلف این کرده اند
از امثال شما مردم روا نداشته که این امر واقع شود و بودن ما را در آن مجلس مصلحت
نیست حضرت ایشان فرموده اند که خدمت مولانا محمد عطار همه وقت در اتباع
سنن و دفع بدع بجد کمال مبالغ بوده اند و فرزند ایشان مولانا حسین را ملاحظه ها
خوب در دین و ملت بشکل و الحق ایشان خوب بسیار بوده است چون راقم این حروف
از ملازمت حضرت ایشان بخراسان آمد و مجلس وعظ خدمت والد رسید و دید که
در وقت برآمدن بمنبر پایه منبر را بوسیدند چون بخانه آمدند این حکایت مولانا شهاب الدین

و مولانا محمد عطار سمرقندی سخنی که از آنحضرت شنیده بودم بوالد عرض کردم گریستند و
گفتند که این نصیحتی است که حضرت ایشان بزبان تو بمن فرستاده اند و دیگر در امثال
آن امور ملاحظه و احتیاط تمام لازم گرفتند و از حرکات فضول بر سر منبر و دست و
پا انداختن باز ایستادند حضرت ایشان گاه گاه بترتیب وعظ و واعظی والد ما قدس سره
و اهتمام حسن التفات باین فقیر از اکابر واعظان که دیده بودند نقلها میفرمودند
بعضی از آن در ذکر درویش احمد سمرقندی ایراد یافته و میفرمودند که وعظ درویش کبیر
سمرقندی مرا خوش بسیار آمدی وعظ خدمت سید عاشق و دیگر وعظ خدمت
مولانا ابوسعید تاشکندی و فرمودند که خدمت سید مردی مرتاض بوده و دایم
اثر گرسنگی و خشکی لب از خدمت سید ظاهر بود ایشان بسیار وعظ پخته خوب میگفتند
در کنار مجلس ایشان بر پای می ایستادم آثار ریاضت و مجاهده از ایشان بغایت
ظاهر میشد و انوار طاعت و عبادت از بشره ایشان لایح مینمودند میفرمودند
که عزیزی خواب دیده بود که جمعی کثیر ایستاده اند و میگویند که حضرت موسی کلیم الله
می آیند آن عزیز گفته من نیز رفتم گفتم من هم ایشان را ببینم چون آمدند سید عاشق
بود حضرت ایشان فرمودند سید با آن همه سیاست و شهرت بنمودند که ایشان را چنین ببینند میفرمودند
اول بار که بهری رفتم بزیارت گاه رفته بودم و سه روز باشیدم بعد از صحبت
یاران مولانا شمس الدین محمد سنوگردی رسیدم وی از علمای اشتی بود و از مریدان
شیخ شاه قرشی رحمهما الله تعالی در مسجد جمعی وقت نماز شام پانصد کس بوده باشند
روز دیگر علی الصباح وعظ فرمودند مرا آنجا بسیار خوش آمد و کس از مردم تاشکند
همراه من بودند نخواستم که ایشان بسبب من آنجا توقف کنند بشهر آمدم و بعد از

دو روز رفتم و یک هفته باشیدم دران مسجد اکثر اوقات از اصحاب طاعات جمع
میبودند روزی بخدمت مولانا شمس الدین محمد وعظ میگفتند دران وعظ بسیار
میگریستند گوش داشتم که سبب گریه ایشان چیست فرمودند که مرزا شاهرخ را پادشاه
مسلمانان میگویند شنیدم که دیوان گوهرشاد آغا بیگم زنی را متهم کردند که فرموده است
تا ویرا از مناره انداختند خالی ازان نیست که بموجب شریعت ثابت شده باشد
اگر ثابت شده ویرا میبایست زدن یا رجم کردن و اگر ثابت نشده بی جهت مسلمانی را
باین نوع چرا کشتند بعد از اثبات از مناره انداختن مشروع نیست بسبب آنکه
این حکم از مرزا شاهرخ بحسب شریعت واقع نشده بود خدمت مولانا بسیار متألم
شده بودند و بی اختیار میگریستند حال بزرگان دین چنین بوده است غم دین و
ملت بر ایشان زیاده از غمها بوده است و میفرمودند که شیخ ابو عثمان حیری
از شیخ خود خواجه ابو حفص حداد قدس سره استخاره کرد که خلق را وعظ گوید و نصیحت
کند شیخ فرموده باعث برین داعیه چیست گفت شفقت بر خلق پرسیدند که شفقت
تا چه حد گفت اگر عوض همه عصات امت محمدی صلی الله علیه وسلم مرا بدوزخ برند
راضیم که ایشان خلاص شوند شیخ فرمودند اینچنین کس را میرسد که نصیحت خلق کند
پس اجازت دادند و در پای منبر وی نشستند و وی افتتاح مجلس کرد در آن
اثنا سائلی برخاست و جامه خواست شیخ ابو عثمان فی الحال جبه از برکشیده بوی
داد شیخ ابو حفص بانگ بر شیخ ابو عثمان زد که انزل یا کذاب شیخ ابو عثمان سخن
تمام ناکرده از منبر فرود آمد و نزد شیخ رفت و گفت از من چه کذب ظاهر شد شیخ
فرمودند گفته بودی که باعث بر نصیحت و موعظت شفقت بر خلقست پیشتر

اگر ترا به برادران مؤمن شفقت بودی توقف کردی تا فضیلت احسان و ثواب
آن یکی از ایشان را میبود طریق آن بود که میکنی اگر احسان آن کسی در وجود
نیامدی و آن سائل محروم ماندی بعد از آن تو اقدام بر آن چیز کردی روزی فقیر
راقم این حروف را بخاطر گرفت که اگر وقتی از اوقات وعظ خواهم گفت بزبان
مبارک ایشان دران باب سخن گذرد به این نیت بمجلس آنحضرت درآمدم بعد
لحظه فرمودند که شخصی پیش یکی از بزرگان دین رفت و گفت میخواهم که وعظ گویم
بچه نیت گویم آن بزرگ ویرا عجب جوابی گفته است فرمودند که نیت در معصیت
نافع نیست این جواب صحیح است زیرا که پیش از وقت سخن گفتن و نصیحت کردن
معصیت است پس فرمودند که ازین سخنان معلوم میشود که در چه سخن بسیار حالیست
بعد ازین فرمودند که اکنون نقل کلام میکنیم تا آنکه وقت سخن گفتن کی است و اکابر
طریقت را در باب وقت موعظه و تذکیر سخن بسیار است بعضی فرموده اند که وقتی
سخن گفتن روا است که متکلم بآن درجه رسیده باشد که زبان او نائب دل گشته باشد
و دل او نائب حق سبحانه تعالی و میفرمودند چون زنگ نفوس کونیه از آئینه قلوب
بدر که زدوده شود محاذی او جز ذات هیچ نیست میفرمودند هر که عمل از کامل مکمل
فراگیرد مواظبت و مداومت بران سبب وصول بمقامات عالیه است میفرمودند
بدفع اخلاق ردیه مشغول شدن مشکل است یا چیزی از اعمال باطنی بر خود میباید گرفت
یا منتظر میباید شد که یکبار اوری ظاهر شود و مر او را از همه خلاص گرداند میفرمودند
که یاران ما باید که یکی از دو امر اختیار کنند یا آنکه از وجه حلالی قبول نمایند و برا
مشغول شوند و در مجموع شغلها خود را نگاهدارند چنانچه طریقه خواجگان است

یا خود را و را افگنید و از شدن و ناشدن اندیشه مکنید و سعی بلیغ نمائید که تا بالسیت
خود را و را بالیست و دیگری گم کنید تا بسعادتی عظیم که فنا فی الله است مشرف شوید
پس این بیت خواندند بیت تو در افگن خویش قسیم تو ز دو دست ۔ خواه ماتم باش
خواهی سور باش ۔ و میفرمودند که رجال غیب در هر زمانی ملازمت صحبت کسی
میکنند از صلحا که عمل بعزیمت میکند و از رخصت اجتناب مینماید این طائفه از ارباب
رخصت بیزارند و بر رخصت عمل کردن کار ضعفاست طریقه خواجگان عزیمت است
وقتیکه بطریق عزیمت و اجتهاد امر میکردند فرمودند که در لقمه و طعام احتیاط کردن از
لوازم است پزنده طعام باید که بطهارت کامل باشد و از روی شعور و آگاهی آتش هیزم
در دیگدان نهد و آتش افروزد و در هر طبخی که بسر آن غضبی رفته بودی یا سخنان
پریشان گذشته بودی حضرت خواجه بهاؤالدین از آن طعام نخوردی و میگفتند این
طعام را ظلمتی است که ما را خوردن آن روا نیست حضرت ایشان در زمستان بغایت
سرد که برفی عظیم افتاده بود در ده تل کلاخان که بر دو فرسنگی سمرقند است سحری
بطهارت ساختن بیرون آمدند و از در مطبخ بگذشتند در آن محل دو غلام طباخ
دیگهای بزرگ پر آب کرده آتش افروخته بودند و آب گرم میکردند از برای طهارت
ساختن اصحاب در اثنای آن خدمت با یکدیگر سخنان روزمره میگفتند حضرت ایشان
ایستادند و غلامان را پیش طلبیده قهر کردند و چوب طلبیده دلالت کردند و در آن
عتاب و خطاب فرمودند این قدر ندانسته اید که در وقت آب گرم کردن و طعام پختن
بدل حاضر میباید بود و زبان را از مالایعنی نگاه میباید داشت تا از آن آب وضو ساختن
و از آن طعام خوردن نور حضور و آگاهی در دل پیدا شود و اینکه بغفلت گرم کنید

وطعام میکنند کثافات پیدا از ان آب وضو ساختن و از ان طعام خوردن ظلمت و کثافت در
باطن پیدا شود و خدمت مولانا لطف الله که از مقربان اصحاب بوده گناه آن غلامان را
درخواست کردند حضرت ایشان عفو کرده بطهارت خانه رفتند و میفرمودند که سر اختیار بعضی
از صوفیه آواز نی را از آنست که آن بزرگواران نظر به اصل مقصود داشته اند و بصفای
فطرت دریافته اند که مقصود اصلی آنست که حقیقت انسانی را از قیود بشریت رهائی
حاصل شود و از استماع آواز نی ایشان را این معنی حاصل شده است بنابران آن اختیار
کرده اند و حکمت در آنکه بعضی ائمه جائز نداشته اند آن تواند بود که چون نی را ارباب
هوا و بدعت اخذ کرده اند و شنیدن آن از شعار و دثار خود ساخته اند این بزرگواران
از ننگ مشارکت ایشان ترک شنیدن آن کرده اند و از مقصود در گذشته تشبث
در تحصیل نسبت جمعیت باسباب دیگر کرده اند روزی در مجلس ایشان شخصی خود را به تکلف
و تحمل نسبت بیخودی و کیفیت استغراق میداشت حضرت ایشان متوجه وی شده این بیت
خواندند بیت گر شد هبا به تهمت هستی که در طریق ما را نشانها ست ازان شیوهٔ بی نشانی
و میفرمودند تا آن زمان که نسبت مرید قوت نگرفته است و در آن متمکن نشده است باوی
مدارا و مواسا میکنند و از جانب او میرنجند و مواخذه نمی نمایند آنچه از وی میرسد از
اخلاق و افعال نا ملائم تحمل میکنند اما چون نسبت وی قوت گرفت و او را یقین باین طریق
حاصل شده کار با او افتاد باید که در نگاهداشت نفس پاسبان احوال بود تا چیزی از وی صادر نشود
که سبب گرانی و کراهت خاطر گردد و اگر از وی امری در وجود آید مواخذه میکنند و سیاست
مینمایند و میفرمودند که بعضی گفته اند که شیخ باید که مرید را بتواند خورد و شیخی که چنین نبود
ویرا شیخی نرسد مرید خوردن را معنی است که شیخ باید که چنان باشد که در باطن مرید

تصرف کنند و اخلاق ذمیمه وی را بتواند خورد یعنی نابود تواند کرد و اخلاق حمیده
بجای آن اثبات تواند کرد و او را بدرجهٔ حضور و آگاهی تواند رسانید روزی حضرت
ایشان اصحاب را گفتند کدام اند از شما که به نسبت شما نسبت یا زیاده تصرف و افر نشده
هر بار بیرون رفتید و ضایع کردید کسی را که دانگی نور از پیشگاه کرامت کرده اند باید که
تا آن نور متصل لیح خود سازد و با آن نور ظلمت خود را ببیند و خود را از میان بردارد و منقهر شوند
که چند روزی که من در حیاتم سعی نمی کنید و خدا بین نمی‌شوید که خواهید شد این صحبت
را غنیمت شمارید که پشیمان خواهید شد و پشیمانی سود نخواهد داشت وقتیکه حضرت
ایشان فقیری را بطریق رابطه اشارت فرمودند این بیت خواندند بیت
جای کن در اندرون تنها خویش را ٭ دور کن ادراک غیر اندیش را پس فرمودند یعنی
دور کن ادراک غیر اندیشه را از دل و هم جا کن یعنی همگی خود متوجه آن باش
که خود را از دل و هم که عبارت از مشایخ طریقت ست جای سازی چنانچه طریقه خواجگان نسبت آ
که در هر نفس پاسبانی باید کرد تا چیزی واقع نشود که سبب کراهت خاطر پیر گردد تا بجای
رسد که همه مراد او مراد پیر باشد و پیر مراد او و بسبب این پاسبانی بسعادتی مشرف
شود که فوق آن متصور نیست و آن فنا فی الله ست فقیری در مجالس صحبت بسیار
در رو مبارک حضرت ایشان می‌نگریست روزی وی را مخاطب ساخته فرمودند که شخصی
در چهرهٔ مبارک حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بسیار می نگریست حضرت خواجه فرمودند
که بسیار در روی ما نظر مکن تا دل بیاد نماید پس حضرت ایشان این مصرع خواندند ع
دیوانه شود هر که به بیند رخ ما را بعد از آن فرمودند که توجه مرید باید که درمیان دو
ابروی پیر باشد و پیر را در مجموع اوقات و احوال مطلع و حاضر خود داند تا هیبت و عظمت

در وی تصرف کرده هر چه ملائم حضور وی نسبت از باطن مرید رخت بندد و از عنایت حق
بجایی رسد که حجاب از میان پیر و مرید مرتفع شود و مجموع مرادات و مقاصد پیر بکلیت
احوالی و مواجید وی معاینه و مشاهده مرید گردد و مصرع این کار دولت است کنون تا کرا
دهند. و میفرموده‌اند که طریق خلاصی از گرفتاری بخواطر ردیه و مقتضای طبیعت یکی از
سه چیز تواند بود اول آنکه عملی از اعمال خیر بر خود گیرد و از آنچه این طایفه مقرر کرده‌اند
و طریق ریاضت اختیار کند دوم آنکه حول و قوة خود را از میان بردارد و بداند که او از آن
جمله نیست که خود را بخود از این بلیه خلاص تواند کرد و بسبیل نیاز و افتقار به دوام تضرع
و انکسار بجناب حق سبحانه رجوع نماید باشد که حق تعالی او را خلاصی از این بلیه کرامت
فرماید سوم آنکه مستمد از باطن و همت پیر باشد و وی را قبله توجه خود سازد و بعد از این تقریر
از حاضران پرسیدند که از این سه طریق کدام بهتر است هم خود فرموده‌اند که استمداد از باطن
پیر و توجه بوی بهتر است زیرا که طالب خود را از توجه بحق سبحانه عاجز دانسته پیر را وسیله
این توجه و وصول بجناب حق سبحانه گردانیده است این معنی بحصول نتیجه اقرب است
آنچه مقصود طالب است برین زودتر متفرع شود که پیوسته مستمد از همت پیر باشد و
میفرموده‌اند که هر که با یکی از این طایفه می‌نشیند باید که جهد کند تا از حقیقت وی
خبردار شود و بعد از این این سه بیت از مثنوی خوانده‌اند من بهر جمعیتی نالان شدم
جفت حالان و خوش حالان شدم هر کسی از ظن خود شد یار من وز درون من
نجست اسرار من سر من از ناله من دور نیست لیک چشم و گوش را این نور نیست
روزی در تعظیم اهل صحبت میفرموده‌اند گرسنگی و بیداری پر و بال راه حق و صفائی
میسازد و از ادراک حقایق و دقائق باز میدارد و از این جهتست که در کشف

از اهل ریاضت خللها واقع شده است کسی را بیداری ضرر نکند که در آن بیداری بهره و فیض
و فرحی دارد و آن بهره و رونق بکار خواب میکنند و مانع را از بهره نیستنگاه میدارند فرمودند
که خواجه علاء الدین غجدوانی میگفتند که روزی حضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره
بدیه السنج آمدند ما با جمعی از اصحاب در غجدوان بودیم ما را طلبیدند آمدیم چون بنزدیک
رسیدیم شیخ محمد درزی طوالسی را که از جمله مخلصان و خادمان ایشان بود پیش آمدند و گفتند
یاران را بپرسید و خدمت کنید بمنزل شیخ محمد فقیم بعد از آن نماز شام حضرت خواجه آنجا
آمدند و بر کنار صفه نشستند و پای مبارک فرو آویختند و شیخ محمد را طلب کردند فرمودند
که برای یاران چه خواهید پخت شیخ محمد گفت مرغکی و کشککی در خاطر دارم فرمودند که
مرغ را آرید تا بینیم که فربه است یا لاغر شیخ محمد مرغ را آوردند حضرت خواجه پای مرغ را
بدست مبارک خود گرفتند و ملاحظه کردند و فرمودند که نیک است جمله اصحاب را گفتند که
طعام را بخورید و شب خواب کنید و چون صبح شود پیش ما آئید پس برخاستند و برفتند
و ما شب آنجا باشیدیم و طعام خوردیم و خواب کردیم و صبح باتفاق یاران بملازمت ایشان
رفتیم و میفرمودند که ذکر اینها نتیجه است که با آن خارخار طلب را از راه دل بیرون کنند و میفرمودند
که کار آنست که استغراق در ذکر شود بر وجهی که او را ذوق بهشت نباشد و نه خوف دوزخ
خواب و بیداری برابر یکسان شود و شیطان را خود چه زهره که گرد این بزرگوار گردد و میفرمودند
اگر سکوت در صحبت بر اختفاء آگاهی بحق سبحانه باشد و ملاحظه آنکه لغوی گفته نشود آن صحبت
بهشت است در آیه کریمه لَا یَسْمَعُونَ فِیهَا لَغْوًا اشارتی بچنین صحبت واقع است کسانی که
دل گرفتار محبوب حقیقی شده است در همه حال دل ایشان با آنحضرت در مکالمه و مناجات است
و میفرمودند که نزد محققان حق سبحانه آنست که بهیچ وجه مدرک و مفهوم نشود و در طریق

ادراک وی میسر نبوده است و عقل کامل آنکه بهیچ وجه از طلب ادراک وی نیارامد
پس برین تقدیر سکون و آرام از مقتضای عقل نباشد ه دوست دارد دوست
این آشفتگی که کوشش بیهوده به از خفتگی که و میفرمودند که ارواح انسانیه در جوار قدس
همیشه در مشاهده بودند چون باین عالم ایشان آوردند و محبوس قفس ناسوتی گردانیدند بواسطه
تعلق با بدان مشغول محتاج الیها ابدان شدند از مسکن و ملبس و مطعم و غیر آن و بعضی را
باوجود این شغل اضطراب و میل رسیدن بمقر اصلی خود غالب آمد و تمنات بهیمی مستلذات
طبیعی مانع توجه ایشان بمقر اصلی نشد از کجا معلوم شد که مقصود از وجود انسانی حصول
آن اضطراب نیست اگرچه مقصود را مردم نوعی دیگر بیان کرده اند و میفرمودند عبادت
عبارت از آنست که باوامر عمل کنند و از نواهی اجتناب نمایند و عبودیت عبارت
از دوام توجه و اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی و فرمودند که در بعضی کتابها فرق
میان عبادت و عبودیت چنین کرده اند که عبادت ادای وظائف بندگی است بموجب
شریعت و عبودیت حضور و آگاهی دل است بر لغت تعظیم و میفرمودند که مقصود از
خلقت انسانی تعبد است و خلاصه تعبد آگاهی نسبت بجناب حق سبحانه تعالی در همه احوال
بصفت تضرع و خضوع و میفرمودند که شریعت است و طریقت است و حقیقت است
شریعت اجرای احکام است بر ظاهر و طریقت تعمل و تکلف است در جمعیت باطن و حقیقت
رسوخیت درین جمعیت و میفرمودند که معراج دو نوع است معراج صوری و معراج
معنوی معنوی نیز دو نوع است اول انتقال کردن از ماسوی بحق سبحانه و میفرمودند
که سیر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بعد در بعد است سیر مستدیر
قرب در قرب سیر مستطیل مقصود از خارج دائره خود طلبیدن است و سیر مستدیر

گرده دل خود گشتن و مقصود را از خود جستن و میفرمودند که علم دو است علم وراثت و
علم لدنی علم وراثت آنست که بسبق تعلمی باشد چنانچه حضرت رسول صلی الله علیه وسلم
فرموده است مَن عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللّٰهُ عِلْمَ مَا لَمْ یَعْلَمْ و علم لدنی آنست که بسبق تعلمی نباشد
بلکه بسابقه عملی حق سبحانه بمحض عنایت بی علت تعلمی خاص از نزد خود بنده را مشرف
گرداند کما قال سبحانه وَآتَیْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا و فرمودند اجر نیز دو است اجر ممنون و اجر
غیر ممنون اجر ممنون آنست که در مقابله عملی نباشد بلکه محض موهبت بود و اجر غیر ممنون آنکه در مقابله عملی باشد
و فرمودند که فرق است میان عالم و عارف مثلاً کسیکه علم بمسائل نحوی دارد که عبارت از قواعد کلیه است که فاعل
مرفوع است و مفعول منصوب وی را عالم بعلم نحو گویند نه عارف اما عارف بعلم نحو آنرا
گویند که هر یکی از مسائل بیشائبه تکلف و توقف در محل خود استعمال کند همچنین عالم بعلم
توحید گویند کسی را که توحید وی بحسب علم است یعنی اعتقاد کرده است وحدت افعال
و صفات و ذات را در دل خود قرار داده که لَا فَاعِلَ فِی الْوُجُودِ إِلَّا اللّٰهُ همچنین کس را
عالم بعلم توحید گویند و اگر در عین ظهور هر یکی از افعال و صفات در مظاهر خود و غیر خود
بی تعمل و تکلف بیند که فاعل حق است او را عارف گویند و اگر همین معنی را بتعمل
بینند یعنی بقوت ایمان وی را متعرف گویند روزی بسبیل تمثیل میفرمودند که مرغان
اجتماعی کردند تا خود را بسیمرغ رسانند هر یکی در میان راه بعذری باز ماندند اما در هر کدام
که از سیمرغ چیزی بود بسیمرغ رسید و میفرمودند که مردم تصور کرده اند که کمال در
انا الحق گفتن است کمال در آنست که انا را از میان بردارند و هرگز یاد وی نکنند
و میفرمودند که اصل کار بی پیوند نیست پس فرمودند که پیش من هیچ شعری بهتر ازین
رباعی نیست که پهلوان محمود پوریار گفته است رباعی جانا بقمارخانه رندی چند اند

با مردم کم عیار کم پیوند ند که رندی چند اند کس نداند چند اند که بر نسیه و نقد هر دو عالم
خندیده اند بعد ازان فرمودند اگر کسی حقیقت معنی لا اله الا الله را داند ازین سخن حقیقت
داند که پهلوان محمود گرفتار هیچ قیدی نبوده است و بتجلی ذاتی مشرف بوده روزی
بعضی از خدام اصحاب را مخاطب ساخته سخنان میفرمودند درین اثنا گفتند حاصل آنکه
سعی میباید کرد تا دل را توجه دائمی بحق سبحانه حاصل شود و بعد ازان تواند بود که دیگران را
آگاه سازند بالمعنی که این توجه از دست نرفته است و آن توجه را در میان هیچ سببی خللی نبود تا
و میفرمودند که فنای مطلق را معنی نه آنست که صاحب فنا را باوصاف و افعال خود
شعور نباشد بلکه معنی وی آنست که نفی اسناد اوصاف و افعال کند از خود بطریق
ذوق و اثبات کند مر فاعل حقیقی را جل ذکره آنکه صوفیه گفته اند نفی با اثبات جنگ ندارد
باین معنی است و فرمودند مثلاً این جامه که من پوشیده ام عاریتی است و مرا علم نسبت باآنکه
این عاریت است و ازین سبب که من آنرا ملک خود دانم بآن تعلق دارم تا اگاه مرا علم شد
باآنکه این جامه عاریتی است فی الحال تعلق من از آنجامه منقطع شد و حال آنکه ملتبس من
بآنجامه بالفعل واقع است جمله صفات را برین قیاس باید کرد که همه عاریت اند تا دل از
ما دون حق سبحانه منقطع شود و پاک و مطهر گردد و میفرمودند وصل پیش ما آنست که
دل را بجناب حق سبحانه نسبت آگاهی حاصل شود بسبیل ذوق و از غیر وی ذهول دست
دهد و چون این نسبت متصل گردد و بدوام وصل مشرف گشته است آنچه از خوردی
معتقد ماست آنست و میفرمودند وصل بحقیقت آنست که دل بحق سبحانه جمع شود
بسبیل ذوق چون این معنی دائم شود و آنرا دوام وصل گویند نهایت این سخن را
حضرت بهاء الدین قدس سره فرموده اند که ما نهایت را در بدایت درج میکنیم

مراد همین است که آنکه فرموده اند ما واسطهٔ وصول بهیچ نیستیم از ما منقطع نمی باید شد
و بمقصود باید پیوست همین وصل است و فرموده اند اگر این نسبت را از شما فقد کردی
بایستی سنگها را بر سر خود بر داشتی و میفرمودند هر گاه شما در صحبت من واصل شدید انشاء الله
وحق سبحانه از آن چه فرموده بسیار است که ما در غم خلق ایم و خلق بواسطهٔ ما در شادی
اگر چه این شرک است که کسی خود را چنین کلان سازد اگر وی خراب شود عالم خراب شود
لیکن ما چه کنیم کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ ما را بی ما چنین کلان ساخته اند و میفرمودند که اگر
ذکر به وجهی ملکه شود که دل همیشه حاضر بود و اگر درین حضور ملتذ باشد از ابرار است
و وی را حاضر مع الله میتوان گفت اما واصل مع الله نمیتوان گفت و واصل آن است
که استتار و حضور از وی منتفی گردد و حاضر حق سبحانه و اند بذات خود و میفرمودند نهایت
کار اولیا آن هم نیست آن است که مشاهده از ایشان غائب نشود یا آنکه مشاهده از ایشان
غائب شود از نهایت استغراق در شاهد حقیقی و میفرمودند که تجلی کشف است و ظهور را بمعنی
بر دو گونه تواند بود یکی کشف عیانی و آن مشاهده مقصود است بچشم سر از دوام استحضار
دوم آنکه بوسیلهٔ کثرت استحضار یا غلبهٔ محبت آنچه غائب است کالمحسوس شود زیرا که از خواص
محبت است که غائب را کالمحسوس گرداند این است نهایت اقدام ارباب کمال در دنیا
میفرمودند که آیا نهایت این کار حضور و مشاهده است یا فنا و نیستی آنچه فهم میشود
از کلام بعضی اکابر این است که نهایت حضور و مشاهده باشد لیکن در واقع نهایت
فنا و نیستی می باید زیرا که گرفتار حضور و مشاهده نیز گرفتار غیر است و میفرمودند که
شهود را دو معنی است یکی شهود ذات مقدس منزه از ظهور در لباس مظاهر و
شهود دیگر آن است که آن ذات مقدس را از پرده مظاهر مشاهده کنند بی وصف

همگی بالکل به صفت یکی و یگانگی و این شهود در اصوفیه شهود احدیت در کثرت می نامند
و حضرت رسول صلی الله علیه وسلم بعد از بعثت درین شهود بوده اند و متنفر می بوده اند چنانچه
از کسی که گفته است مصرع بشنو که می گوید بشنو که چه می گوید بایستی که چنین گفتی بشنو که چه می گوید
بشنو که می گوید یعنی قائل و متکلم از پردهٔ مظاهر حق است سبحانه و متنفر می بوده اند که
حق سبحانه عنایت فرموده چیزی چند از صفات به بنده نسبت کرده و او را بآن بلند
ساخته و در حدیث وعید را بر آن متفرع گردانیده و کمال بنده جز آن نیست که نهایت
سعی بجا آورده و همگی و تمامی خود را در سلوک طریقه مستقیمه صرف کرده خود را بجای
رسانده که داند که آنچه او را حق سبحانه بآن منسوب ساخته از آن او نیست درویشی
همین است لیکن مردم آنرا دور و دراز گردانیده اند. روزی یکی از اعزه در مجلس
حضرت ایشان پرسید که اکابر صوفیه گفته اند که وجودی غیر وجود حق و هستی مطلق نیست
و ظاهر از پردهٔ مظاهر یکیست بنابرین تحقیق مخالفت و منازعت اهل اسلام با اهل کفر
از برای چیست حضرت ایشان باین دو بیت مثنوی جواب آن عزیز گفتند بیت
چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد ❊ موسیی با موسیی در جنگ شد ❊ چون به بیرنگی رسی کان
داشتی ❊ موسی و فرعون دارند آشتی ❊ و میفرموده اند که واقفان سر قدر سنجیده
یعنی بعد از علم بآن معنی که مجموع معدوم اند و ظاهر بصور مجموع اوست بیاسوده اند
همچون آبیکه در انهار و جداول ست بعد از آنکه دانست که از انبساطات بحر محیط است
او را الذتی و ذوقی رسیده است باصل خود که محیط است حاصل شده و در راحت افتاد و طبیعت
چون بدانستی که ظل کیستی ❊ فارغی گر مردی و گر زیستی ❊ پوشیده نماند که غیر ازین
کلمات قدسیه و انفاس نفیسه که مذکور شد بسی حقائق و معارف بلند و دقائق و

و لطائف ارجمند که از حضرت ایشان در خلال احوال استماع افتاد و بواسطه فتور قوت
حافظه در ظهور امور مانع ضبط عبارات و استعارات آنحضرت دست نداد اما بعضی ابیات
و اشعار که در اثنای معارف لطائف شعار بر زبان ایشان گذشته بر لوح ضمیر
مرتسم و در آئینه خاطر نقش بسته گشت و آن این ست وقتیکه خواجه محمد یحیی را بعلو همت
امر میفرمودند این مصرعه خواندند ع چون پلنگان سوی بالا خیز کن. وقتیکه بیان ترک
هستی و خود پرستی میفرمودند خواندند ع یک قدم بر فرق خود نه وان دگر در کوی دوست
وقتیکه بیان سر معیت و از ذکر جهر منع میفرمودند خواندند ع نعره کمتر زن که نزدیک ست
یار. وقتیکه بیان تفاوت قابلیات میفرمودند خواندند ع بقدر روزنه افتد بخانه
نور قمر. در بیان آنمعنی که عشق و محبت موجب ظهور حقائق و معارف ست این بیت
خواندند بیت گر عشق نبودی و غم عشق نبودی ؛ چندین سخن خوب که گفتی و شنیدی
در بیان آنمعنی که آگاهی و دوام بترک مالوفات و مانوسات بازبسته است میفرمودند که
در یکی از رسائل شیخ خاوند طهور ست این بیت بیت مارا خواهی همین حدیث
ما کن ؛ خو با ما کن ز غیر ما خو وا کن. وقتیکه بطریق توجه بوجه خاص اشارت میکردند
این بیت خواندند بیت آن دار و آن نگار که آنست هرچه هست ؛ آنرا طلب کنید
حریفان که آن کجاست. در بیان آنمعنی که بعد صوری اهل رابطه را مانع قرب معنوی
نیست میخواندند بیت گمان مبر که برفتیم و مهرت از دل رفت ؛ بخاک پای عزیزت که
همچنان باقیست. در بیان عنای ذاتی حق و عجز خلق از ادراک حقیقت او میخواندند بیت
دلال غمش ز غیبت جانبازان دیده نزد نعره و فریاد که صد جان بجوی داد. در بیان
آنمعنی که اهل ظاهر از حقیقت عشق بیخبرانند میخواندند بیت عشق را بوحنیفه درس نگفت

شافعی را در روایت غیبت ها و در بیان ضعف ارادت طالبان میخوانند بیت

نگو ای یار دل رفتند و شهر عشق شد خالی ها جهان پر شمس تبریز است کو مردی چو مولانا

در بیان آنمعنی که بسی کسان را بواسطه التفات این طایفه ذوقی حاصل شده بود و بعد

ترک ادبی آن ذوق نماند میفرمودند بیت هرچه بودی واردت آمده بود شد چو تو

کج باختی کسی چه کند ها در ترغیب بصحبت و منع از عزلت میخوانند بیت شکر تنها مخور

با کل مرا هست ها که در ترکیب باشد نفع بسیار ها در بیان آنمعنی که صفات بشری و مقتضیات

طبعی ارباب کمال اصحاب نفوس قدسیه را از شهود آنچه مقصود است مانع و مزاحم

نمیشود این قطعه خوانند قطعه موسی اندر درخت آتش دید ها سبز تر میشد آن درخت

از نار ها شهوت و حرص مرد صاحبدل ها این چنین دان و این چنین انگار ها در بیان شکایت

از قید بشریت میفرمودند که بر در شیخ ابوبکر قفال شاشی نوشته دیده ام بیت دانی

چه حکمت است که فرزند از پدر ما نشستندار دار و هدش روز و شب عطا یعنی در این جهان

که محل حوادث است ها در محنت وجود تو آورده مرا ها وقتیکه بیان طریقه رابطه میکردند

این ابیات از مثنوی خوانند بیت آن یکی را روی او شد سوی دوست ها و آن یکی را

روی او خود روی اوست ها روی هر یک مینگر میدار پاس ها بو که گردی تو ز خدمت

روشناس ها در میان جان ایشان خانه گیر ها در فلک خانه کند بدر منیر ها

در بیان آنمعنی که حکم غالب دارد میخوانند بیت ای برادر تو همین اندیشه ها مابقی

تو استخوان و ریشه ها گر گل است اندیشه تو گلشنی ها ور بود خاری تو هیمه گلخنی ها در تنبیه

بحدت نظر و نکته فراست میفرمودند بیت آدمی دیده است باقی پوست است ها

دید آن باشد که دید دوست است ها وقتیکه بیان ... میکردند خوانند بیت

همچو نابینا مبر هر سوی دست با تو در زیر گلیم است آنچه هست یار تو خرجین تست و
کیسه است گر تو رامینی مجو جز ویسه است ویسه و رامین تو هم ذات تست دین
برو تنها همه آفات تست و هم در بیان سر بیعت و منع ذکر جهر میفرمودند بیت
کار نادان کوته اندیشی است یاد گیر و کسی که در پیش است در بیان کسب ولوله شوق
و اضطراب میخواندند بیت آب کم جو تشنگی آور بدست تا بجوشد آب از بالا و پست
هم درین معنی میخواندند بیت تشنه نخفتید مگر اندکی تشنه کجا خواب گران از کجا چونکه
بخفتید بخواب آب دید یا لب جو یا که سبو یا سقا در بیان غلبات شوق و محبت
این رباعی میخواندند بیت از عطش کرد قدح آبی خوردند در دولت آب حق را
ناظرند بعد از بیان آن معنی که یک حقیقت است ظاهر در لباس مظاهر این ابیات
خواندند بیت گر گشاییم بحث این را ای بسا تا سوال و تا جواب آید دراز ذوق
نکته عشق از من بیرون رود نقش خدمت نقش دیگر میشود پس کنم خود زیرکان را
این بس است بانگ دو کردم اگر در ده کس است و میفرمودند که همت عبارت از
جمع خاطر است برامر واحد بر وجهیکه بر خلاف آن بر خاطر نگذرد و از چنین همت مراد متخلف
نیست اصحاب تجرید باید که گاه گاه امتحان همت کنند و معاینه نمایند که ایشان را مناسبت
بحضرات اسمائیه بچه مرتبه رسیده است و همت ایشان را چگونه تاثیر است و میفرمودند
که اکابر گفته اند همچنانکه معارضه با قرآن ممکن نیست همت عارف خلاق است مراد
از وی متخلف نیست هر که با چنین همتی معارضه کند البته مغلوب شود تا گفته اند اگر
کافری همیشه خاطر خود برامری دارد و همت بر چیزی گمارد البته میسر گردد ایمان
و عمل صالح دران شرط نیست همچنانکه قوت صافیه را تاثیر است نفوس شریره را

نیز تاثیر است و میفرمودند که صرف خاطر در رفع موانع و دفع اعدای دین عیب
نمیباشد همه انبیا علیهم السلام با وجود استغراق در بحر توحید همت مصروف این معنی
داشته اند و میفرمودند که بسیار بار که میگفت عارف را همت نیست یعنی این فهمیده
بوده است عارف بغایتی مشرف شده است که وی و جمله اوصاف وی بعدم
آباد وی رفته است که از وی نه نام مانده است و نه نشان هرچه از وی صادر میشود بوی
منسوب نیست آیه وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ و کریمه فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
قَتَلَهُمْ منبی از همین معنی است و اگر نه چنین بودی نسبت با انبیا مشکل میشود که عالمی را به تسلیط
قوت قاهره برهم زدند مثل نوح و هود علیهما السلام که قوم خود را به آب و باد هلاک ساختند
و میفرمودند که آنچه حضرت شیخ محی الدین عربی در فتوحات فرموده اند که عارف را همت
نیست یعنی وی آنست که ممکن بنظر بحقیقت و ذات خود هیچ ندارد و آنچه از اوصاف
حال او را حاصل است مثل علم و قوت و ارادت همه عاریت است و حق را است سبحانه
پس عارف حد خود دانسته در مقام فقر حقیقی که نیستی محض میباشد چنانچه مقتضای
ذات اوست به اوصاف عاریتی ظاهر نمیشود و لکن جمعیکه از هواجس و وساوس
نفسانی و شیطانی بسبب کمال عنایت و محض موهبت الهی باز رسته اند باید که باطن
خود را تابع ارادت و مشیت حق سبحانه گردانند یعنی در صورتیکه این طایفه ملهم
شوند به تسلط همت براند فارغ و هلاک ظالمین و تخلیص مسلمین از اشرار باید که
همت مصروف دارند و خاطر تمام بر دفع و رفع اعدا گمارند عبید الله بلیانی[۲]
رحمة الله علیه درویشی نه نماز و روزه است نه احیای شب اینهمه اسباب
بندگی است درویشی نرنجیدن است اگر این حاصل کنی واصل گردی و گفت

[۲] بلیان نام قریه ایست از ولایت گازرون ۱۲

خدای وان باشید اگر خدای وان نباید خود وان نیز مباشید از برای آنکه چون
خود وان نباشید خدای وان باشید پس گفت ازین بهتر بگویم که خدای باشید
و اگر خدای نباشید خود مباشید که اگر خود نباشید خدای باشید چنانچه از شعله
اوست بیت با جمله خداست پاک با کیم ما نی ز آتش و باد و آب و خاکیم ما از پاکی
و نیستی همیشه ما عریان شده ایم و جامه چاکیم ما و نیز از وی است بیت حقیقت
غیر خدا دیدن روا نیست ما که بیناک در دو عالم جز خدا نیست ما نمیگوییم که عالم جمله
او شد ما که این نسبت بدو کردن روا نیست ما نه او عالم شد نی عالم او شد ما
همه او را چنین دیدن خطا نیست ما ـه تا حق بدو چشم سر نبینیم هر دم ما از پای
طلب دمی نشینیم هر دم ما گویند خدا بچشم سر نتوان دید ما آن ایشانند من چنینم هر دم
ابو عبدالله الزوعندی رحمة الله علیه گفت خوشحال کسیکه دیدار وسیله
نباشد بجناب حق تعالی جز حق و گفت ترک دنیا از جهة دنیا و قبول خلق از حیله دنیاست
و گفت الله تعالی بندهٔ خود را از معرفت خود چیزی بدهد و بآن مقدار که وی را
معرفت داده بود بلا بر وی گمارد تا بقوت آن معرفت آن بلا بر میدارد و گفت که دور
باش از تمیز در خدمت زیرا که کسانیکه ایشان را در خدمت ممتاز گردانید از همه بازمانده اند
پس همه را خدمت کن تا مراد حاصل شود و مقصود فوت نشود رکن الدین
علاء الدوله سمنانی قدس الله سره العزیز درویشی از وی سؤال کرد که
چون این بدن را در خاک ادراک نیست و بدن کثیف است یا روح از وی مفارقت
شده و در عالم ارواح حجاب نیست چه احتیاج است بسر خاک رفتن فرمودند که فایده
بسیار دارد یکی آنکه چون بزیارت کسی میرود چندانکه میرود توجه او زیادت میشود

وچون بسر خاک رسد و مجلس مشاهده کنند خاک او در احسن او نیست مشغول او شود و بکلی
متوجه گردد و فائده بیشتر باشد و دیگر آنکه هر چند ارواح را حجاب نیست و همه جهان
او در آن یکی ست اما در بدنیکه هفتاد سال با او صحبت داشته باشد و بدن محشور او که
بعد از حشر ابدا لآباد خواهد بود آنجا باشد با آن موضع نظر او و تعلق او بیشتر بود که
بموضع دیگر این را بدلایل عقلی و نقلی ثابت کرد چنانچه در نفحات بتفصیل مذکور است
و فرمود که جمله انبیا برای آن آمده اند که تا چشم خلق را بگشایند بعیب خود و کمال
حق بعجز خود و قدرت حق و بظلم خود و بعدل حق و بجهل خود و بعلم حق و بمذلت
خود و عزت حق و ببندگی خود و خداوندی حق و بفقر خود و غنای حق و بنقص خود
و بتمامی حق و بفنای خود و بقای حق و هم برین قیاس شیخ نیز برای آنست
که چشم مریدان را بآن معنی بگشاید پس هر چند مرید در اثبات خود و کمال خود بیش کوشند
یا عمل کنند تا کمال او ظاهر شود شیخ از وی بیشتر رنجد چه شیخ این همه رنج از برای آن
میکشد که تا چشم کمال بین نفس او را بدوزد و چشمیکه کمال حق بیند بگشاید و او هر لحظه
در کمال خود چشمی دیگر میگشاید پس در اضاعت رنج شیخ میکوشد درویش میباید که در
کمین نفس باشد تا هر چشمی که بکمال خود بگشاید حالی آنرا میبندد و اگر چنین کند تا او را
خبر شود نفس او هر سر موی چشمی بدیدن کمال خود بگشاید و از دیدن کمال حق کور گردد
که خاصیت نفس اینست و گفت که این مردمان عجب اعتقادی دارند که میگویند که درویش
باید که گدا و محتاج باشد نمیدانند که حق تعالی هرگز هیچ مرشد را محتاج نداشته است
بخلق چرا باید که بندگان خدا تعالی جز بخدای محتاج باشند آخر این دنیا را به برکت ایشان
بپای میدارد بلکه مقصود از آفرینش ایشانند نه دیگر و گفت که حق تعالی این زمین

ومزارع را نگہبست آفریده وسیخواہد کہ معمور باشد و فائده بخلق رسد واگر خلق بدانند کہ از عمارت دنیا کہ برای فائده و دخل کنند نہ بوجہ اسراف چہ ثواب ہست ہرگز ترک عمارت نکنند واگر بدانند کہ از ترک عمارت وگذاشتن زمین را معطل چہ گناه حاصل میشود ہرگز نگذارند کہ اسباب او خراب شود ہر کسی کہ زمین دارد وازان ہر سال ہزار من غلہ حاصل میتواند کرد واگر بتقصیر واہمال نہ صد من حاصل کند وبسبب آن صد من از خلق دور افتد بعد ازان از وی باز خواست خواہند کرد واگر کسی را حالی ہست کہ زمین وعمارت بلی پرواز وخوش وقت او بود واگر از کاہلی ترک زمین کند وآنرا ترک وزہد نام کند جز متابعت شیطان چیزی دیگر نیست وہیچکس کمتر از آدمی بیکار نیست اخروی ودنیوی وگفت کہ ممکن نیست کہ کسی بمرتبہ ولایت رسد الا کہ حق تعالی پرده بر سر او پوشد واو را از چشم خلق پنہان دارد کہ معنی اَوْلِیَائِی تَحْتَ قِبَائِی این ہست واین قباب صفات بشریت است نہ پرده الیست از کرباس وغیره وصفات آنست کہ درو عیبی ظاہر کند یا ہنری را از و در چشم مردم لعیب فرانماید معنی لَا یَعْرِفُہُمْ غَیْرِی آنست کہ تا ہنوز ارادت باطن کسی را منور نکند آن ولی را نشناسد پس آن نور او را شناختہ باشد نہ آنکس وہم گفت درویشانیکہ بکار مشغول اند میباید کہ بطال را در میان ایشان راه نباشد کہ یک بیکار صد مرد ورکار را از کار باز دارد وفرمود کہ میباید کہ درویشان جہد نمایند تا در وقت لقمہ خوردن نیک حاضر باشند کہ تخم اعمال در زمین قالب انسانی لقمہ است چون بغفلت تخم اندازد ممکن نیست کہ ہرگز جمعیت خاطر حاصل شود اگرچہ لقمہ حلال باشد وفرمود کہ انبیاء علیہم السلام از انتہای گناه عامداً معصومند واولیای از خورد داشتن گناه محفوظ نزدیک این بیچاره ہیچ گناه بتر ازان نیست کہ بنده خود را

مجرم و مقصر نداند مولانا جلال الدین رومی قدس سره گفت با اولیای
حق هم زانو بر زانو باید نشست که آن نشانهای است عظیم و گفت مرغیکه از زمین بالا
پرد اگرچه بآسمان نرسد اما این قدر باشد که از دام دورتر باشد و بر همچنین اگر کسی
درویش شود بکمال درویشی نرسد اما این قدر باشد که از زمره خلق و اهل بازار ممتاز
باشند و از زحمتهای دنیا برهد و سبکبار گردد که نَجَی الْمُخِفُّونَ وَهَلَکَ الْمُثْقِلُونَ یکی از
ابنای دنیا نسبت نرسیدن خود بخدمت وی عذر میکرد فرمود که حاجت باعتذار
نیست آن قدر که دیگران از آمدن تو منت میدارند ما از نیامدن تو منت داریم
یکی از اصحاب را غمناک دید فرمود همه دلتنگی از دل نهادگی برین عالم است هر دمیکه آزاد باشی
ازین جهان خود را غریب دانی و در هر رنگ که بنگری و هر مزه که بچشی دانی که بآن
نمانی و جای دیگر روی پس هیچ دلتنگ نباشی روزی از بهاء الدین پسر خود
گفت اگر خواهی که دائما در بهشت برین باشی با همه کس دوست شو و کین کسی را
در دل مدار و این رباعی خواند بیت بهشتی طلبی ز هیچ کس بیش مباش چون
مرهم و موم باش چون نیش مباش خواهی که ز هیچ کس بتو بد نرسد بدگوی و
بدآموز و بداندیش مباش و فرمود که آزادمرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد
و جوانمرد آنست که مستحق رنجانیدن را نرنجاند شخصی با ایشان خوش نبود و بر سخن ایشان
که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام معترض شد و برای امتحان شخصی را بر ایشان فرستاد
که دشنام داد ایشان بخندیدند و گفتند با این نیز که تو میگوئی یکی ام آن کس خجل شد
و بازگشت و نقل است که از خادم ایشان پرسیدی که در خانه امروز چیزی هست اگر
خادم گفتی هیچ نیست شاد شدی و شکرها کردی که الحمد لله امروز خانه ما بخانه

پیغمبر صلی الله علیه وسلم میمانند واگر خادم گفتی مالابد شیخ مهیا است منفعل گشتی گفتی
ازین خانه بوی فرعون می آید روزی در مجلس وی حکایت اوحد الدین کرمانی
کردند که شاهد باز و پاکباز بود گفت کاشکی کردی و گذشتی فرمود شخصی بنجاست
درویشی آمد پرسید که چرا پنهان نشستند گفت این دم تنها شدم که تو آمدی و مرا
از حق مانع شدی ازوی پرسیدند درویش گناه کند گفت اگر طعام بی اشتها خورد
که این درویش را گناهی است عظیم و گفت صحبت عزیز است مصاحبت مکنید
غیر ابنای جنس را و گفت که درین معنی حضرت خداوندم شمس الدین تبریز فرمود
که علامت مرید قبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشتن
و اگر اتفاق شود چنان نشیند که منافق در مسجد و کودک در مکتب و اسیر در زندان
در مرض اخیر با یاران گفت که از رفتن من غمناک مشوید که نور منصور بعد از صد
و پنجاه سال بروح شیخ فرید الدین عطار تجلی کرد و مرشد او شد در هر حالتیکه باشید
با ما باشید و مرا یاد کنید تا من شما را ممد باشم در لباسی که باشم و نیز فرمود که در
عالم ما را دو تعلق است یکی ببدن و یکی بشما چون بعنایت حق سبحانه فرد و مجرد گردم آن
تعلق نیز از آن شما خواهد شد شیخ صدر الدین برای عیادت آمد و شفاک الله گفت
فرمود که شفاک الله شما را باشد که درمیان عاشق و معشوق پیراهنی از شعر بیش نماند
نمیخواهید که نور بنور پیوندد و این غزل خوانده است چه دانی تو که در باطن چه شاهی
همنشین دارم ط و یاران را وصیت کرد بدین عبارت اوصیکم بتقوی الله فی السر والعلانیة
وبقلة الطعام وقلة الکلام وهجران المعاصی والآثام ومواظبة القیام ودوام الصیام
وترک الشهوات علی الدوام واحتمال الجفا من جمیع الانام وترک مجالسة السفهاء

والقراء مصاحبة الصالحین والکرام فان خیر الناس من ینفع الناس وخیر الکلام
ما قل ودل والحمد لله وحده مولانا شمس تبریز قدس سره گویند که در بغداد
شیخ اوحد الدین کرمانی را دریافت پرسید که در چه کاری گفت ماه را در طشت آب
می بینیم مولانا فرمود اگر بر گردن دمل نداری چرا بر آسمانش نمی بینی و فرمود که
یکی گفت که در سفاینه نام حق نباید گرفت و قرآن نباید خواند مگر آهسته گفتم آنرا چه کنم
که او را از خود جدا نمیتوانم کرد شاه از اسپ فرو نمی آید اسپ بیچاره چه کند
مولانا سلطان الدین رحمة الله علیه میفرمود که حاصل این کار و بار ذوق
یافتن و الم نایافت است باید که طالبان هر چه یابند از واردات و مواجید وقتین
شوند و باز از ان ذوق تهی گشته برای آنچه که نیافته اند و باقیمانده متالم شوند چه
مقصود بی نهایت است آنچه از وی دریابند با آنچه از وی در نیافته اند حکم نیم قطره دارد
به نسبت دریای محیط الشان اگر با آنچه دریابند سر فرو آرند و با آن آرام گیرند و در ذوق
آن از عالم بیرون روند تا ابد در آن محبوس باشند و از دیگر اذواق و مواجید بی نهایت
محروم مانند و اگر لعمر ابدی درین یافت و نایافت سپری شود هیچ کار نکرده باشند و
هیچ راه نرفته و روزی در معنی آیه سوره اخلاص میگفتند اول موجودی که بایجاد
حق سبحانه بی واسطه شیء دیگر بوجود آمد صادر اول بود و چون از مبدء فیاض اظهار
صادر اول مشابه بود بزادن شود لاجرم حق سبحانه درین صورت بآیه کریمه لم یلد نفی آن
مشابهت فرمود و چون حق سبحانه بعد از ایجاد موجودات و اظهار تعینات در مظاهر الهی
و کونی بحسب ذات و صفات و اسماء و افعال ظهور فرمود و این چنین ظهوری از مظاهر مشابه
بود بزاده شدن لاجرم حق سبحانه درین سوره به آیه کریمه لم یولد نفی آن مشابهت فرمود

چون بعد از ایجاد موجودات نوع انسان را بحکم خلق الله آدم علی صورة الرحمن
نسخهٔ جامع و مظاهر جمیع اشیاء گردانید و ویرا آینهٔ ذات و صفات و افعال بی نهایت
خود ساخت از حسب جامعیت ویرا مشابهتی بود به آن ذات یگانه مقدس که آیه
قل هو الله احد الله الصمد صفت اوست پیدا شد که دران وهم کفو بود و لاجرم
حق سبحانه به آیه و لم یکن له کفوا احد نفی آن مشابهت و مماثلت فرمود خواجه
شمس الدین محمد کوسوی رحمة الله علیه در معنی احسن کما احسن الله الیک
فرمود نکوئی کن همچنان که نکوئی کرده است خدای بتو نکوئی خدا به بنده آن بود
که در ازل خدای تعالی ظاهر بود و بنده پنهان پس نسبت به بنده آن نکوئی کرد
که بنده را ظاهر گردانید و خود پنهان شد پس تعلیم میدهد بنده را و امر میکند که نکوئی کن
همچنانکه خدای تعالی نکوئی کرده است یعنی تو نیز خود را بنفی وجود پنهان کن تا حق تعالی
ظاهر گردد

تمت

خاتمة الطبع

منت خدای بزرگ را که بانجام رسانید این نسخه را در طبع و امید هست که صوفیان صافی طبع را
ازان برخوردار کنند گو سهل نماید که هر کتی خبید از پیشین بزرگان درین نسخه فراهم آورده اند با بزرگ
داشتن باید که هر گفت ایشان وارد بر تجربست بر علیلان باطن را چه گویند که ایشان طبیبان
روحانی اند و صحت این همت را نیکو گماشتم [illegible] نسخه که جمع آمد همه را در آن بکار بردم تا آنچه
نگویم که پر صحیح است و دعا کنم که برکات این مقالات در نظر کنندگان نیکو اثرها بخشد و خیرات
چنین خیر جاری آنها را که سر و کار باین دارند باد آمین

صحت نامہ مقالات الصوفیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸۴	۵	گدازرخم	گدازدم	۱۰۶	۶	ابواسحاق	ابواسحاق شہریار
۸۵	۱۱	بیچگونہ	چگونہ	۱۱۰	۹	ابوتہا	ابونہا
۸۹	۱۶	عدی	دعوی	″	۱۲	ایشان را	دل ترا
″	۱۹	دعوہا	دعوہا	۱۱۱	۵	بشناسم	نشناسم
۹۱	۱۷	الصانع	الصانع	۱۱۴	۱	قوت	فوت
۹۲	۲	بتنگ است	تنگ است	۱۱۵	۹	جمعیت	جمعیت ہمت
۹۳	۴	ناساختہ	ناشناختہ	۱۱۶	۱۳	ازمحبت	ازمحبتنا محبت
″	۱۶	بزبان	زبان	″	۱۴	ثبوات	ثبوات او
۹۴	۱۸	اقرار	اسرار	″	۱۶	تفویض صفت	تفویض صفت موحد او
۹۵	۱۰	گل	گل	۱۱۷	۱	باوسط	اوسط
۹۶	۵	پردہ گیری	پردہ گیری	۱۱۸	۹	نمیگویند	نمیگویند بشتاب
۹۸	۸	گدازندہ	گدازندہ	″	۱۵	بسیط	بسط
″	۱۱	مزہ	مژہ	″	ترکہ حاشیہ	″	″
۹۹	۲	بیشود	بیشود وہامی زند	۱۱۹	۱	سرشیر	بسرشیر
۱۰۰	۱۴	گمر	کمر	۱۲۱	۷	خالصا	خالصالہ

[illegible]